

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Projekt jačanja institucija vlasti i procesa u Bosni i Hercegovini
Проект јачања институција власти и процеса у Босни и Херцеговини
Strengthening Governing Institutions and Processes (SGIP) in Bosnia and Herzegovina

PRIRUČNIK O RODNO ODGOVORNOM BUDŽETIRANJU

SUNY/CENTER FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT

PRIRUČNIK

**O RODNO ODGOVORNOM
BUDŽETIRANJU**

Sarajevo, 2015.

PRIRUČNIK
O RODNO ODGOVORNOM
BUDŽETIRANJU

Izdavač: Ured Fondacije za istraživanje Državnog univerziteta New York
u Bosni i Hercegovini
Kalmija Baruha 1., 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Tel.: +387(0)33 22 24 47
e-mail: info@sunnybih.org, Web: www.cid.suny.edu

Autorica: Dženita Hrelja Hasečić

Glavni urednik: Christian Haupt

Recenzija: Vikica Šunjić
Sanela Paripović

Lektura: Lejla Nuhodžić (bosanski jezik)

Koordinator: Antonio Prlenda

DTP i štampa: Samas d.o.o
Hadžidamjanova 1., 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Tel.: +387(0)33 44 14 02

Tiraž: 500

Godina: 2015.

.....
CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

305-055.1/.2:336.14(497.6)(035)

HRELJA Hasečić, Dženita
Priručnik o rodno odgovornom budžetiranju /
Dženita Hrelja Hasečić. - Sarajevo : Ured
Fondacije za istraživanje Državnog univerziteta
New York u Bosni i Hercegovini, 2015. - 71 str. :
graf. prikazi ; 23 cm

Tekst na bos. jeziku. - Bibliografija: str. 69-70;
bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9926-8008-0-2
I. Hasečić, Dženita Hrelja vidi Hrelja Hasečić,
Dženita
COBISS.BH-ID 22012678
.....

Ovaj priručnik je izrađen uz finansijsku pomoć USAID-a. Fondacija za istraživanje za Državni univerzitet New York odgovorna je za sadržaj ovog priručnika, koji ne mora nužno odražavati mišljenja USAID-a ili Vlade SAD-a. Priručnik je objavljen na sva tri službena jezika u Bosni i Hercegovini.

PREDGOVOR

U Bosni i Hercegovini učinjen je značajan pomak ka ostvarenju ravnopravnosti spolova. Uspostavljen je pravni i institucionalni okvir za promoviranje i zaštitu ravnopravnosti spolova. Princip integriranja ravnopravnosti spolova u javne i društvene tokove definiran je kao polazni princip u planiranju i provođenju svih javnih politika, strategija, planova, procesa, mjera i propisa. Istovremeno, prepoznata je i potreba provođenja brojnih mjera kojim se osigurava napredak i otklanjanje diskriminacije po osnovu spola.

Zakonodavna i izvršna vlast, svaka u okviru svoje nadležnosti, imaju važnu ulogu u procesu planiranja raspodjele finansijskih resursa, definiranja prioriteta, praćenja provođenja i procjene učinka utrošenih javnih sredstava. Pred institucijama na svim nivoima vlasti stoje i brojni izazovi u procesu euroatlantskih integracija, poštivanja preuzetih međunarodnih obaveza i jačanja ekonomsko-društvene stabilnosti.

Bosna i Hercegovina, uključujući sve nivoe vlasti, opredijeljena je ka provođenju reformskih procesa koji će doprinijeti unapređenju poštivanja prava građana i građanki i ostvarivanju njihovih potreba jačanjem transparentnosti, odgovornosti i finansijske discipline u raspodjeli i utrošku javnih finansijskih sredstava. Rodno odgovorno budžetiranje je ključni metod i instrument kojim se osigurava pravičnija raspodjela javnih finansijskih resursa u svrhu postizanja pune ravnopravnosti spolova.

Priručnik o rodno odgovornom budžetiranju namijenjen je predstavnicima zakonodavnih organa, ali i svim drugim učesnicima u budžetskom procesu. Priručnik pruža korisne informacije i metodološka uputstva koji mogu olakšati i osnažiti angažman donosioca odluka da, cijeneći potrebu osiguranja jednakih prava i mogućnosti za sve, analiziraju, procijene, donesu i prate učinkovitost odluka o raspodjeli javnih finansijskih resursa na rodno odgovoran način.

Priručnik je izrađen uz podršku Agencije za međunarodni razvoj Sjedinjenih Američkih Država (USAID), u okviru Projekta jačanja institucija vlasti i procesa u Bosni i Hercegovini (SGIP), koji realizira Centar za međunarodni razvoj Državnog univerziteta New York. Priručnik je pripremila konsultantica gđa Dženita Hrelja Hasečić. Izradu Priručnika podržali su i njegovom kvalitetu doprinijeli davanjem vrijednih komentara i sugestija: Agencija za ravnopravnost spolova u BiH, Gender centar FBiH, predstavnici i predstavnice zakonodavne i izvršne vlasti, te nevladinih organizacija i osoblje USAID SGIP. Ovim putem izražavamo zahvalnost svima.

Vjerujemo da će ovaj priručnik dati vrijedan doprinos razvoju dobre prakse rodno odgovornog budžetiranja u Bosni i Hercegovini.

SADRŽAJ

Predgovor	
Skraćenice	
Uvod: Zašto rodno odgovorno budžetiranje?	7
1. O Priručniku: svrha i cilj, ciljna grupa i struktura dokumenta	8
1.1. Kome je ovaj priručnik namijenjen	9
1.2. Struktura Priručnika	9
2. O ravnopravnosti spolova i rodno odgovornom budžetiranju	10
2.1. Osnovni pojmovi	10
2.2. Kratak opći prikaz stanja rodne ravnopravnosti u BiH	12
2.3. Rodno odgovorno budžetiranje: osnovne informacije	13
2.3.1. Osnovne informacije	13
2.3.2. Ciljevi, prednosti i preduslovi za rodno odgovorno budžetiranje, te naučene lekcije iz dosadašnjih inicijativa	16
2.4. Provođenje inicijative rodno odgovornog budžetiranja: pristupi, metode, instrumenti i alati	20
2.4.1. Analiza budžeta iz rodne perspektive u početnoj fazi uvođenja programskog budžetiranja	20
2.4.2. Kako do rodno odgovorne politike, strategije i budžeta: rodno odgovorno budžetiranje kroz sve faze budžetskog procesa	22
2.4.3. Rodna analiza kao prvi korak ka rodno odgovornom budžetu	25
2.4.4. Rodno odgovorna analiza u prioritetnim sektorima za unapređenje ravnopravnosti spolova	26
2.4.5. Metode i instrumenti rodne analize	28
3. Rodno odgovorno budžetiranje u Bosni i Hercegovini	30
3.1. Budžet i budžetski proces u Bosni i Hercegovini	30
3.2. Pojam budžeta i koncept tradicionalnog i programskog budžetiranja	31
3.3. Ukratko o pravnom okviru za izradu i izvršenje budžeta u Bosni i Hercegovini	33
3.4. Proces izrade i donošenja budžeta u Bosni i Hercegovini	34
3.5. Ključni akteri u budžetskom procesu u Bosni i Hercegovini	35
3.6. Integriranje principa rodne ravnopravnosti u programsko budžetiranje u Bosni i Hercegovini	39
3.6.1. Strateški okvir	39
3.7. Značaj rokova u budžetskom procesu – budžetski kalendar	43
3.8. Kratki osvrt na stanje rodno odgovornog budžetiranja na nivou institucija BiH, Republike Srpske i Federacije BiH	45
3.9. Procjena učinka politika u Bosni i Hercegovini i rodno odgovorno budžetiranje: uloga parlamenta	47
3.10. Kako do rodno odgovornog budžeta: uloga parlamenta	49
3.11. Kako mjerimo rodnu ravnopravnost i rodne odnose: rodno specifična statistika i pokazatelji	50
4. Konsultacije obavljene u izradi Priručnika	52
5. Zaključci	52
6. Dodaci	55
7. Literatura	67

SKRAĆENICE

Bosna i Hercegovina	BiH
Parlamentarna skupština BiH	PSBiH
Federacija Bosne i Hercegovine	FBiH
Republika Srpska	RS
Rodno odgovorno budžetiranje	ROB
Ministarstvo finansija	MAF
Federalno ministarstvo finansija	FMF
Dokument okvirnog budžeta	DOB
Gender centar	GC
Agencija za ravnopravnost spolova BiH	ARS
Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH	ZORS
Gender akcioni plan	GAP
Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena	CEDAW

Budžet odražava vrijednosti jedne države – koga se cijeni, čiji se rad valorizira i ko se nagrađuje ... kao i ko se ne cijeni, šta se ne cijeni i čijeg doprinosa nema. Budžet je najvažniji vladin instrument ekonomske politike i, kao takav, može biti moćno sredstvo za transformaciju naše države tako da se zadovolje potrebe najsiromašnijih.¹

Uvod: Zašto rodno odgovorno budžetiranje?

Rodno odgovorno funkcioniranje zakonodavne, izvršne i sudske vlasti ima za cilj poštivanje i zaštitu ravnopravnosti spolova. Odgovornost nosilaca demokratije u društvu, kada je u pitanju rodna ravnopravnost, uključuje promoviranje i djelovanje jednakog pristupa, poštivanje specifičnih potreba žena i muškaraca, djevojčica i dječaka, te provođenje mjera kojima se rješavaju njihove potrebe i problemi, ali i jača društvo u cjelini, posebno u socijalnom, ekonomskom i zdravstvenom aspektu. Zdrava, kvalificirana, socijalno aktivna i ekonomski osnažena društvena populacija oba spola je temelj i, zapravo, jedna od ključnih garancija da će društvo i ekonomija određene zajednice ostvariti stabilan i održiv razvoj i prosperitet.

Zemlje koje se smatraju najnaprednijim demokratskim društvima, kao što su skandinavske zemlje, još su 60-ih godina prošlog stoljeća započele krupne reforme ka stvaranju društva u kojem će vladati socijalna pravda, a prvi korak bio je ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Danas je općeprihvaćena činjenica da bez punog zapošljavanja žena nema ekonomskog rasta i napretka nijedne zemlje. Međutim, rodna nejednakost prisutna je u većoj ili manjoj mjeri u svim zemljama svijeta. U Bosni i Hercegovini je postojanje nejednakosti među spolovima koje se očituju i u diskriminaciji zasnovanoj na spolu prepoznato u nekoliko prioritarnih oblasti, kao što su: rad i zapošljavanje, javni život i donošenje odluka, zdravlje, obrazovanje ili socijalna isključenost. U BiH je 18% siromašnih žena, a svako šesto domaćinstvo u zemlji je siromašno.² Nema značajne razlike u siromaštvu između muškaraca i žena, u okviru ukupne populacije. Međutim, žene koje žive same imaju mnogo veću vjerovatnoću da će biti siromašne (52,9%) u odnosu na muškarce. Također, za žene starije od 65 godina postoji najveći rizik od siromaštva.³

Uprkos kvoti od 40% propisanoj Izbornim zakonom u BiH, nakon općih izbora u 2014. godini rezultati pokazuju da ni u jednom izabranom tijelu učešće žena ne prelazi 30%, a u jednom iznosi i svega 4%.⁴ Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH ima 23,81% žena, Predstavnički dom Parlamenta Federacije BiH ima 21,43%, a Narodna skupština RS-a tek 15,66% žena.⁵ Rezultati lokalnih izbora 2012. godine također potvrđuju da su žene manje zastupljen spol u zakonodavnim organima.⁶ U općinskim vijećima, odnosno skupštinama

1 Buddlender, Debbi, Sharp, Rhonda and Allen, Kerri. How to do a gender-sensitive budget analysis: Contemporary Research and Practice, str. 6

2 Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH iz 2011. godine, citirano u Dr. Marina Hughson. Gender Country Profile for Bosnia and Herzegovina – Final Report, June 2014, str. 21

3 Dr. Marina Hughson. Gender Country Profile for Bosnia and Herzegovina – Final Report, June 2014.

4 Edita Miftari. Broj žena na izabranim pozicijama 2014. Infografika portala Radiosarajevo. Pristupljeno 24. 12. 2014. : http://www.radiosarajevo.ba/infografike/poslije-onoga/info_zene_na_pozicijama.html

5 Ibid.

6 Agencija za ravnopravnost spolova Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. 2012. – 2014. godina (2014.) str. 18

općina u prosjeku je izabrano 17,1% žena, a samo u četiri općine žene su izabrane za načelnice. Tradicionalno se u izvršnu vlast bira veoma mali broj žena, pa tako poslije općih izbora 2010. godine u Vijeću ministara BiH nije bilo nijedne žene.⁷ U pristupu obrazovanju na nižim nivoima imamo podjednaku zastupljenost dječaka i djevojčica, a fakultetsko obrazovanje (I. ciklus Bolonje) završava u prosjeku više djevojaka (u školskoj 2012./2013. učešće studentica bilo je 55,12%, a diplomiralo je 60,4% žena).⁸ Međutim, na postdiplomskim studijima vidimo smanjivanje broja žena, pa je tako studentica na postdiplomskim studijima 56,63%, dok su 41,9% svih doktora nauka bile osobe ženskog spola. Veliki problem i dalje predstavlja izrazita segregacija po spolu u izboru zanimanja, kao i negativna percepcija o ženama na mjestima odlučivanja. Istraživanje je pokazalo da su žene u prosjeku zauzimale tek 15,1% mjesta u odborima preduzeća, od čega je bilo 12,5% predsjednica odbora, a preko 50% odbora bez ijedne žene.⁹ Segregacija žena na manje plaćenim radnim mjestima ima za posljedicu i niža ukupna primanja.

Ovo su samo neki od statističkih podataka koji ukazuju na postojanje nejednakosti po spolu u svim oblastima. Strateškim mjerama o kojima će kasnije biti riječi, među kojima je i rodno odgovorno budžetiranje o kojem ovaj priručnik govori, može se djelovati usmjereno i sistematski ka rješavanju ovih i drugih problema, a određeni pomaci već su vidljivi.

1. O Priručniku: svrha i cilj, ciljna grupa i struktura dokumenta

Svrha ovog priručnika je da pruži informacije i praktičan alat koji će olakšati donosiocima odluka da, cijeneći potrebu osiguranja jednakih prava i mogućnosti za sve, analiziraju, procijene, donesu i prate djelotvornost odluka o raspodjeli javnih sredstava na rodno odgovoran način. Priručnik može poslužiti i kao koristan alat u procesu planiranja i izrade rodno odgovornog prijedloga budžeta, kao i rodno odgovorne fiskalne procjene uticaja propisa pri razmatranju prijedloga mjera javnih politika.

Cilj izrade i primjene Priručnika je da osnaži inicijative i procese koji efikasno doprinose osiguranju pune ravnopravnosti spolova i društva jednakih mogućnosti za sve, što u cjelini vodi ka stabilnijem i prosperitetnijem razvoju društva u cjelini. Ovim priručnikom želi se dati doprinos boljem razumijevanju i korištenju rodno odgovornog budžetiranja kao instrumenta za postizanje tog cilja.

Istovremeno, krajnji cilj izrade ovog priručnika je da se postigne sljedeće:

- Unaprijeđeni su kapaciteti za analizu budžeta iz rodne perspektive.
- Rodna perspektiva budžeta je predmet razmatranja budžeta u stručnim komisijama parlamenata.
- Preraspodjeljuju se budžetska sredstva u korist žena i djevojčica tamo gdje je rodna analiza pokazala rodne nejednakosti.

⁷ Ibid.

⁸ Bakšić-Muftić, Jasna i Babić-Avdišpahić, Jasminka. Rodno odgovorno budžetiranje na Univerzitetu u Sarajevu, CIPS, Sarajevo, 2011.

⁹ ARS. Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova (2014.) str. 27

- Unaprijeđena je budžetska dokumentacija i format budžeta u skladu sa zahtjevima rodno odgovornog budžetiranja.
- U parlamentu se raspravlja o rodnom pitanjima i predstavljanje prijedloga budžeta sadrži informacije o uticaju budžeta na rodna pitanja.
- Unaprijeđena je transparentnost budžetskih procesa.
- Povećano je učešće građana i građanki i organizacija civilnog društva u budžetskim procesima.
- Vidljivi su efekti pravičnije raspodjele javnih sredstava kroz mjerljivo poboljšanje i smanjenje nejednakosti na rodnoj osnovi u ciljanim oblastima.

1.1. Kome je ovaj priručnik namijenjen

Ovaj priručnik namijenjen je prvenstveno članovima zakonodavnih organa kojima će omogućiti razumijevanje koncepta i značaja rodno odgovornog budžetiranja, te ponuditi metodološki okvir za ocjenu budžeta iz rodne perspektive. Ostvarenjem svoje uloge nadzora i praćenja izrade i realizacije budžeta sa stanovišta ostvarenja utvrđenih strateških prioriteta koji uključuju i prioritete ostvarivanja rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena, zakonodavni organi dat će svoj doprinos većoj transparentnosti, odgovornosti, efikasnosti i efektivnosti u pravičnijem upravljanju javnim sredstvima. Osim toga, članovi i članice zakonodavnih organa su izabrani predstavnici i predstavnice građana i građanki koji su s njima u stalnom kontaktu i veoma su dobro upoznati s njihovim potrebama. To im omogućava da budu dobri ocjenjivači efektivnosti vladinih politika u rješavanju prioritetnih pitanja stanovništva, koja svakako uključuju i uklanjanje rodni nejednakosti.

Ovaj priručnik namijenjen je i ostalim akterima budžetskog procesa koji u njemu mogu naći korisne informacije o budžetu i budžetskom procesu, programskom budžetiranju i rodno odgovornom budžetiranju, kao i praktične alate za analizu budžeta iz rodne perspektive.

1.2. Struktura Priručnika

Osim uvodnih i općih informacija o svrsi i ciljevima, Priručnik sadrži dva ključna dijela u kojima su sadržane informacije i uputstva značajna za efikasno rodno odgovorno budžetiranje. U **prvom dijelu** dat je kratak pregled ključnih pojmova i definicija vezanih za ravnopravnost spolova, osnovne informacije o pravnom i institucionalnom okviru za ravnopravnost spolova i ukratko o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Ovaj dio sadrži i osnovne informacije o rodno odgovornom budžetiranju: pojam, ciljeve, prednosti, naučene lekcije iz prakse u svijetu, kao i pregled metoda i instrumenata rodno odgovornog budžetiranja. U **drugom dijelu** obrađena je tema rodno odgovornog budžetiranja u Bosni i Hercegovini, sa osvrtom na budžetski proces i programsko budžetiranje, ključne aktere budžetskog procesa, te dat kratki prikaz dosadašnjeg napretka u inicijativi rodno odgovornog budžetiranja u institucijama vlasti u Bosni i Hercegovini. Posebno je izdvojena uloga parlamenta u rodno odgovornom budžetiranju, te date osnovne informacije o značaju rodne statistike i rodno odgovornih pokazatelja. U nastavku je dat opis konsultacija provedenih u procesu izrade Priručnika, zaključci, te spisak korištene literature i izvora za daljnji rad u ovoj oblasti. Priručnik sadrži u svakom dijelu kratke osnovne informacije, praktične primjere i vizuelne prikaze relevantne za temu koja se obrađuje. U **dodacima** se nalazi shema institucionalnih mehanizama, rezime ključnih informacija o ROB-u i sažetak aktivnosti u ostvarivanju uloge parlamenta u rodno odgovornom budžetiranju, kao i primjeri liste pitanja za rodno odgovornu analizu budžeta.

Priručnik u svom dodatku sadrži i rječnik upotrijebljenih pojmova, a napisan je rodno osjetljivim jezikom koji podrazumijeva korištenje oblika za oba gramatička roda.

2. O ravnopravnosti spolova i rodno odgovornom budžetiranju

2.1. Osnovni pojmovi

Rodna ravnopravnost ili ravnopravnost spolova znači da su osobe muškog i ženskog spola jednako prisutne u svim oblastima javnog i privatnog života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata. Ravnopravan tretman svih osoba muškog i ženskog spola podrazumijeva osiguranje odsustva diskriminacije po osnovu spola. Jednake mogućnosti svih osoba bez obzira na spol podrazumijevaju odsustvo prepreka za ekonomsko, političko i društveno učešće po osnovu spola.¹⁰ Uspostavljanjem pravnog i institucionalnog okvira za uklanjanje svih oblika diskriminacije na osnovu spola/roda, vlade u Bosni i Hercegovini iskazale su političku volju da ispune niz zahtjeva potrebnih da se postigne stvarna ravnopravnost u čitavom društvu. Politička opredijeljenost za ravnopravnost spolova je, međutim, potvrđena tek kada politike usmjerene ka ostvarenju tog principa prate odgovarajuća finansijska izdvajanja, odnosno kada je ovaj princip prisutan u budžetskom procesu od početka do kraja.

Međunarodni pravni okvir u oblasti rodne ravnopravnosti uključuje brojne ugovore i instrumente, od kojih su najznačajniji ugovori i instrumenti Ujedinjenih naroda i, za područje Evrope, Vijeća Evrope i Evropske unije. Bosna i Hercegovina obavezala se na poštivanje rodne ravnopravnosti potpisivanjem Dejtonskog sporazuma (Ustav BiH i Aneks VI. Dejtonskog sporazuma sadrže utvrđene obaveze poštivanja ljudskih prava), te ratifikacijom niza ugovora i konvencija, kao što su: UN-ove Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948.), Konvencija o političkim pravima žena (1952.), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.) i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.), Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995.), rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a „Žena, mir i sigurnost“ 1325 (2000.) i Milenijska deklaracija Generalne skupštine UN-a (2000.). Među njima je Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979.) koja predstavlja „univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima dopunjenu ženskim pravima“. Tu su, zatim, direktive EU koje se odnose na princip jednakog tretmana žena i muškaraca u određenim oblastima i zabranu diskriminacije na osnovu spola, a s ciljem poboljšanja dostupnosti evropskog zakonodavstva u Direktivi 2006/54/EZ objedinjen je jedinstven tekst šest direktiva¹¹. Tu je i više preporuka i rezolucija koje su usvojili Vijeće, Komisija ili Evropski parlament iz oblasti rodne ravnopravnosti. Najznačajniji dokumenti Vijeća Evrope koji se odnose na ravnopravnost žena i muškaraca su: Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Evropska socijalna povelja i Izmijenjena evropska socijalna povelja, kao i Deklaracija o ravnopravnosti žena i muškaraca kao osnovnom kriteriju demokratije, te brojne preporuke Vijeća ministara.¹² Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici Vijeća Evrope (Istanbulska konvencija), koju je Parlamentarna skupština BiH ratificirala 7. 11. 2013. („Službeni glasnik BiH“, broj 15/13), predstavlja „prvi i jedini regionalni,

¹⁰ Član 9. Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH“, prečišćeni tekst – broj 32/10)

¹¹ Direktive 75/117/EEZ, 76/207/EEZ, 2002/73/EZ, 86/378/EEZ, 96/97/EZ i 97/80/EZ. Tekstovi direktiva EU dostupni na stranici Evropske unije: <http://eur-lex.europa.eu/>

¹² Tekstovi navedenih dokumenata u originalu dostupni na veb-stranici Vijeća Evrope www.coe.int.

tj. evropski pravno obavezujući instrument u oblasti nasilja nad ženama“¹³. Uz Komitet za praćenje provođenja Konvencije UN-a o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (Komitet za CEDAW) kojem Bosna i Hercegovina periodično podnosi izvještaje o provođenju Konvencije i postupa po zaključcima i preporukama koje on donese, ovom konvencijom uspostavljen je još jedan nezavisni međunarodni mehanizam (Komitet GREVIO)¹⁴ za nadgledanje i praćenje preuzetih obaveza Bosne i Hercegovine u oblasti ostvarivanja rodne ravnopravnosti i ukidanja svih oblika diskriminacije žena, te preduzimanja zakonodavnih i drugih mjera, a koji je Bosna i Hercegovina obavezna izvještavati.

Pravni okvir u Bosni i Hercegovini – Osim međunarodnih ugovora, konvencija, deklaracija i preporuka čija je primjena uvedena u pravni sistem BiH, osnovni zakon kojim se osigurava integriranje ravnopravnosti spolova u BiH je Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH¹⁵. Ovim zakonom uspostavljaju se mehanizam i standardi za zaštitu i osiguranje ravnopravnosti spolova u svim vidovima javnog i društvenog života i uređuje zaštita od diskriminacije na osnovu spola. S ciljem ostvarivanja stvarne ravnopravnosti spolova, članom 8. stav 1. predviđene su i posebne privremene mjere koje se ne smatraju diskriminacijom. Članom 24. Zakona propisane su obaveze vlasti i drugih organa, institucija i organizacija za provođenje odredbi ovog zakona i u tu svrhu donesenog Gender akcionog plana BiH¹⁶. Osim Zakona o ravnopravnosti spolova, okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svih osoba u BiH i sistem njihove zaštite pruža i Zakon o zabrani diskriminacije u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 59/09). Osim Gender akcionog plana, provode se i drugi strateški ili akcioni planovi usmjereni na unapređenje rodne ravnopravnosti u određenim oblastima, kao što su drugi Akcioni plan za provođenje Rezolucije 1325 Vijeća sigurnosti UN-a „Žene, mir i sigurnost“ (za period 2014.-2017.)¹⁷, zatim strategije za borbu protiv trgovine ljudima u BiH i akcioni plan (2013.-2015.)¹⁸, entitetske strategije za borbu i sprečavanje nasilja u porodici i druge.

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini

uspostavljeni su na svim nivoima izvršne i zakonodavne vlasti, a čine ih: Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender centar Federacije BiH i Centar za jednakost i ravnopravnost spolova – Gender centar Vlade Republike Srpske, zatim Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, komisije za ravnopravnost spolova u oba doma Parlamenta Federacije BiH i Odbor za jednake mogućnosti Narodne skupštine RS-a, kao i Komisija za ravnopravnost spolova Skupštine Brčko Distrikta BiH. U izvršnim organima vlasti (ministarstvima) također djeluju osobe zadužene za ravnopravnost spolova. Na nivou kantona u Federaciji BiH djeluju komisije za ravnopravnost spolova u

¹³ Branković, Biljana. Vesti iz budućnosti: Istanbulska konvencija i odgovornost države za borbu protiv nasilja nad ženama. UNDP. Elektronsko izdanje dostupno na <http://www.rs.undp.org> i www.sigurnakuca.net. Pristupljeno 15. 12. 2014.

¹⁴ Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici Vijeća Evrope (Istanbulska konvencija). Tekst Konvencije u nezvaničnom prijevodu dostupan na http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CAHVIO_B.pdf. Pristupljeno 13. 12. 2014.

¹⁵ Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst (»Službeni glasnik BiH«, broj 32/10) dostupno na <http://arsbih.gov.ba/?project=zakon-o-ravnopravnosti-spolova-u-bih>

¹⁶ Prvi petogodišnji strateški program čiji je cilj da definiše strategije i realizira programske ciljeve za ostvarenje ravnopravnosti spolova u BiH Gender akcioni plan (2006.-2011.) Vijeće ministara BiH usvojilo je 2006. godine. Drugi gender akcioni plan koji se odnosi na period 2013.-2017. Vijeće ministara BiH donijelo je 2013. godine („Službeni glasnik BiH“, broj 98/13). On se oslanja na prethodni gender akcioni plan, ali jasnije definiše obaveze institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i obaveze i odgovornosti resornih ministarstava u prioritarnim oblastima. Gender akcioni planovi dostupni su na službenoj stranici Agencije za ravnopravnost spolova BiH www.arsbih.gov.ba

¹⁷ Agencija za ravnopravnost spolova BiH, dostupno na www.1325.arsbih.gov.ba

¹⁸ Ministarstvo sigurnosti BiH. <http://www.msb.gov.ba/PDF/brosura%20bos%20final%20mail.pdf>

skupštinama kantona, kao i koordinaciona tijela u vladama kantona, dok su u općinama osnovane komisije/odbori u općinskim vijećima, odnosno komisije za ravnopravnost spolova u kabinetima načelnika i načelnica, pa čak i u mjesnim zajednicama. Pružanjem ekspertne podrške institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova imaju ključnu ulogu u procesu uvođenja rodno odgovornog budžetiranja.

Integriranje rodne perspektive u sve politike u najširem značenju te riječi (*gender mainstreaming*) – predstavlja strategiju za postizanje ravnopravnosti žena i muškaraca, što je potvrđeno i na Četvrtoj svjetskoj konferenciji UN-a o ženama u Pekingu 1995.¹⁹, te definirano u Pekinškoj deklaraciji i Platformi za akciju proizašlim s te konferencije. Ovim dokumentima, koji se smatraju osnovnim međunarodnim dokumentima za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u svim oblastima života, istaknuta je neophodnost da se rodna ravnopravnost definira kao jedan od primarnih ciljeva u svim oblastima društvenog i ekonomskog razvoja. Ova strategija definira se i kao „proces procjene uticaja na žene i muškarce svih planiranih aktivnosti, uključujući i zakonodavstvo, politike i programe, u svim oblastima i na svim nivoima, s krajnjim ciljem postizanja ravnopravnosti spolova.“²⁰ U BiH je integriranje rodne perspektive u sve politike definirano kao osnovna strategija za ostvarivanje rodne ravnopravnosti Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i važećim Gender akcionim planom, a podrazumijeva i integriranje rodne perspektive u budžet i budžetski proces. Strategija rodnog *mainstreaminga* provodi se zajedno s primjenom „posebnih privremenih mjera“ koje se donose s ciljem ostvarivanja ravnopravne zastupljenosti spolova i otklanjanja diskriminacije na osnovu člana 8. Zakona o ravnopravnosti spolova BiH. Ovo je važno imati na umu, jer se rodna ravnopravnost mora posmatrati kao cilj sama po sebi, a zatim i kao preduslov za opći ekonomski, politički i socijalni razvoj jednog društva.

Rodno osjetljiv jezik - u nastojanjima ostvarivanja ciljeva rodne ravnopravnosti neophodno je voditi računa o veoma važnoj ulozi jezika, odnosno njegovoj upotrebi, koja se često dovoljno ne razumije. Uvođenjem određenih pojmova u jezik vjerujemo da će oni biti također prihvaćeni i u svijesti, i obrnuto, ono što jezik ne prepoznaje „zapravo i ne postoji“, jer se jezikom imenuju stvari i pojave. Na inicijativu institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u Bosni i Hercegovini, usvojene su izmjene i dopune *Jedinstvenih pravila za izradu pravnih propisa u institucijama Bosne i Hercegovine* prema kojima će se svi budući zakoni i dokumenti objavljivati uz poštivanje rodne ravnopravnosti: korištenjem rodno neutralnih oblika (osoba ili lice), te navođenjem uporedo oblika u muškom i ženskom rodu kada se izrazi odnose i na muškarce i na žene.²¹

2.2. Kratak opći prikaz stanja rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini

Opće ocjene stanja ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini u današnjem trenutku mogle bi se sumirati pojednostavljenom konstatacijom da je sada potrebno napraviti iskorak od „jednakosti u pravima ka jednakosti u rezultatima“²². Da bi se to ostvarilo,

19 Beijing Declaration and Platform for Action (15 September 1995) 4th World Conference on Women, A/CONF.177/20 (1995) AND A/CONF.177/20Add.1.

20 UN Economic and Social Council (ECOSOC), juli 1997: Preuzeto sa: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/gender/newsite2002/about/defin.htm>

21 Za detaljnije informacije i uputstva o korištenju rodno osjetljivog jezika i izbjegavanju rodni stereotipa pogledati, između ostalog, sljedeće priručnike: *Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine: Upotreba rodno osjetljivog jezika u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine (2014.)* i *Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima*, autorica Jasmine Čaušević i Sandre Zlotrg, Sarajevo (2011.).

22 Blagojević Hughson, Marina. Gender Country Profile for Bosnia and Herzegovina – Final Report, June 2014.

potrebni su daljnji koordinirani naponi svih u insistiranju na rezultatima. Povoljne okolnosti za unapređenje položaja žena i rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini mogu se iskazati na sljedeći način:

- *de iure* prihvaćeni međunarodni standardi u oblasti ljudskih prava, kao i standardi rodne ravnopravnosti;
- redovno izvještavanje prema međunarodnim mehanizmima za praćenje ostvarivanja ciljeva rodne ravnopravnosti;
- uspostavljen domaći zakonodavni i strateško-planski okvir za sprečavanje i uklanjanje diskriminacije i ostvarivanje rodne ravnopravnosti u svim oblastima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi. Strategija ostvarivanja ovih ciljeva provodi se integriranjem rodne perspektive u sve politike, programe, procedure, mjere, aktivnosti i rezultate na svim nivoima vlasti, te u javnom i privatnom sektoru (*gender mainstreaming*), kao i donošenjem privremenih posebnih mjera s ciljem uklanjanja uočenih rodni nejednakosti;
- institucionalni mehanizmi koordiniraju i predvode rodnu ravnopravnost u okviru izvršne vlasti na nivou države i entiteta te sistemski ostvaruju ciljeve rodne ravnopravnosti utvrđene u ključnom strateškom dokumentu;
- uspostavljeni institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na ostalim nivoima izvršne i zakonodavne vlasti (izuzetak čine općine i kantoni u Federaciji BiH) s jasnim mandatom i aktivnom ulogom u ostvarenju rodne ravnopravnosti;
- postojanje posebnog finansijskog mehanizma za ostvarivanje strateških ciljeva rodne ravnopravnosti;
- postojanje strukture vlasti na državnom, entitetskom, kantonalnom, regionalnom, lokalnom i nivou mjesne zajednice koja može doprijeti do svih građana i građanki i podići svijest stanovništva o rodni pitanjima i važnosti njihovog rješavanja;
- reformska orijentacija vlada u Bosni i Hercegovini koja, između ostalog, podrazumijeva reformu javne uprave i upravljanje javnim finansijama;
- postojanje široke palete organizacija civilnog društva i ženskih organizacija koje aktivno rade na unapređenju rodne ravnopravnosti i osnaživanju žena provođenjem edukacija i realizacijom različitih programa;
- prisustvo međunarodnih organizacija i predstavnika vlada stranih zemalja koje donatorskim ili kreditnim sredstvima podržavaju unapređenje rodne ravnopravnosti kroz svoju glavnu aktivnost ili kroz strategiju integriranja rodne perspektive u sve politike i procese, na svim nivoima i u svim fazama.

2.3. Rodno odgovorno budžetiranje

2.3.1. Osnovne informacije

Rodno odgovorno budžetiranje (u daljnjem tekstu: ROB) predstavlja metod za uvođenje rodne perspektive u neutralne budžete, čime se ostvaruje pravičniji pristup izboru i realizaciji javnih politika, kao i pravičnija raspodjela javnih sredstava, na osnovu potreba i prioriteta u rješavanju problema koji su kočnica ili prepreka za potpuno osiguranje ravnopravnosti spolova u svim društvenim aspektima. Rodno odgovorno budžetiranje je strategija kojom se uvodi princip posmatranja politika, mjera i aktivnosti javnih organa iz rodne perspektive pomoću analize budžeta. Na taj način se povećava ekonomičnost, efikasnost, efektivnost i pravičnost potrošnje javnih sredstava, za dobrobit cijelog društva.

Prema definiciji Vijeća Evrope, „rodno odgovorno budžetiranje predstavlja uključivanje principa rodne ravnopravnosti u budžetske procese. Podrazumijeva rodno zasnovanu procjenu budžeta, uključivanje rodne perspektive na svim nivoima budžetskog procesa i restrukturiranje prihoda i rashoda s ciljem unapređenja rodne ravnopravnosti“²³. **Rodno odgovorno budžetiranje je istovremeno pristup, proces, metod, alat i rezultat.**

Iako je rodno odgovorno budžetiranje mnogo više od prebrojavanja da li više žena ili muškaraca ima korist od određene javne potrošnje, takav pristup je često, kao početna inicijativa, poluga ka punom integriranju rodno odgovornog pristupa u proces budžetiranja. Preduslovi za takvu analizu su podaci razvrstani po spolu, a njeni rezultati koriste se za zagovaranje i donošenje korektivne mjere kojom će se ispraviti ustanovljene nejednakosti po spolu. Međutim, bez sagledavanja značaja pitanja vezanih za rodnu ravnopravnost za ukupan rast, razvoj i boljitak, ne može se ostvariti unapređenje budžetskog procesa i njegovih rezultata. Danas se rodno odgovorno budžetiranje u mnogim zemljama smatra standardom demokratije, a u više od 90 zemalja širom svijeta budžetiranje je rodno odgovorno u manjoj ili većoj mjeri.

Smatra se da je uobičajena manjkavost budžeta njegov rodno neutralni ekonomski okvir, nedostatak društveno-ekonomske i rodno osjetljive statistike, netransparentnost i neparticipacija javnosti.²⁴ U osnovi ovakvog budžeta je vladajuće ekonomsko mišljenje koje pretpostavlja racionalno ponašanje pojedinaca vođenih vlastitim interesom, bez spola, klase, starosne dobi i koji su okrenuti isključivo tržištu. Takvi pojedinci žive izvan specifičnog historijskog, geografskog i društvenog konteksta i njihove odluke nisu podložne uticajima moći²⁵. Razlike između muškaraca i žena su neprepoznatljive zbog pretpostavke da su ciljevi i instrumenti ekonomske politike široko primjenjivi i otuda 'rodno neutralni'. Međutim, ako u analizu budžeta uključimo rodnu perspektivu, naročito za njegovu rashodovnu stranu, vrlo često ćemo utvrditi da zaista postoji veoma jaka finansijska veza između ekonomskog razvoja (ekonomskog rasta, smanjivanja siromaštva, investiranja i štednje) i rodne (ne) jednakosti ('ženskog' siromaštva i jednakog pristupa resursima).

Ključna pitanja koja se postavljaju u rodno odgovornoj analizi budžeta glase:

- Da li sredstva dolaze do onih kojima su namijenjena?
- Da li vladina ekonomska politika i njeni instrumenti smanjuju ili povećavaju rodnu nejednakost?

Usljed bioloških razlika, nejednakosti društvenog položaja i stereotipnih društvenih uloga, potrebe pojedinaca u društvenoj zajednici su različite, te oni imaju i različitu korist od raspodjele javnih resursa, budžeta. Upravo iz tog razloga zagovornici rodno odgovornog budžetiranja ukazuju na različit uticaj budžeta na žene i muškarce i nalažu uključivanje rodne perspektive na svim nivoima procesa budžetiranja i restrukturiranje prihoda i rashoda na način koji doprinosi rodnoj ravnopravnosti u društvu.²⁶

23 Stručna grupa za rodno budžetiranje, Vijeće Evrope (2005.)

24 Transparency and Participation in the Budget Process, 2002.

25 Đurić-Kuzmanović, T. (ur.) Ka rodnom budžetiranju: Vodič. Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 2007.

26 Lahey, Kathleen A. "Women, Substantive Equality, and Fiscal Policy: Gender-Based Analysis of Taxes, Benefits, and Budgets" *Canadian Journal of Women and the Law* 22.1 (2010): 27-106. *Project MUSE*. Web. 30 Sep. 2013. <<http://muse.jhu.edu/>>. str. 43

Primjer analize budžetske potrošnje iz rodne perspektive: Izrael

Ženski budžetski forum Izraela, koalicija od preko 30 organizacija, objavio je 2009. godine dokument „Kroz rodnu prizmu 09/10: analiza prijedloga državnog budžeta i Zakona o budžetu za fiskalne godine 2009/2010“, autorice Barbare Swirski, iz kojeg prenosimo rezultate jedne kratke rodne analize budžeta Odjeljenja za stručno osposobljavanje Ministarstva industrije, trgovine i zapošljavanja Izraela: „Odjeljenje za stručno osposobljavanje nadležno je za programe stručnog osposobljavanja mladih i odraslih. Subvencionirani kursevi stručnog osposobljavanja su jedan od instrumenata za rješavanje problema nezaposlenosti. Uprkos činjenici da svaka vlada u svom obraćanju na temu nezaposlenosti ističe prednosti stručnog osposobljavanja, budžet za stručno osposobljavanje se konstantno smanjuje. Ako analiziramo broj osoba koje su imale koristi od stručnog osposobljavanja koje je vlada subvencionirala, utvrdit ćemo da se taj broj značajno smanjio – od 38.000 korisnika i korisnica 2000. godine do samo 6.755 korisnika i korisnica 2008. godine, od kojih je 3.104 (46%) žena.

Slika 3. Pregled budžeta programa stručnog osposobljavanja odraslih Izrael

Izvor: Analiza Adva centra iz Izraela godišnjih revizorskih izvještaja Ureda glavnog revizora Ministarstva finansija Izraela iz Swirski, Barbara. „Kroz rodnu prizmu 09/10: analiza prijedloga državnog budžeta i Zakona o budžetu za fiskalne godine 2009/2010“

*novi izraelski šekel

Kao što se vidi iz grafikona, iznos budžetskih sredstava namijenjenih za stručno osposobljavanje mladih i odraslih 2000. godine bio je 3,5 puta veći nego 2008. godine. Prijedlog budžeta za 2009. i 2010. godinu pokazuje povećanje u odnosu na 2008. godinu, ali treba imati na umu da je za ovu budžetsku liniju stvarna potrošnja često niža od predložene visine sredstava. To će se sigurno desiti i 2010. godine, budući da budžet nije usvojen sve do polovine jula.

U budućnosti će broj žena koje će moći povećati svoju dohodovnu moć putem programa stručnog osposobljavanja koje vlada subvencionira biti prilično mali.²⁷

Za uspjeh inicijative rodno odgovornog budžetiranja važna je dobra saradnja eksperata i ekspertica ekonomsko-finansijske struke i eksperata i ekspertica za rodna pitanja koja se ostvaruje većim angažiranjem organizacija civilnog društva (uključujući i članove i članice akademske zajednice), posebno onih koje se bave ljudskim/ženskim pravima i stručnih komisija za pitanja rodne ravnopravnosti, budžet i finansije, ekonomsku politiku i razvoj i ljudska prava, kao i drugih komisija po potrebi.

27 Swirski, Barbara. „Through a Gender Lens: Looking at the National Budget Proposal and the Budget Arrangements Law for Fiscal Years 2009/2010“. July 2009.

Dobra praksa u parlamentima²⁸ u svijetu predstavlja jačanje kapaciteta za samostalnu analizu budžeta. Osim informacija koje dobivaju od vlade, članovi i članice parlamenta imaju nezavisan pristup informacijama, često putem vlastite službe za istraživanje ili posebne budžetske jedinice. To može biti dopunjeno analizom nezavisnih *think-tank* organizacija, ekonomskih eksperata i ekspertica iz privatnog sektora te članova i članica akademske zajednice. Ključno za analizu informacija je prikupljanje podataka razvrstanih po spolu. Bez tih podataka parlament ne može kvalitetno obaviti analizu budžeta.

Također, neki parlamenti zapošljavaju osobe koje imaju znanje i iskustvo u rodno odgovornom budžetiranju. Preduslov za to je postojanje adekvatne parlamentarne infrastrukture, što je vidljivo u uspjehu inicijative za ROB u švedskom Riksdagu, u kojem je Odbor za finansije dodatno osposobljen za analizu i diskusiju o svakoj stavki rashoda budžeta sa zainteresiranim strankama. Za to su potrebni i odgovarajući alati za analizu budžeta iz rodne perspektive. Izradom praktičnog priručnika koji se objavljuje i široko distribuira, kao i izradom i objavljivanjem smjernica (instrukcija) ministarstva finansija, posao rodne analize budžeta uveliko se olakšava.

2. 3. 2. Ciljevi, prednosti i preduslovi za rodno odgovorno budžetiranje, te naučene lekcije iz dosadašnjih inicijativa

Posmatrano iz ugla strateških opredjeljenja vlada na svim nivoima, rodno odgovorni budžet uvodi raspodjelu sredstava prema stvarno utvrđenim potrebama žena i muškaraca, mladića i djevojaka te dječaka i djevojčica, i među njima različitih kategorija (ranjivih i marginaliziranih grupa žena i muškaraca, žena i muškaraca s invaliditetom, starijih žena i muškaraca itd.). Nadalje, budući da u pripremi i donošenju budžeta učestvuju sva ministarstva/odjeli, kao i zakonodavni organi, rodno odgovorno budžetiranje podrazumijeva da svi oni uvode rodnu perspektivu u svoj rad.

Osnovni ciljevi rodno odgovornog budžetiranja, odnosno rezultati, doprinose povećanju:

- *ravnopravnosti spolova*: uključivanjem promoviranja ravnopravnosti spolova kao jednog od osnovnih ljudskih prava u proces izrade budžeta i relevantnih politika (*gender mainstreaming*), čime se utvrđuju implikacije koje javne finansije imaju na pitanje ravnopravnosti spolova – kao neutralne, negativne ili pozitivne, a vrlo često se predstavljaju kao rodno neutralne, kao i implikacije u samoj ekonomskoj politici;
- *odgovornosti*: jer pokazuje da li su obaveze koje je vlada preuzela u odnosu na ravnopravnost spolova prevedene u prioritete koje će vlada finansirati u navedenom periodu – budžet pokazuje koji su to prioriteti;
- *transparentnosti i participativnosti*: većim učešćem u procesu izrade budžeta i rada (transparentnost) i participativnim pristupom, tj. većim učešćem stanovništva u budžetskom procesu. Cilj mu je demokratizacija procesa, kao i budžetske politike u cjelini;
- *efikasnosti i efektivnosti*: ROB doprinosi boljem ostvarenju ciljeva političkih strategija, pa samim tim i ostvarivanju efektivnosti i efikasnosti, jer žene i muškarci, usljed bioloških razlika i nejednakih društvenih pozicija i stereotipno definiranih društvenih uloga, mogu imati različite želje i potrebe i mogu različito reagirati na mjere koje su navodno rodno neutralne;

- *dobrog upravljanja*: neravnopravnost spolova dovodi do velikih gubitaka u smislu društvene kohezije, ekonomske efikasnosti i razvoja čovječanstva, ROB se može smatrati važnom strategijom u stremljenju ka ravnopravnom građanstvu i pravičnoj raspodjeli resursa, što pomaže da se korigira neravnopravnost i smanji siromaštvo. Znači, ROB je sredstvo za jačanje ne samo dobrog ekonomskog i finansijskog upravljanja, nego i dobrog upravljanja uopće.

Direktni rezultati rodno odgovornog budžetiranja, kojim se postižu osnovni ciljevi, mogu se definirati kao:

- Princip rodne ravnopravnosti uvršten je u budžetsku politiku.
- Obrazložen je uticaj javnih rashoda i prihoda na rodnu ravnopravnost.
- Uzete su u obzir potrebe žena i muškaraca.
- Izvršena je preraspodjela sredstava kako bi se ostvarili ciljevi rodne ravnopravnosti.
- Budžetska izdvajanja usmjerena su ka ekonomskom osnaživanju žena.
- Budžetskim izdvajanjima ostvarene su jednake mogućnosti za žene i muškarce da učestvuju u svim oblastima društvenog i ekonomskog života i odlučivanja.
- Unaprijeđena je statistika po spolu i primjena rodne analize u upravljanju budžetom.

Među najosnovnije i najznačajnije **preduslove** potrebne za sistematsko uključivanje principa ROB-a u političku i ekonomsku sferu spadaju²⁹:

- jačanje političke volje na svim nivoima za postizanje ravnopravnosti žena i muškaraca tako što će se, između ostalog, u svim ključnim dokumentima institucije i organizacije isticati opredijeljenost za ciljeve rodne ravnopravnosti i davati informacije o aktivnostima ka ostvarenju tih ciljeva. Posebno je značajno postojanje političke volje najviših rukovodilaca i rukovoditeljica;
- povećanje učešća žena na mjestima odlučivanja na svim nivoima u javnom i privatnom životu uklanjanjem strukturalnih prepreka za uticaj žena u odlučivanju;
- uvođenje rodne perspektive pri osmišljavanju politika, programa i javnih mjera na centralnom i lokalnom nivou vlasti u fazi planiranja, razvoja, primjene, nadzora i ocjene na osnovu rodno odgovornih situacionih analiza, a kroz kontinuiranu saradnju s ekspertima i eksperticama za rodnu ravnopravnost iz institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost, organizacija civilnog društva i akademskih institucija;
- uvođenje rodno diferencirane statistike i vođenje evidencija razvrstanih po spolu, kako bi se mogli formulirati rodno specifični operativni indikatori, na osnovu kojih se mogu mjeriti učinak i efikasnost budžetskih politika u ostvarivanju rodne ravnopravnosti i/ili osnaživanju žena.³⁰

Rodno odgovoran budžet omogućava građanima i građankama da utiču na budžetske odluke, politike i procese, kao i da povećaju kontrolu nad utvrđivanjem strateških prioriteta i njihovog ostvarivanja u skladu sa svojim potrebama, ali i za dobrobit šire zajednice.

²⁹ Đurić-Kuzmanović, T. (ur.) Ka rodnom budžetiranju: vodič, Novi Sad: 2007.

³⁰ ILO. International Labour Organisation. Evaluation Guidance „Considering Gender in Monitoring and Evaluation of Projects“ Geneva (2007)

²⁸ Palmieri, Sonia. Gender-Sensitive Parliaments. A Global Review of Good Practice, str. 36

Organizacije civilnog društva, pa i akademska zajednica u Bosni i Hercegovini već se duže vrijeme zanimaju za raspodjelu javnog novca i prave analize iz rodne perspektive koje ukazuju na „rodno sljepilo“ budžeta kojima se povećavaju rodne nejednakosti u određenim oblastima (naknade porodiljama, finansiranje sigurnih kuća, finansiranje visokog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada, izdvajanja za ruralni razvoj - samo su neke od analiziranih tema). Neke od ovih analiza dovele su do prestrukturiranja budžeta (finansiranje sigurnih kuća), pa i promjene politike (izdvajanja za ruralni razvoj) kako bi se izvršile korekcije uočenih nejednakosti. Ipak, može se reći da su napravljeni tek prvi koraci u smislu dosljednog provođenja ili izmjene javnih politika. Rodno odgovorni budžet se, dakle, može uspješno koristiti i kao alat za praćenje i evaluaciju politika i strategija, te njihovu korekciju, uključujući i budžetsku politiku i prioritete koji se njime finansiraju.

Prva inicijativa za ROB seže čak u 1970-te godine u Australiji kada je uspostavljen gender nacionalni mehanizam koji je započeo analizu uticaja politike vladinih institucija na žene, a zatim su nastajale inicijative u Južnoj Africi, Tanzaniji, Keniji, Filipinima, Velikoj Britaniji, Belgiji, Španiji, Austriji i brojnim drugim zemljama, uključujući i zemlje naše regije - Srbiju, Makedoniju, Albaniju. Inicijative za ROB nastajale su na različite načine. Osim vlada, kao inicijatori izrade rodno odgovornog budžeta pojavljivali su se i svi drugi subjekti koji učestvuju u planiranju i izradi budžeta, te je sam proces bio više ili manje složen, sveobuhvatan, detaljan i uspješan.

Primjer ROB-a kao inicijative parlamenta: Francuska

- Od 2000. godine, na zahtjev poslanika i poslanica Parlamenta Francuske, savezna vlada podnosi dodatak budžetu, tzv. žuti prilog (*Jaune Budgetaire*) koji sadrži informaciju o budžetskim sredstvima dodijeljenim pojedinačnim ministarstvima za programe namijenjene ženama i unapređenju ravnopravnosti spolova.
- Iz njega Parlament dobiva informacije koje mu omogućavaju praćenje stanja ravnopravnosti spolova, ocjenu rezultata politike kroz budžetska davanja i utvrđivanje postojećih problema i zastoja u napretku.
- Svako ministarstvo je u okviru ove inicijative dužno razvijati vlastite smjernice za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i rodne indikatore.
- **Povelja o rodnoj ravnopravnosti**, usvojena 2004. godine, imala je za cilj da, uz pomenuti obavezujući žuti prilog budžetu, unaprijedi integriranje rodnog aspekta u budžetsku i ukupnu javnu politiku.
- Poveljom se ministarstva, lokalne i regionalne vlasti obavezuju na uvođenje ciljno orijentiranog budžetiranja u izradi državnog budžeta i na provođenje aktivnosti kako bi se postigao vidan napredak tokom naredne tri godine i učinio jasnijim način na koji se međusobno uklapaju programi različitih ministarstava namijenjeni unapređenju rodne politike.

Rodno odgovorno budžetiranje se na veoma različite načine provodi ili je provedeno u mnogim zemljama u svijetu³¹. Na te razlike uticalo je sljedeće:

- društveni i politički kontekst;
- da li su inicijator i nosilac aktivnosti bili vlada, zakonodavstvo ili organizacije civilnog društva;
- kapacitet institucije koja je provodila inicijativu i
- da li je inicijativa bila na državnom (centralnom) ili nižem (lokalnom) nivou.³²

³¹ Za detaljniji pregled inicijativa za ROB u različitim zemljama Evrope i izvan nje koristan izvor na bosanskom/srpskom/hrvatskom jeziku: Đurić-Kuzmanović, Tatjana i Golemac Powell, Anamaria. Rodno budžetiranje u Republici Srpskoj, Banja Luka: Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova (2013.)

³² Buddlender, Debbi. Buddlender, Debbi and Rhonda Sharp. „How to do a gender-sensitive budget analysis: Contemporary research and practice“ Canberra - London: AUSAID and Commonwealth Secretariat (1998.)

Primjer ROB-a kao dio reforme upravljanja javnim finansijama: Austrija

- Članom 13. **Ustava Austrije** zahtijeva se od vlasti na nivou „saveza, pokrajina i zajednica u upravljanju budžetom da nastoje ostvariti efektivnu ravnopravnost žena i muškaraca“.
- Austrijska savezna vlada obavezna je po Ustavu provoditi rodno budžetiranje kao sastavni dio budžetiranja usmjerenog ka rezultatima (programskog budžetiranja).
- Svako ministarstvo dužno je definirati maksimalno **pet krajnjih ciljeva po budžetskom odjeljku koji je sastavni dio odluke o godišnjem budžetu koju donosi Parlament**, a najmanje jedan od njih mora biti doprinos rodnoj ravnopravnosti. Za svaki ishod ministarstvo definira direktne rezultate, kao i odgovarajuće indikatore za krajnji cilj i direktni rezultat. Direktni rezultati obavezno sadrže i rodno zasnovane rezultate, odnosno ciljeve i aktivnosti iz nadležnosti ministarstva koji doprinose ravnopravnosti spolova.
- Sud za reviziju ocjenjuje da li su ostvareni planirani ishodi i direktni rezultati.³³
- Inicijativu za ROB počele su organizacije civilnog društva (publikacije, ekspertiza, zagovaranje)
- Provedeni su pilot-projekti na saveznom (obavezni pilot-projekti u svim ministarstvima) i lokalnom nivou (u pokrajinama i općinama)
- ROB je uveden kao dio reforme u upravljanju javnim finansijama – jednakost muškaraca i žena kao cilj i jedan od osnovnih principa budžetiranja.

Mnogi autori i autorice saglasni su sa sljedećim naučenim lekcijama iz do sada provedenih inicijativa rodno odgovornog budžeta:

- Inicijative za ROB često se provode sporadično i do trajnijih rezultata dolazi se veoma sporo i mukotrpno, te je potrebna dugoročna strategija promjene.
- Neophodno je osigurati kontinuitet i institucionalizaciju inicijative.
- Presudna je podrška donatora, civilnog društva, akademske zajednice i političkih faktora. Treba omogućiti period ekspertimentiranja i sticanja znanja.
- Neophodna je svijest o transformativnoj funkciji ovog pristupa čiji je cilj društvena promjena.
- Ostvarivanje socijalnih ciljeva u budžetskom procesu pretpostavlja strukturiranu saradnju učesnika na različitim pozicijama, različitih znanja i interesa: od nevladinih organizacija, istraživača i istraživačica, parlamentaraca i parlamentarki, do članova političkih stranaka i drugih.
- Postojanjem društvenog konsenzusa o projektu značajnom za cijelu državu, ključnim društvenim vrijednostima, razvojnim idealima i ciljevima osigurava se podrška i prostor za uspješnu realizaciju ROB-a.
- Najuspješnije su one inicijative koje se pokreću u sredinama u kojima postoji transparentan sistem odlučivanja o budžetskom procesu, angažirano civilno društvo i informirani građani i građanke koji zahtijevaju od vlade odgovornost za svoje odluke i postupke.

Međunarodne inicijative za uvođenje rodno odgovornog budžetiranja u svojim analizama pokazale su da raspodjela sredstava obično ne prati deklarirane ciljeve rodne jednakosti.

³³ Schwarzenborfer, Friederike: Gender Budgeting in the Context of the Austrian Budget Reform, prezentacija na Gender Equality Review Conference, Vienna, July 2014

Analiza budžeta iz perspektive mladih, naprimjer, može pokazati ne samo nejednakosti među spolovima, nego i izostanak mladih žena i muškaraca iz nekih domena u odnosu na stariju populaciju. Preraspodjelom budžetskih sredstava na pravičniji način omogućava se iskorištavanje ogromnog potencijala mladića i djevojaka koji često ne mogu dati svoj doprinos razvoju zemlje zbog nemogućnosti da se školuju za odgovarajuće zanimanje, nemogućnosti da se zaposle nakon završenog školovanja, isključenosti iz donošenja odluka i učešća u javnom životu, kao ni mogućnosti da doprinesu rezultatima na polju kulture, sporta ili nauke.³⁴

Potrebno je imati na umu da inicijative za ROB provedene u svijetu pokazuju da stvarna promjena budžeta mora biti rezultat više intervencija, a ne samo jedne inicijative. Čak i u slučajevima kada su preduzeti preliminarni koraci na uvođenju rodno odgovornih komponenti u budžet (kao što su smjernice koje daje ministarstvo finansija), mogućnost praćenja i uticanja na to da li će usvojeni budžet na kraju imati rodnu perspektivu ostaje ograničena. Stoga je neophodno rodno odgovorno učešće svih aktera u budžetskom procesu koje se može ostvariti različitim metodama:

- podizanjem svijesti kod svih učesnika i učesnica o uticaju budžeta na živote žena i muškaraca;
- jačanjem veze između analize i zagovaranja (civilno društvo);
- povećanim angažmanom žena koje će unijeti rodnu perspektivu (civilno društvo, institucije izvršne vlasti, parlamenti/skupštine);
- primjenom instrumenata participativnog istraživanja (civilno društvo, institucije izvršne vlasti);
- jasno formuliranom i iskazanom strateškom vizijom (institucije izvršne vlasti, s ministarstvima finansija na čelu);
- evaluacijom zasnovanom na rezultatima (institucije izvršne vlasti, civilno društvo, parlamenti/skupštine);
- sistematičnim dokumentiranjem primijenjenih metoda i naučenih lekcija (institucije izvršne vlasti, civilno društvo).

2.4. Provođenje inicijative rodno odgovornog budžetiranja: pristupi, metode, instrumenti i alati

2.4.1. Analiza budžeta iz rodne perspektive u inicijalnoj fazi uvođenja programskog budžetiranja

Ukoliko se budžet ne priprema u programskom formatu, teško je ocjenjivati koliko se u odabiru prioriteta za finansiranje budžetskim sredstvima vodilo računa o potrebama i problemima žena i muškaraca i u kojoj mjeri će oni imati koristi od planirane potrošnje. Pa ipak, analizu sa stanovišta korisnika i korisnica budžetskih sredstava moguće je izvršiti služeći se klasifikacijom budžetskih rashoda u tri kategorije prema Rhondi Sharp:³⁵

³⁴ Hrelja Hasečić, Dženita i Sušić, Aida. Priručnik za monitoring i evaluaciju politika i strategija prema mladima primjenom principa i metoda rodno odgovornog budžetiranja, Sarajevo. Institut za razvoj mladih Kult (2013.).

³⁵ Budlender, Debbie and Hewitt Guy. „Engendering Budgets. A Practitioner’s Guide to Understanding and Implementing Gender-Responsive Budgets“, London: Commonwealth Secretariat (2003) str. 87

- **Rodno usmjeren rashod** odnosi se na posebne konkretne potrebe žena i muškaraca, kao što su zdravstveni programi za žene, program za muškarce počiniocima nasilja u porodici, posebni obrazovni programi za djevojke i slično. Ovaj rashod je obično veoma mali i nije nužno rodno osjetljiv.
- **Rashod usmjeren na ostvarivanje jednakih mogućnosti** obuhvata potrošnju koja izričito ima za cilj ostvarenje ravnopravnosti spolova, kao što je podsticaj poduzetništvu žena. Ovaj rashod u različitoj mjeri doprinosi rodnoj ravnopravnosti.
- **Opći rashod** čini uglavnom 99% ukupnog državnog rashoda. Cilj ovog rashoda je da sva raspoloživa dobra i usluge budu dostupni cijeloj zajednici. To je, ustvari, onaj rashod koji se smatra rodno neutralnim i upravo je njega važno analizirati kako bi se ustanovilo na koji način utiče na žene i muškarce. (Ko su korisnici primarne zdravstvene zaštite? Ko su primaoci podsticaja za poljoprivrednu proizvodnju?) **Tek analizom ovog dijela rashoda možemo reći da je uvedena rodna perspektiva u budžetski proces.** Za ovu analizu koriste se analitički instrumenti („sedam instrumenata ROB-a“) dati u ovom dijelu Priručnika.

Analiza **ekonomske klasifikacije** budžetskih rashoda iz rodne perspektive može pokazati ravnotežu u zastupljenosti spolova u radu institucija koje se finansiraju iz budžeta. Budžetski korisnici imaju podatke o broju zaposlenih razvrstane po spolu i po funkcijama u instituciji, te je takve podatke potrebno tražiti i analizirati. Nadalje, iz ovakve analize vidljivo je da li se provodi politika jednakih mogućnosti u zapošljavanju, a i dobiva se slika o učešću žena i muškaraca u procesu odlučivanja o budžetu. Međutim, imajući na umu da se već nekoliko godina u Bosni i Hercegovini provodi restrikcija zapošljavanja u državnoj službi, analiza zaposlenih iz rodne perspektive u ovom trenutku ne može rezultirati brzom korekcijom eventualno utvrđene neravnoteže u spolnoj strukturi.

Analiza **funkcionalne klasifikacije** budžetske potrošnje iz rodne perspektive pokazat će za koje usluge vlada dodjeljuje najviše sredstava. Usluge/sektore za koje se izdvaja najviše sredstava treba uporediti s informacijama o stanju rodne ravnopravnosti u prioritetnim oblastima ili s relevantnom rodnom statistikom (dostupnom u specijalnim biltenima statističkih zavoda). Ovakva analiza može dati okvirnu ocjenu o tome da li su i u kojoj mjeri budžetska izdvajanja usmjerena ka rješavanju prioritetnih problema rodne nejednakosti. Sama funkcionalna klasifikacija budžetske potrošnje, svakako, nije dovoljna, i u tom slučaju je potrebno tražiti detaljnije informacije (o projektima, programima, korisnicima itd.).

Osim toga, analiza budžetske potrošnje iz rodne perspektive može se dobiti i na osnovu **izveštaja o izvršenju budžeta**, koji obično sadrži detaljnije nazive projekata, programa ili transfera, koji se, ponovo, mogu upoređivati sa sektorskim stanjem ravnopravnosti spolova ili rodno specifičnom statistikom, za okvirnu ocjenu o povezanosti potrošnje i prioritetnih problema rodne nejednakosti. U tom slučaju potrebno je tražiti podatke o krajnjim korisnicima navedene potrošnje koji moraju biti razvrstani po spolu.

Dokument okvirnog budžeta sadrži informacije o rodno odgovornom budžetiranju. Iz ovih informacija moguće je vidjeti osnovni pristup, metod i obim inicijative rodno odgovornog budžetiranja, na osnovu čega je moguće donijeti ocjenu o tome u kojoj mjeri je proces zadovoljavajući, da li već daje rezultate, odnosno da li su vidljivi učinci na poboljšanje rodne ravnopravnosti u oblasti u kojoj se primjenjuje i eventualno dati sugestije za njegovo unapređenje.

2.4.2. Kako do rodno odgovorne politike, strategije i budžeta: ROB kroz sve faze budžetskog procesa

Rodno odgovorna budžetska inicijativa, u pravilu, obuhvata sve faze budžetskog procesa koji teče ciklično i sastoji se od planiranja i pripreme budžeta, dostavljanja i usvajanja budžetskog dokumenta, izvršenja budžeta i revizije izvršenja. Iako nema jednog modela koji se jednostavno može uspješno preuzeti, rodno odgovorna budžetska inicijativa ima zajedničke principe s programskim reformskim procesima javnog upravljanja usmjerenog na rezultate, kao što su: programsko budžetiranje, donošenje politika zasnovanih na dokazima, srednjoročni okvir rashoda, zatim odgovornost i transparentnost u upravljanju, kao i inkluzivnost budžetskog procesa.³⁶

U tom kontekstu, a imajući na umu krajnji cilj budžeta kao instrumenta politike vlade, budžetske finansijske informacije „pretvaraju se“ u nefinansijske³⁷ kako bi se dobili sljedeći odgovori:

1. Šta vlada želi ostvariti? To su **KRAJNI REZULTATI**
Ovo odgovara strateškim ciljevima na nivou države/entiteta/kantona/općina ili sektora (npr. povećati zapošljavanje na selu, s naglaskom na žene i mlade)
2. Kako će to vlada ostvariti? To su **IZLAZNI REZULTATI**
Ovo su rezultati aktivnosti koje će se provesti, kao što su pružene usluge ili nastali proizvodi (npr. povećan broj poljoprivrednica korisnica podsticaja)
3. Kako će vlada znati da li je uspjela to ostvariti? To je **IZVJEŠTAVANJE O REZULTATIMA**
Ostvarenje rezultata mjeri se pomoću mjera učinka koji sadrže i rodne indikatore (npr. povećanje registriranih poljoprivrednica iznosi 5% u 2014. godini kako je i planirano)

Faza pripreme budžeta: Pravi se analiza uticaja koje će planirane programske aktivnosti i za njih izdvojena budžetska sredstva imati na muškarce i žene. Za tu analizu polazni elementi mogu biti rodno zasnovana analiza potrošnje u prethodne tri godine i postojeće analize stanja rodne ravnopravnosti u posmatranom sektoru, iz čega se utvrđuje uticaj potrošnje na stanje ravnopravnosti spolova. Na osnovu te analize određuju se rodno osjetljivi indikatori za praćenje da li se planiranom potrošnjom ostvaruju iskazani ciljevi rodne ravnopravnosti.

³⁶ Holvoet, Nathalie. Gender Budgeting: Why and How? Usefulness in the context of programme-based aid, University of Antwerpen

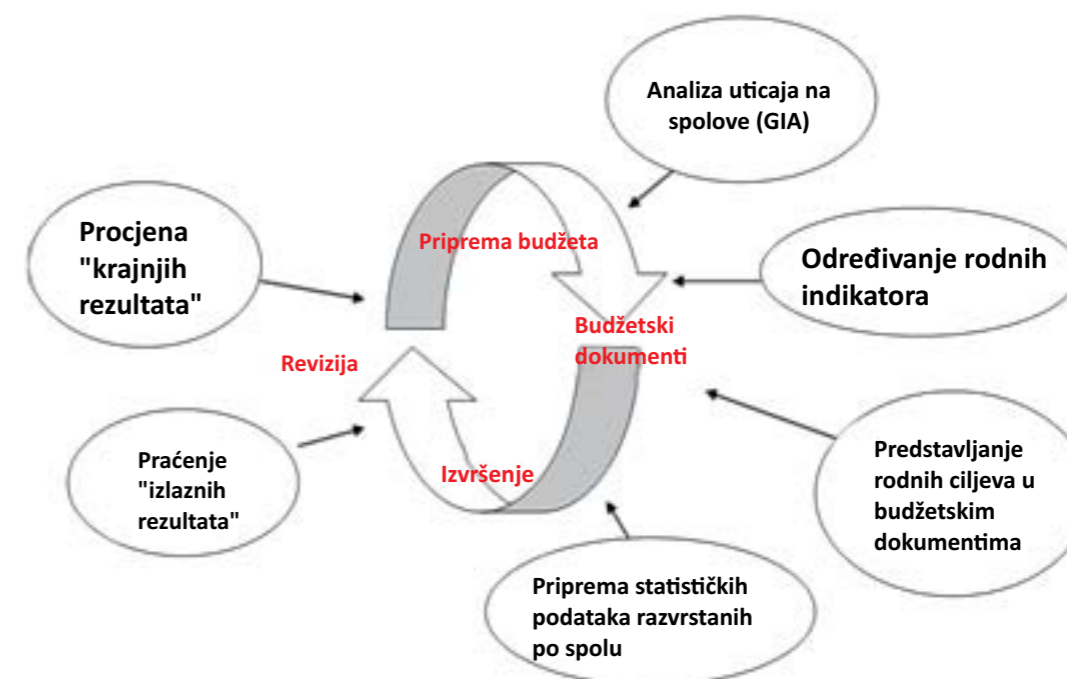
³⁷ Sharp, Rhonda. Budgeting for equity: Gender budget initiatives within a framework of performance oriented budgeting

Faza predavljanja nacrtu budžeta i prateće budžetske informacije: jedan od dokumenata sadrži i iskaz/obrazloženje s ciljevima rodne ravnopravnosti koji se žele ostvariti planiranim sredstvima. Na taj način zakonodavac može ocijeniti da li se planiranom potrošnjom mogu ostvariti navedeni ciljevi i tražiti eventualnu dopunu ili korekciju datih informacija.

Faza izvršenja budžeta: Tokom izvršenja budžeta pripremaju se statistički podaci razvrstani prema spolu kako bi se moglo pratiti da li se sredstva troše kako je planirano. U ovoj fazi prate se izlazni rezultati, odnosno rezultati aktivnosti koje su finansirane prema datim mjerama učinka.

Faza revizije budžeta: Vršiti se procjena krajnjih rezultata, odnosno ocjena da li su potrošnjom ostvareni ciljevi rodne ravnopravnosti kako su formulirani u budžetskoj dokumentaciji. Sljedeća shema predstavlja opisane korake:

Slika 4 . ROB kroz sve faze budžetskog procesa³⁸

Unapređenje rodne ravnopravnosti iskazuje se kao cilj programa. U obrazloženju se daje procjena uticaja planirane potrošnje na ostvarenje tog cilja, a među mjerama učinka navode se i indikatori kojima se mjeri da li je ostvaren željeni učinak potrošnje.

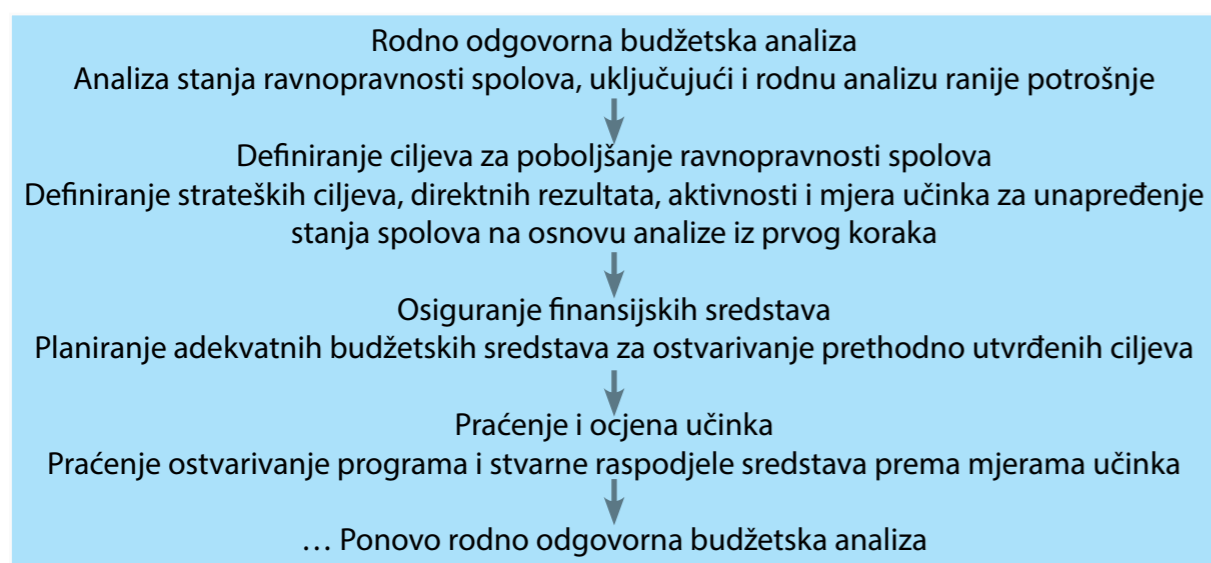
Inicijativom za ROB ostvaruje se veza s budžetiranjem prema rezultatima tako što se procjenjuje i do koga novac dopijeva i kako utiče na blagostanje, odnosno poboljšanje položaja onih koji ga koriste. Kao i druge vrste budžetiranja prema rezultatima, ROB se direktno fokusira na odgovornost za rezultate. Rodno odgovorno budžetiranje podrazumijeva pripremu i usvajanje budžeta, ali i praćenje potrošnje i efektivnosti i pravičnosti pružanja usluga. Dakle, ono obuhvata cijeli ciklus pripreme i provođenja javnih politika.

³⁸ Budlender, Debbie and Hewitt Guy. „Engendering Budgets. A Practitioner’s Guide to Understanding and Implementing Gender-Responsive Budgets”, London: Commonwealth Secretariat (2003)

Rodno odgovorno budžetiranje daje dodatni kvalitet budžetu usmjerenom na rezultate, jer donosi informacije o korisnicima i korisnicama programa i njihovom uticaju na ravnopravnost spolova.

Kako je već rečeno, do sada je razvijeno i primijenjeno mnogo modela rodno odgovornog budžetiranja. U ovom priručniku prikazan je model koji je najbliži modelu koji se primjenjuje u Bosni i Hercegovini. On podrazumijeva integriranje principa rodne ravnopravnosti u budžetski proces i budžetsku dokumentaciju (gender mainstreaming budžetske politike i procesa). Kratki shematski prikaz ovog pristupa u pet koraka izgleda ovako:

Slika 5. Pet koraka rodno odgovornog budžetiranja³⁹

Prilikom analize budžeta postavlja se pitanje kako utvrditi **adekvatnost** izdvojenih sredstava za ostvarivanje ciljeva rodne ravnopravnosti. Moguće je da je u planiranju budžeta izdvajanje sredstava vođeno principom nediskriminacije, ali da taj iznos ipak ne bude dovoljan da se ostvari mjera koja je od ključnog značaja za puni razvoj i ostvarivanje potencijala žena ili ispravi uočeni rodni debalans. Zato za standarde adekvatnosti nije dovoljno analizirati samo finansijske ulazne stavke, nego i razmotriti potrebne aktivnosti, direktne rezultate i učinke. Dakle, potrebno je:

1. usaglasiti krajnje rezultate koji se žele postići,
2. ispitati koje su aktivnosti i direktni rezultati potrebni za te krajnje rezultate,
3. ispitati troškove potrebne za ostvarenje tih aktivnosti i direktnih rezultata,
4. uporediti potrebne troškove i one koji su dodijeljeni u budžetu.⁴⁰

Za donošenje i provođenje politike koja u sebi sadrži rodnu perspektivu potrebno je provesti svih pet opisanih koraka, i to korištenjem instrumenata o kojima će u nastavku Priručnika biti više riječi. Dakle, prethodno opisana analiza budžeta iz rodne perspektive treba da omogući sljedeći korak u rodno odgovornoj budžetskoj inicijativi koji još uvijek nedostaje: **rodno odgovoran budžetski dokument**.

³⁹ Prilagođeno iz: Buddlender, Debbie, Hewitt, Guy. Engendering Budgets (2003)

⁴⁰ Buddlender, Debbie, Hewitt, Guy. Engendering Budgets (2003)

2.4.3. Rodna analiza kao prvi korak ka rodno odgovornom budžetu

Danas je u mnogim zemljama, kao i u principe rada međunarodnih organizacija, uvedena neka vrsta rodno odgovorne ili rodno zasnovane analize kao dio operacionalizacije politike rodne ravnopravnosti. Rodna analiza je generički termin kojim se opisuje proces ili niz procesa za analiziranje politika, postojećih ili u fazi izrade, s ciljem podsticanja razvoja rodne inkluzivnosti, odnosno rodne odgovornosti. Rodna analiza budžeta može se provoditi prema nekoliko različitih modela, a prilikom njihovog odabira neophodno je imati na umu socijalnu promjenu koja se želi postići, kao i rodne teorije koje se nalaze u osnovi rodne analize.

Rodna analiza se, naime, razlikuje od tradicionalnog istraživanja ili analize po tome što je posebno zasnovana na osnovnim teorijama u ulogama spolova, odnosima među njima i teoriji jednakosti i ravnopravnosti. Drugim riječima, rodna analiza zasniva se na prikazanim rezultatima socioloških istraživanja o uzrocima nejednakosti između žena i muškaraca i sugestijama na koji način se one mogu prevazići.

Među mnogobrojnim različitim teorijama koje objašnjavaju postojeću ili potencijalnu nejednakost između muškaraca i žena, kratko ćemo spomenuti neke na kojima se zasniva rodna analiza:

- Rod (*gender*) je kulturološka i društvena konstrukcija, što znači da se rodne uloge, identiteti i rodni odnosi mogu mijenjati vremenom ili su različiti od društva do društva.
- Rodna raspodjela rada je ključna tačka za rasprostranjenu neravnotežu i nejednakost spolova u društvu.
- Pristup resursima i rezultatima rada je neravnomjeren za žene i muškarce, a kontrola nad njima je gotovo u svim društvima neravnomjerno raspoređena – najčešće u korist muškaraca.
- Resursi obuhvataju materijalne resurse, vrijeme, znanje i informacije.
- Postojanje normativne ravnopravnosti ne znači i stvarnu ravnopravnost među spolovima.
- Na pristup i kontrolu nad resursima utiču kultura, stavovi i stereotipi, što znači i uticaj na stvarnu ravnopravnost spolova.

Polazeći od ovih teorija, vidimo da je rodna analiza, zapravo, kritički alat za ocjenu stvarnog stanja ravnopravnosti muškaraca i žena stvaranjem pretpostavki zasnovanih na osnovu datih informacija.

Postavljanjem sljedećih pitanja možete ustanoviti:

Da li je vaš parlament rodno odgovoran?⁴¹

1. *Koliko ima žena u vašem parlamentu? Na kojim funkcijama?*
2. *Da li vaš parlament ima definirane ciljeve rodne ravnopravnosti i akcioni plan za ostvarenje rodne ravnopravnosti (u vezi s preporukama Komiteta za CEDAW, npr.)?*
3. *Da li su politike koje se odnose na radno mjesto usklađene s realitetima žena i muškaraca?*
4. *Da li je rodna problematika sastavni dio rada parlamenta?*
5. *Da li u svom radu koristite rodno osjetljivi jezik?*
6. *Da li je parlamentarna kultura lišena seksizma?*
7. *Da li je infrastruktura prilagođena ženama i muškarcima?*
8. *Da li muškarci snose svoju odgovornost za rodnu ravnopravnost?*
9. *Koliko su političke stranke senzibilizirane za pitanja rodne ravnopravnosti?*

Kakav je rodno odgovoran parlament? To je parlament koji odgovara na potrebe i interese i muškaraca i žena te aktivno promovira rodnu ravnopravnost svojim sastavom, postupcima, metodama i radom. To također znači da ima nultu toleranciju prema svim oblicima seksizma, uspostavljene procedure u slučaju diskriminacije zasnovane na spolu, seksualnog i drugog uznemiravanja, mobinga i drugih oblika diskriminacije. To također znači i da ima mehanizam razmatranja prijedloga zakona iz rodne perspektive i uspostavljanja rodno odgovornog budžetiranja.

2.4.4. Rodno odgovorna analiza u prioritetnim sektorima za unapređenje ravnopravnosti spolova

Da bi ustanovili da li vlada provodi mjere čiji je cilj ostvarivanje prioritetnih strateških ciljeva, te da li su sredstva predviđena u budžetskom planu adekvatna za ostvarivanje ciljeva rodne ravnopravnosti, članovi i članice parlamenta i drugi učesnici i učesnice u praćenju budžetskog procesa moraju biti upoznati sa stanjem rodne ravnopravnosti u određenim oblastima, ključnim pitanjima u oblastima značajnim za rodnu ravnopravnost, kao i mjerama za uklanjanje uočenih rodni nejednakosti. Prioritetni sektori djelovanja utvrđeni su osnovnim strateškim dokumentom rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini, Gender akcionim planom: STRATEŠKI CILJ 1. Izrada, provođenje i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti spolova u institucijama vlasti, po prioritetnim oblastima. Prioritetne oblasti:

- I.1. Sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici kao i trgovinu ljudima;
- I.2. Javni život i donošenje odluka;
- I.3. Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima;
- I.4. Zdravlje, prevencija i zaštita;
- I.5. Socijalna zaštita.⁴²

Analiza stanja rodne ravnopravnosti u prioritetnim sektorima zahtijeva sagledavanje ove problematike s tri nivoa:

⁴¹ Adaptirano iz publikacije: Palmieri, Sonia. Gender-Sensitive Parliaments. A Global Review of Good Practice

⁴² Gender akcioni plan BiH (2013.-2017.)

- MAKRO: nivo pravno-administrativnog okvira i njegova usklađenost s međunarodnim okvirom, kao što je CEDAW ili Pekinška deklaracija s platformom djelovanja. Na ovom nivou razmatra se i pitanje zastupljenosti žena i muškaraca na najvišim nivoima donošenja odluka (javni i privatni sektor) te prikupljanje i izvještavanje o statističkim podacima razvrstanim po spolu.
- MEZO: institucionalni nivo na kojem se razmatra da li su javne i privatne institucije i organizacije uvele principe rodne ravnopravnosti u svoju organizaciju i usluge koje pružaju. Na ovom nivou razmatra se i položaj žena i muškaraca na tržištu rada i u neformalnoj ekonomiji.
- MIKRO: na ovom nivou analiza se bavi pitanjima rodne nejednakosti u porodici i zajednici, ispitujući da li i koliko žene i muškarci imaju pristup materijalnim i nematerijalnim dobrima društva, za što osnova može biti politička/pravna/institucionalna ili se razlike zasnivaju na tradiciji i običajima. Na ovom nivou analize je i rad ženskih organizacija ili organizacija usmjerenih ka poboljšanju rodne ravnopravnosti.

Ovakvim okvirom analize pojednostavljuje se veoma kompleksna situacija, zbog postojanja veoma uskih veza između različitih nivoa, kao i preplitanja pojedinačnih sektora od prioritetnog značaja za rodnu ravnopravnost. Sama analiza pitanja rodne (ne)jednakosti po pojedinim sektorima otkriva njihovu međusobnu zavisnost. Izdvojena pitanja za analizu na primjeru sektora makroekonomije nisu sveobuhvatna ni konačna, nego su izraz nastojanja da se prikaže obim i značaj rodne problematike prisutan u toj oblasti. Nadalje, ona treba da pobude interes za dublju rodnu analizu sektora koja će dovesti do utvrđivanja mjera za rješavanje utvrđenih nejednakosti, za što će se izdvojiti adekvatna sredstva. To će se postići primjenom instrumenata rodno odgovornog budžetiranja datim u nastavku ovog priručnika. Rodna analiza sektora treba da uključi i **prostorno mapiranje**. Za osnaživanje žena potrebna je dodjela adekvatnih sredstava u svim oblastima, uključujući zdravstvo, obrazovanje, vodosnabdijevanje, ishranu, održivo zaposlenje, pristup kreditima i vlasništvo nad imovinom, sticanje vještina, istraživanje, tehnologiju i političko učešće. Pritom se mora voditi računa o postojanju regionalnih razlika, koje podrazumijevaju razlike između urbanog i ruralnog prostora, ali i one između većih gradova – administrativnih sjedišta i manjih mjesta. Dakle, prostornim mapiranjem bit će omogućeno ocjenjivanje resursa s obzirom na veličinu populacije i raspoloživost određenih kapaciteta, tako da se može ostvariti univerzalni princip pristupu osnovnoj socio-ekonomskoj infrastrukturi, kao i da dodjela sredstava i intervencije budu ciljne i bolje usmjerene.

Rodno odgovorna analiza budžeta Vlade Australije iz 2004.

Analiza budžeta Vlade Australije iz rodne perspektive dovela je do značajne promjene politike. Naime, Vlada je 2005. godine objavila izvještaj u kojem je detaljno prikazano koliko košta nasilje u porodici. Utvrđeno je da je nasilje u porodici najveći faktor rizika za zdravlje i najčešći uzrok prerane smrti ili invaliditeta za žene u dobi između 15 i 44 godine. Ukupan godišnji trošak nastao zbog nasilja u porodici je 2002. - 2003. godine procijenjen na 8,1 milijardu australijskih dolara (AUD). Na osnovu ovog istraživanja, Vlada Australije izdvojila je iznos od 75,7 miliona godišnje u naredne četiri godine za finansiranje *Plana za sigurnost žena* i tijela koje je, slijedeći obećanje dato na izborima, nastavilo s vodećom ulogom u borbi protiv nasilja u porodici i seksualnog nasilja u zajednici. *Plan za sigurnost žena* nastavio je raditi na rezultatima programa *Partnerstvo protiv nasilja u porodici*, kao sveobuhvatnog programa koji je pružao direktnu praktičnu pomoć ženama koje su doživjele nasilje u porodici ili seksualno nasilje, te provodio aktivnosti na podizanju svijesti o ovom problemu u cijeloj državi.⁴³

⁴³ Gender Budget Analysis: Australia's commitment to gender equality, The Parliamentarian 2006/Issue Three, 202-203

2.4.5. Metode i instrumenti rodne analize

Za rodnu analizu budžeta i politika razvijene su različite metode i instrumenti, čija primjena zavisi od fokusa i svrhe inicijative. Najpoznatije je sedam instrumenata Diane Elson⁴⁴, i to:

- rodno osjetljiva procjena politika
- rodno razvrstane analize i procjene korisnika i korisnica
- rodno razvrstane analize javnih izdataka
- rodno razvrstana analiza poreskih prihoda
- rodno razvrstana analiza uticaja budžeta na korištenje vremena
- rodno svjesni okvir srednjoročne ekonomske politike
- rodno svjesne budžetske izjave

U sljedećoj tabeli dato je pojašnjenje navedenih instrumenata i primjer njihove upotrebe.

Tabela 5. Sedam instrumenata za rodno odgovornu budžetsku analizu

Instrument	Ključna pitanja	Sadržaj	Primjer
Rodno osjetljiva procjena politika	U kojoj mjeri se povećavaju ili smanjuju rodni dispariteti pod uticajem političkih strategija i na njima zasnovane raspodjele resursa?	Analize politike i programa iz rodne perspektive i identificiranje načina na koje će politike i njima alocirani resursi vjerovatno uticati na postojeće rodne nejednakosti.	Analiza agrarne reforme čiji je cilj smanjiti siromaštvo pokazala je da su siromašnije pokrajine disproporcionalno ruralne i imaju više žena i djece, a postojeće zakonske prepreke onemogućavaju ženama posjedovanje imovine, te im tako onemogućavaju koristi od reformskih zakona usmjerenih na smanjenje siromaštva.
Rodno razvrstane analize i procjene korisnika i korisnica	Koje grupe stanovništva će od potencijalnih davanja ili ušteta, i na koji način, imati koristi, a koje neće?	Ocjena koliko obim programa ili usluga zadovoljava potrebe stvarnih ili potencijalnih korisnika, kako ih oni identificiraju i izražavaju	Program s ciljem pomoći porodicama sa osobom s invaliditetom kojoj je potrebna stalna njega osmišljen je tako da koristi volonterski rad žena koje su ionako preopterećene neplaćenim radom.

⁴⁴ Elson, Diane. „Tools for gender integration into macroeconomic policy“ in Link to Gender and Development, 2, Summer, 1997. str. 13

Rodno razvrstana analiza javnih izdataka	Koliko sredstava se kome usmjerava iz javnog budžeta?	Ocjena distribucije budžetskih resursa na žene i muškarce, djevojčice i dječake.	Analiza budžeta za program podrške sportskim organizacijama na lokalnom nivou pokazuje da dva puta više muškaraca i dječaka ima koristi od izdataka za sport nego žena i djevojčica.
Rodno razvrstana analiza poreskih prihoda	Ko je i u kolikoj mjeri opterećen direktnim ili indirektnim porezima? Kako izmjene u poreskoj politici djeluju na žene, kako na muškarce, a kako na njihove međusobne odnose?	Procjena različitih uticaja oporezivanja žena i muškaraca.	Uvedeno besplatno osnovno obrazovanje podstiče obrazovanje djevojaka u zemljama s niskim dohotkom u kojima se tradicionalno na školovanje šalju muška djeca.
Rodno razvrstana analiza uticaja budžeta na korištenje vremena	Kako se u domaćinstvima u nekom društvu dijele životno važni, a neplaćeni poslovi između muškaraca i žena? Ko šta radi? Koliko vremena ko provodi obavljajući različite neplaćene poslove?	Utvrđuje vezu između budžetskih alokacija, usluga koje osiguravaju i načina na koji različiti članovi domaćinstva provode vrijeme.	Analize pokazuju da mjere strukturalnih prilagodbi pogađaju žene, jer provode više vremena u kupovini, tražeći jeftinije proizvode.
Rodno svjesni okvir srednjoročne ekonomske politike	Kako mogu biti definirane rodno razvrstane varijable? Kako se faktor neplaćenog rada uzima u obzir pri utvrđivanju makroekonomskih modela? U kojem pravcu se razvijaju i mijenjaju aktuelne pretpostavke o funkcioniranju društva, institucija i ekonomije?	Predstavlja izvještaje koje pripremaju vladine agencije o uticaju njihovog trošenja na ciljeve rodne jednakosti.	Uvođenje rodno odgovornog pristupa u srednjoročne modele finansiranja daje efekte dubljeg razumijevanja različitih potreba žena i muškaraca, djevojčica i dječaka.

<p>Rodno svjesna budžetska izjava</p>	<p>U kojoj mjeri budžet odgovara političkim ciljevima rodne jednakosti u ekonomiji i društvu? Na kojim se programima, odnosno premisama odlučivanja zasniva deklarirana ravnopravnost? Koje rodne predrasude postoje u alokaciji budžeta unutar odjeljenja, ministarstava, ili na različitim nivoima upravljanja, i kako se one mogu otkloniti?</p>	<p>Uvodi rodnu perspektivu u srednjoročni okvir razvojne politike, planiranja i budžetskih alokacija, putem varijabli po rodovima, kombinirajući obračun nacionalnog prihoda i obračun prihoda domaćinstva.</p>	<p>Objedinjavanje informacija o uticaju budžeta u određenim sektorima na rodnu ravnopravnost izvršeno je na osnovu detaljnih istraživanja u tim sektorima, na osnovu čega je vlada izvršila procjenu svoje politike.</p>
--	---	---	--

3. Rodno odgovorno budžetiranje u Bosni i Hercegovini

3.1. Budžet i budžetski proces u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina čini sistemske napore u procesu ekonomskog prestrukturiranja da bi se ostvario ekonomski rast i društvena kohezija koji su potrebni za njen ulazak u zajednicu evropskih zemalja, Evropsku uniju. Cilj ekonomske politike je već nekoliko posljednjih godina očuvanje makroekonomske stabilnosti, uz istovremeno usvajanje politika za rješavanje fiskalnog debalansa i jačanje finansijskog sektora na svim nivoima vlasti. U tom smislu je neophodno jačati fiskalnu politiku i poboljšati srednjoročnu fiskalnu održivost kako bi se smanjile potrebe vlade za finansiranjem iz stranog ili domaćeg bankarskog sektora. Nadalje, potrebno je provesti dogovorene fiskalne reforme i preduzeti strukturalne fiskalne reforme koje će očuvati konkurentnost kroz preusmjeravanje javne potrošnje na kapitalne investicije i razvojnu potrošnju.

Na osnovu ovakve politike i u svjetlu strukturalnih prilagodbi, ministarstva finansija na državnom i entitetskom nivou zadužena su da djeluju na striktnom provođenju mjera štednje, pa se u skladu tim odvija javna potrošnja u Bosni i Hercegovini. Javnu potrošnju u Bosni i Hercegovini čine:

- Budžet institucija Bosne i Hercegovine i međunarodne obaveze;
- Konsolidirani pregled svih nivoa vlasti u Federaciji BiH koji obuhvata budžet Federacije BiH, kantona, općina/gradova i vanbudžetskih fondova;
- Konsolidirani pregled svih nivoa vlasti Republike Srpske koji obuhvata budžet Republike Srpske, korisnike budžeta Republike Srpske unutar i izvan Glavne knjige trezora, općine/gradove i vanbudžetske fondove, te sredstva po osnovu projekata finansiranih iz inozemstva i sredstva sa escrow računa; i
- Budžet Brčko Distrikta BiH.

3.2. Pojam budžeta i koncept tradicionalnog i programskog budžetiranja

Prema tradicionalnom shvatanju, budžet je iskaz javnih prihoda i rashoda i prikazuje ukupne vladine izdatke (za potrošnju i investicije), prihode (uglavnom od oporezivanja) i sektorsku raspodjelu prihoda (za obrazovanje, zdravlje, saobraćaj, poljoprivredu, finansije, odbranu itd.). Danas se javni budžet, međutim, više ne posmatra samo kao računovodstveni prikaz vladinih prihoda i rashoda niti se smatra da se njime bave samo stručnjaci za finansije, već je to glavni instrument kojim se realiziraju ciljevi vlada. Iz budžeta možemo vidjeti kojim pitanjima i oblastima se u jednoj državi daje prioritet.⁴⁵ Budžet se u širem smislu obično definira kao najvažniji instrument ekonomske politike koji odražava prioritete (određenog nivoa) vlasti. Budžet je, naime, sredstvo kojim se strateški ciljevi jedne zemlje pretvaraju u konkretne usluge, programe i aktivnosti kao odgovor na socijalne, ekonomske i druge potrebe građana.

Osim toga, budžet je zakon kojim se budžetskim korisnicima dodjeljuju ovlaštenja za trošenje sredstava iz javnih fondova, te stoga građani i građanke, kao oni koji to ovlaštenje dodjeljuju, imaju pravo zahtijevati da budžetska potrošnja i cjelokupan budžetski proces budu u njihovom interesu.

Tokom proteklih godina institucije Bosne i Hercegovine, kao i entitetske i kantonalne vlasti u Bosni i Hercegovini, unaprijedile su i modernizirale proces planiranja i izrade budžeta, koji je utemeljen na sljedećim osnovnim principima:

1. **Ostvarivosti:** budžet mora biti ostvariv/realan.
2. **Prioritiziranju:** najvećim prioritetima dodjeljuju se odgovarajuća sredstva.
3. **Efektivnosti i efikasnosti:** programi i usluge pružaju se na što efektivniji i efikasniji način.
4. **Participativnosti:** građani i građanke uključeni su u proces izrade budžeta kako bi se prepoznale i usmjerile njihove potrebe, te osigurala kontrola nad budžetskim sistemom.
5. **Transparentnosti:** dostupne su informacije o prioritetima, troškovima, rezultatima i vrijednostima koji se ostvaruju putem vladinih programa.
6. **Odgovornosti:** donosioci odluka pozivaju se na odgovornost za odluke u procesu trošenja javnih sredstava, odnosno korištenje ovlaštenja koja su im data (finansijska i menadžerska odgovornost).

Prema tradicionalnom metodu, u procesu planiranja budžeta sredstva se raspodjeljuju na bazi ulaznih elemenata, tj. procjenjuju se sredstva po ekonomskim kategorijama (koliko sredstava je potrebno za plaće, koliko za materijalne troškove itd.). Takav budžet još se naziva i **linijski budžet**, za razliku od **programskog budžeta** u kojem su sredstva raspoređena prema postavljenim ciljevima, odnosno rezultatima koje treba ostvariti tim sredstvima. Pojam „program“ podrazumijeva grupiranje sličnih usluga ili aktivnosti koje imaju zajednički strateški ili operativni cilj u okviru jednog budžetskog korisnika. Ovakav pristup omogućava budžetskim korisnicima da grupiraju svoje aktivnosti u programe, a svaki program ima definirane operativne ciljeve i željene izlazne rezultate. To omogućava ministrima, vladi, parlamentu i javnosti da mjere učinke programa u smislu efektivnosti i efikasnosti, tj. da ocijene da li program pruža očekivanu vrijednost za uloženi novac.

45 Dokumentacija Projekta jačanja upravljanja javnim finansijama (SPEMIII)

Ukratko:

- Program je skup srodnih aktivnosti koje imaju zajednički operativni cilj.
- Planiranjem prema rezultatima ostvaruje se direktna veza između dodijeljenih sredstava i krajnjih rezultata, u skladu s prioritarnim politikama i strategijama.
- Programsko budžetiranje je alat za bolje povezivanje budžeta sa strateškim okvirom.

U narednoj tabeli dat je uporedni prikaz karakteristika tradicionalnog i programskog budžetiranja u BiH:

Tabela 1. Uporedni prikaz odlika tradicionalnog i budžetiranja usmjerenog na rezultate

Upravljanje budžetom u BiH prije reforme (linijski budžet):	Reforma upravljanja javnim finansijama u BiH (programski budžet):
▶ Nepostojanje sveobuhvatnih dugoročnih planskih dokumenata	▶ Srednjoročno (trogodišnje) planiranje budžeta
▶ Planiranje na jednu godinu, uglavnom na osnovu prošlogodišnje potrošnje	▶ Trogodišnji planovi na osnovu strateških prioriteta
▶ Ekonomska klasifikacija rashoda – budžet baziran na ulaznim elementima (plaće, materijalni troškovi, kapitalne investicije)	▶ Sredstva dodijeljena programima - budžet baziran na rezultatima koji se žele ostvariti finansiranim programom
▶ Nepostojanje informacija o rezultatima/ učinku potrošnje	▶ Praćenje učinka potrošnje na osnovu definiranih pokazatelja
▶ Učešće ograničenog kruga aktera	▶ Zahtijeva učešće više aktera

Jedna od najznačajnijih novina u upravljanju javnim finansijama u BiH uvedena 2005. godine je izrada i usvajanje dokumenta okvirnog budžeta koje vlasti na svim nivoima u BiH donose na osnovu zakona o budžetima. **Dokument okvirnog budžeta (DOB)** priprema se godišnje i sadrži makroekonomske pretpostavke i projekcije, fiskalnu strategiju i srednjoročne prioritete potrošnje, za budžetsku godinu i naredne dvije fiskalne godine. U DOB-u se također navode početna budžetska ograničenja za svakog budžetskog korisnika koja su mu neophodna za izradu budžetskih planova za narednu fiskalnu godinu. Ovaj najvažniji budžetski dokument, koji predstavlja preliminarni nacrt budžeta za budžetsku godinu i naredne dvije fiskalne godine, ključni je **za analizu budžeta, jer pokazuje šta institucija želi postići budžetskim sredstvima dugoročno, da li programi koji će se finansirati pružaju očekivanu vrijednost za uloženi novac (da li su efikasni) i da li je finansiranje pravično i učinkovito, odnosno da li se stvarno finansiraju utvrđeni prioriteti.** Osim finansijskih, dokument okvirnog budžeta sadrži i nefinansijske informacije, a budući da prijedlog budžeta koji se podnosi zakonodavnim organima na usvajanje još uvijek ne sadrži programski format na svim nivoima vlasti, iz dokumenta okvirnog budžeta možemo dobiti informacije o tome da li je u definiranju programa za koji se traže finansijska sredstva uzet u obzir njihov uticaj na rodnu ravnopravnost. **Budući da se DOB objavljuje do jula mjeseca na veb-stranicama vlade/Vijeća ministara BiH i ministarstava finansija, članovi i članice parlamenta, kao i organizacije civilnog društva, imaju mogućnost uvida u to kakav će biti budžet u pogledu fiskalne strategije, prioritete potrošnje i budžetskih ograničenja.**

3.3. Ukratko o pravnom okviru za izradu i izvršenje budžeta u Bosni i Hercegovini

Pravni okvir za planiranje, izradu, donošenje i izvršenje budžeta u Bosni i Hercegovini čine Ustav BiH, Ustav Federacije BiH, Ustav Republike Srpske i Statut Brčko Distrikta BiH, zatim zakoni o budžetu, kako slijedi:

- Zakon o finansiranju institucija Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 61/04, 49/09, 42/12, 87/12, 32/13),
- Zakon o budžetima u Federaciji BiH („Službene novine FBiH“, br. 102/13, 9/14, 13/14, 8/15),
- Zakon o budžetskim sistemima Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/13 – ispravka),
- Zakon o budžetu Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj 34/08).

Uz navedene osnovne zakone, ovaj pravni okvir (osim za institucije Bosne i Hercegovine) čini i zakon o izvršenju budžeta koji se donosi za svaku godinu, kao i drugi zakoni i podzakonski akti.

Zakonima kojima se utvrđuju budžeti također je regulirano da svi prijedlozi zakona ili bilo kojih drugih pravnih akata koji imaju za posljedicu finansijske, odnosno fiskalne efekte, moraju kao podlogu sadržavati projekcije fiskalnih efekata na budžet, te njihova obrazloženja, kao i način nadoknade gubitka prihoda kroz druge izvore. Projekcije treba da budu napravljene za tekuću i dvije naredne godine (tri godine ukupno). Ovo je naročito detaljno propisano Zakonom o budžetima u Federaciji BiH i Zakonom o budžetskom sistemu Republike Srpske. Zakon o budžetu Brčko Distrikta BiH nalaže da se propisi koji imaju finansijske posljedice na budžet obrazlažu analizom troškova i koristi, ali bez bilo kakvih specifičnih odrednica. U Zakonu o finansiranju institucija Bosne i Hercegovine nema odredbi kojima se reguliraju finansijski efekti novih ili izmijenjenih propisa, ali u odredbi o uravnoteženju budžeta jedino se spominje da Ministarstvo finansija i trezora BiH može pristupiti uravnoteženju budžeta nalaženjem novih prihoda ili smanjivanjem predviđenih rashoda.

Izrada i izvršenje budžeta zasnivaju se na principu zakonitosti, efikasnosti, ekonomičnosti i transparentnosti. Prilikom usvajanja budžeta donosi se i zakon o izvršenju budžeta odgovarajućeg nivoa vlasti (osim za institucije Bosne i Hercegovine) za tekuću godinu, kojim se uređuju: struktura prihoda i primitaka te rashoda i izdataka budžeta i njegovo izvršenje, prioritete plaćanja, obim, zaduživanja i garancije, upravljanje javnim dugom, te finansijskom i nefinansijskom imovinom, prava i obaveze korisnika budžetskih sredstava, ovlaštenja vlade, ministarstva finansija i ministra finansija u izvršenju budžeta za tekuću godinu, kazne za neispunjavanje obaveza te druga pitanja u izvršenju budžeta.

Budžet se sastoji od općeg i posebnog dijela i plana razvojnih programa.

Opći dio budžeta čini Račun prihoda i rashoda i Račun finansiranja. Posebni dio budžeta sastoji se od plana rashoda i izdataka budžetskih korisnika raspoređenih u tekuće i razvojne programe za tekuću budžetsku godinu i naredne dvije godine. Plan razvojnih programa po godinama čine planovi razvojnih programa budžetskih korisnika koji su utvrđeni dokumentom o srednjoročnom planu razvoja, posebnim zakonima ili drugim propisima.

Izmjenom i dopunom Zakona o izmjenama i dopuna Zakona o finansiranju institucija BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 49/09) u zakonske procedure uveden je pojam programskog budžeta⁴⁶.

3.4. Proces izrade i donošenja budžeta u Bosni i Hercegovini

Budžet je rezultat budžetskog procesa koji se mora posmatrati kao cijeli splet odnosa među glavnim učesnicima na osnovu kojih se na nivou zakonodavne vlasti razmatra i usvaja budžet. Kada govorimo o budžetskom procesu, govorimo o relativno modernom konceptu kontinuirane izrade budžeta u jednom ciklusu događaja, gdje planiranje budžeta za narednu godinu počinje odmah nakon usvajanja prethodnog. Budžetski ciklus odvija se u četiri faze: planiranje i izrada budžeta koju provodi izvršna vlast, usvajanje – „ozakonjenje“ – budžeta, izvršenje budžeta te revizija i kontrola izvršenja budžeta.

Proces izrade i donošenja budžeta u BiH karakterizira trogodišnji (srednjoročni) pristup planiranju budžeta na bazi prenesenih procjena, kada budžet tekuće godine postaje osnov za planiranje budžeta naredne godine, a revizija se obavlja svake godine.

Budžetski ciklus odvija se prema budžetskim kalendarima za svaki nivo vlasti, koji su međusobno usklađeni, a cijeli proces izrade i usvajanja budžeta karakterizira pristup u 10 koraka. Budžetski kalendar kojim su propisani rokovi za pripremu odgovarajućih informacija i dokumenata, te izvršavanje radnji s ciljem izrade i usvajanja budžeta u BiH za 2014. godinu dat je u sljedećoj tabeli:

Tabela 2. Budžetski kalendar izrade i usvajanja budžeta u Bosni i Hercegovini (2014.)⁴⁷

Aktivnosti i akteri	BiH	FBiH	RS	BD
Instrukcija br. 1: MF dostavlja budžetskim korisnicima	31.01.	15.02.	15.02.	31.01.
Prijedlozi budžetskih korisnika	15.04.	15.04.	30.04.	15.04.
MF izrađuje prednacrt DOB-a	28.04.			
MF dostavlja vladi	15.06.	15.06.		15.06.
Usvajanje DOB-a	30.06.	30.06.	30.06.	30.06.
MF dostavlja DOB općinama, gradovima i fondovima			01.07.	
Veb-objava DOB-a – MF	15.07.	15.07.		15.07.
Dostava DOB-a skupštini (informacija)(BD)				15.07.
Instrukcija br. 2 – budžetska ograničenja	01.07.	15.07.	01.07.	01.07.

⁴⁶ Članom 6. ovog zakona propisano je da Ministarstvo finansija i trezora BiH uz nacrt budžeta Vijeću ministara BiH i Parlamentarnoj skupštini BiH kao dodatne informacije uz obrazloženje budžeta dostavlja i tabele pregleda zahtjeva budžetskih korisnika u programskom formatu. Na ovaj način dostavljaju se detaljne informacije o budžetskim zahtjevima korisnika Vijeću ministara BiH, Predsjedništvu BiH i Parlamentarnoj skupštini BiH. Ove informacije nisu obavezan dio zakona koji se objavljuje u (Službenom glasniku BiH).

⁴⁷ Izvori: Zakon o finansiranju institucija BiH, Zakon o budžetima u Federaciji BiH, Zakon o budžetskom sistemu Republike Srpske, Zakon o budžetu Brčko Distrikta BiH

Budžetski zahtjevi korisnika	01.08.	15.08.	01.09.	01.08.
Konsultacije MF i korisnika	01.10.	15.09.		
Instrukcija br. 3			1.10.	
Nacrt budžeta: MF dostavlja vladi	01.10.	15.10.	15.10.	15.09.
Nacrt budžeta: Vijeće ministara BiH dostavlja Predsjedništvu BiH	15.10.			
Vlada usvaja nacrt budžeta		01.11.	05.11.	01.10.
Nacrt budžeta premijer/Predsjedništvo/ gradonačelnik dostavlja parlamentu/ skupštini	01.11.	05.11.		01.10.
Usvajanje nacrta/prijedloga budžeta (prvo čitanje)			15.11.	
Konačan prijedlog budžeta vlada dostavlja skupštini/parlamentu			01.12.	
Usvajanje prijedloga budžeta (drugo čitanje)	31.12.	31.12.	15.12.	01.12.

Ovaj kalendar je zakonska obaveza institucija koje učestvuju i pripremi, izradi i usvajanju budžeta i primjenjuje se na svim nivoima vlasti. Prednost ovog kalendara je usklađen proces izrade i donošenja budžeta na svim nivoima vlasti. Osim toga, proces izrade i donošenja budžeta usklađen je i s rokovima strateškog i godišnjeg planiranja u ministarstvima, kako bi se osigurali odgovarajući ulazni elementi za planiranje budžeta, kao i potrebni resursi za provođenje strateškog plana. Bitan dio procesa strateškog planiranja trebalo bi da bude analiza o tome koliko se procjenjuje da će koštati provođenje strateških programa. To uključuje ne samo postojeća sredstva koja su raspoloživa prema odobrenom budžetu (troškovi postojećeg osoblja, materijala i usluga), nego i zahtjeve za dodatnim resursima (ljudima, opremom itd.). Iz svega ovoga jasno je da je u budžetskom procesu neophodan visok stepen koordinacije aktivnosti i saradnje kako u okviru budžetskih korisnika, tako i između njih, što je jedan od preduslova za uspješnost procesa strateškog i budžetskog planiranja.

U nastavku Priručnika vidjet ćemo da je za dobro budžetiranje neophodno ostvarenje svih prethodno navedenih principa i karakteristika, ali i uvođenje rodne perspektive putem rodno odgovornog budžetiranja.

3.5. Ključni akteri u budžetskom procesu u Bosni i Hercegovini

Uloga vlade i parlamenta u budžetskom procesu zasnovana je na tradicionalnoj podjeli između izvršne, zakonodavne i sudske vlasti. Dobra saradnja i komunikacija između ova tri stuba vlasti u budžetskom procesu omogućava bolje upravljanje i jačanje demokratskih procesa. U budžetskom procesu sve značajniju ulogu ima i civilno društvo. U nastavku je dat detaljniji opis ključnih budžetskih aktera u Bosni i Hercegovini razvrstan prema njihovoj ulozi u budžetskom procesu, a ne prema nivou vlasti na kojem djeluju.

Za postavljanje makroekonomskog i fiskalnog okvira za planiranje, izradu i izvršenje budžeta odgovorne su sljedeće institucije u BiH:

Direkcija za ekonomsko planiranje BiH (DEP) osnovana je u septembru 2006. godine uredbom Vijeća ministara BiH. Osnovni mandat DEP-a je praćenje i planiranje sveobuhvatnog društveno-ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. U budžetskom procesu DEP izrađuje makroekonomske projekcije na osnovu kojih se pripremaju dokumenti okvirnog budžeta.

Odjel za makroekonomsku analizu Upravnog odbora Uprave za indirektno oporezivanje BiH priprema i izrađuje makroekonomske i fiskalne projekcije prihoda i budžeta, priprema prijedloge konsolidiranog fiskalnog bilansa za sve nivoe u zemlji i prijedloge o načinu raspodjele ciljnog konsolidiranog bilansa između nivoa uprave radi ostvarivanja fiskalne održivosti svih nivoa uprave i države u cjelini.

Fiskalno vijeće je tijelo za koordinaciju fiskalnih politika u državi i čine ga predsjedavajući Vijeća ministara BiH, ministar finansija i trezora BiH, entitetski premijeri i ministri finansija, a posmatrači su guverner Centralne banke BiH i gradonačelnik Brčko Distrikta BiH. Fiskalno vijeće usvaja trogodišnji globalni okvir fiskalnog bilansa i okvira politika u BiH, koji sadrži sljedeće parametre: predložene fiskalne ciljeve budžeta institucija Bosne i Hercegovine, Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH, predložene makroekonomske projekcije i projekcije ukupnog iznosa indirektnih poreza i njihove raspodjele po nivoima vlasti, predložena ograničenja za zaduživanje u budžetima: institucija Bosne i Hercegovine, Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH. *Globalni fiskalni bilans i okvir politika* sadrži strategiju ekonomskog i fiskalnog planiranja na kojoj se zasniva izrada budžeta vlada u BiH, uključujući ukupni nivo sredstava raspoloživih kako svim vladama u BiH u cjelini, tako i pojedinačnim nivoima vlasti za predstojeći budžet i dvije naredne godine.

U planiranju, pripremi i koordinaciji izrade budžeta, kao i njegovom izvršenju ključnu ulogu imaju ministarstva/direkcija finansija u BiH:

Ministarstvo finansija i trezora BiH/Federalno ministarstvo finansija/Ministarstvo finansija Republike Srpske/Direkcija za finansije Brčko Distrikta BiH imaju ključnu ulogu u pripremi i izradi budžeta institucija BiH i nižih nivoa vlasti, tj. nadležni su za pripremu budžeta, izvršenje budžeta i finansiranje budžetskih institucija, koordinaciju aktivnosti kako bi se osigurala budžetska sredstva i investicije javnih sredstava i obavljaju ostale aktivnosti u oblasti finansiranja budžetskih korisnika u skladu sa ustavom i zakonom. Pripremaju i podnose na usvajanje vladama dokument okvirnog budžeta, a nakon usvajanja budžeta, pripremaju plan alokacije raspoloživih sredstava budžetskih korisnika u određenom periodu na osnovu kojeg odobravaju operativne budžete korisnika i pripremaju tromjesečne izvještaje o izvršenju budžeta koje podnose vladama na usvajanje. Ministarstvo finansija ima vodeću ulogu u provođenju rodno odgovornog budžetiranja zahtijevajući od budžetskih korisnika procjenu uticaja planiranih programa i budžetskih alokacija s obzirom na ravnopravnost spolova, kao i iskazivanje ciljeva, aktivnosti i mjera učinka u odnosu na ravnopravnost spolova, putem budžetskih instrukcija.

Vijeće ministara BiH/Vlada Federacije BiH (i kantonalne vlade)/Vlada Republike Srpske/Vlada Brčko Distrikta BiH usvajaju dokumente okvirnog budžeta s gornjim granicama rashoda. Odgovornost ovih tijela jeste da uporede prioritete i učinke programa,

usluga i aktivnosti budžetskih korisnika kako bi se omogućilo da se najvažniji programi i aktivnosti finansiraju i provedu na najefikasniji i najefektivniji način te da omoguće poreskim obveznicima u BiH da dobiju vrijednost za uloženi novac. Vijeće ministara BiH/Vlada Federacije BiH/Vlada Republike Srpske/Vlada Brčko Distrikta BiH dostavljaju prijedloge zakona o budžetu (Predsjedništvu BiH/Parlamentarnoj skupštini BiH/Parlamentu Federacije BiH/Narodnoj skupštini RS-a/Skupštini Brčko Distrikta BiH na razmatranje i usvajanje. Ovi organi također podnose zakonodavnoj vlasti kvartalne i godišnje izvještaje o izvršenju budžeta.

Predsjedništvo BiH, u skladu sa Ustavom BiH i svojim poslovnikom, odobrava prijedlog zakona o budžetu institucija Bosne i Hercegovine i međunarodnih obaveza BiH koji sadrži budžet i dostavlja ga u parlamentarnu proceduru na usvajanje do 1. 11. tekuće godine. Predsjedništvo BiH također usvaja izvještaje o izvršenju budžeta.

Budžetski korisnici (institucije BiH/ministarstva u Vladi Federacije BiH/ministarstva u Vladi Republike Srpske/odjeli Vlade Brčko Distrikta BiH) odgovorni su za ostvarivanje ciljeva Vijeća ministara BiH/vlada. Budžetski korisnici analiziraju direktive Vijeća ministara BiH/vlade, ažuriraju strateške planove, pripremaju nacрте godišnjih programa rada i programske budžetske prijedloge. Ministarstva finansija usmjeravaju institucije u pripremi prijedloga zahtjeva za budžetskim sredstvima. Planiranje i priprema zahtjeva za budžetskim sredstvima nije samo odgovornost službenika sektora za finansije, nego zahtijeva saradnju i koordinaciju svih službi s ciljem definiranja programa kojima će se realizirati strateški ciljevi institucije, kao i saradnju sa službenicima za finansije ministarstva finansija. U procesu izvršenja budžeta, budžetski korisnici pripremaju mjesečne izvještaje o izvršenju budžeta i dostavljaju ih ministarstvu finansija. U provođenju rodno odgovornog budžetiranja budžetski korisnici treba da osiguraju da programi utroška sredstava s kriterijima budu usklađeni sa zahtjevima rodno odgovornog budžetiranja.

Parlamentarna skupština BiH/Parlament Federacije BiH/Narodna skupština RS/Skupština Brčko Distrikta BiH prema svojim poslovnima razmatraju prijedloge zakona o budžetu, kao i prateću budžetsku dokumentaciju koja sadrži informacije potrebne za kvalitetnu analizu budžeta sa stanovišta ostvarenja utvrđenih prioriteta strateških ciljeva, te, po potrebi, zahtijevaju dodatne informacije. Nakon rasprave zakonodavni organ usvaja zakon o budžetu za narednu godinu. U slučaju neusvajanja budžeta, na snagu stupa režim prema odluci o privremenom finansiranju.

Ured za reviziju finansijskog poslovanja institucija BiH/Ured za reviziju institucija u FBiH/Glavna služba za reviziju javnog sektora Republike Srpske/Ured za reviziju finansijskog poslovanja institucija Brčko Distrikta BiH su vrhovne revizorske institucije koje daju nezavisna mišljenja o izvršenju budžeta i finansijskim izvještajima, korištenju resursa i upravljanju imovinom u vladama i javnim institucijama. Revizorski izvještaji sadrže nalaze izvršene kontrole rada institucija i preporuke za korekciju eventualno uočenih nepravilnosti. Revizorske izvještaje razmatraju i usvajaju zakonodavne vlasti.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH/Gender centar Federacije BiH/Gender centar Republike Srpske učestvuju u procesu izrade i donošenja budžeta kao stručna vladina tijela koja pružaju ekspertnu podršku u pripremi rodno odgovornih informacija u programskim budžetima i obrazloženja uticaja budžetskih programa na rodnu ravnopravnost.

Građani i građanke te organizacije civilnog društva imaju mogućnosti da učestvuju u budžetskom procesu i daju svoj doprinos njegovoj transparentnosti i povećanju odgovornosti javnih institucija, a i kao korisnici i korisnice budžetskih sredstava.

U budžetskom procesu potrebno je konstantno jačati saradnju između javnih institucija, zakonodavca i civilnog društva. Višestruki značaj **organizacija civilnog društva u dobrom budžetiranju** ogleda se u načinima na koje one mogu ostvariti svoju ulogu:

- Davanjem **prijedloga nove potrošnje** nadležnim ministarstvima za moguće uvrštavanje u nove prijedloge potrošnje. Ovi prijedlozi potrošnje dostavljaju se u formi programa (tabela za nove prijedloge budžetske potrošnje), s veoma detaljnim obrazloženjima, krajnjim ciljevima i očekivanim rezultatima i drugim informacijama.
- **Analiziranjem** prioritetne potrošnje i fiskalne strategije iz **dokumenta okvirnog budžeta** i njihovim poređenjem s prijedlozima organizacija civilnog društva. Provođenjem ovih analiza i objavljivanjem nalaza podstiče se povećanje odgovornosti javnih institucija za trošenje javnih sredstava.
- **Pregledom i analizom budžetskih prijedloga** i učešćem u javnim raspravama o prioritetima potrošnje i fiskalnoj strategiji, gdje se zajednički pojavljuju zakonodavni organ i organizacije civilnog društva. Objavljivanjem nalaza ovih analiza daje se doprinos postojanju mehanizama učešća javnosti u raspravi i odlučivanju o budžetu.
- **Edukacijom:** organizacije civilnog društva koje se bave pitanjima osnaživanja žena i ženskih ljudskih prava mogu raditi na razvijanju budžetske ekspertize jačanjem analitičkih i zagovaračkih kapaciteta svojih organizacija. Na taj način povećava se mogućnost intervencije i nadzora u budžetskom procesu. Te organizacije mogu dalje organizirati edukaciju iz poznavanja budžeta za druge organizacije ili za organe izvršne ili zakonodavne vlasti.
- **Isticanjem u prvi plan ključnih informacija i pitanja javne politike:** organizacije civilnog društva mogu imati značajan kapacitet za analizu budžeta iz rodne perspektive, ali i iz perspektive položaja drugih pojedinaca i pojedinki u društvu, kao što su ranjive grupe, djeca, osobe s invaliditetom, jer su u kontaktu sa zajednicom i mogu unijeti njihove perspektive u budžetski proces. Na taj način imaju mogućnost istaći važne informacije ili pitanja značajna za javnu politiku koja inače možda ne bi dobila dovoljnu pažnju.⁴⁸
- **Definiranjem dobre prakse i stvaranjem znanja:** provođenjem nezavisnih analiza moguće je ustanoviti domaću ili prenijeti međunarodnu dobru praksu, što će pomoći izvršnoj i zakonodavnoj vlasti u donošenju bolje budžetske politike.
- **Stvaranjem odgovornosti:** organizacije civilnog društva svojim analizama mogu osnažiti mehanizme odgovornosti. To se može postići objavljivanjem informacija o rezultatima analize budžeta iz perspektive grupe stanovništva kojom se organizacije posebno bave (i rodne perspektive) ili o nalazima revizije. Isto tako, mogu zahtijevati da se poštuje budžetski kalendar, održavaju javne rasprave odbora za finansije i budžet, te da se budžet donosi na vrijeme u redovnoj proceduri.

48 Prema: „A Guide to Budget Work for NGOs“. The International Budget Project. The Center on Budget Policy and Priorities, Washington, DC. (2001). http://www.crin.org/docs/resources/publications/hrbap/guide_budget_work_NGOs.pdf

3.6. Integriranje principa rodne ravnopravnosti u programsko budžetiranje u Bosni i Hercegovini

Strateški okvir

Neposredno nakon donošenja Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH 2003. godine⁴⁹, a u toku pripreme strategije za njegovo provođenje (Gender akcionog plana BiH za period 2006. - 2011.), prepoznata je potreba da se učine naponi kako bi se istovremeno osigurala budžetska sredstva za aktivnosti usmjerene na unapređenje rodne ravnopravnosti. Uvođenje reforme u upravljanje javnim finansijama u BiH bilo je dobra prilika za inicijativu uvođenja institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost kako bi se u budžetski proces u BiH uvela rodna perspektiva. Članom 24.c) Zakona o ravnopravnosti spolova BiH utvrđene su obaveze „organima vlasti na državnom i entitetskom nivou, kantonalnim organima i organima jedinica lokalne samouprave, pravnim osobama s javnim ovlaštenjima, pravnim osobama u većinskom vlasništvu države, da, u okviru svojih nadležnosti, preduzmu sve odgovarajuće i potrebne mjere radi provođenja odredbi propisanih Zakonom i Gender akcionim planom Bosne i Hercegovine, koji uključuju i provođenje aktivnosti i mjera Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine kroz redovne programe uz osiguranje budžetskih sredstava“. Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o ravnopravnosti spolova BiH iz 2009. godine⁵⁰, dodatno je unaprijeđen osnov za rodno odgovorno budžetiranje predviđanjem posebnih privremenih mjera (član 3.e) koje se mogu donijeti radi „ostvarivanja stvarne ravnopravnosti žena i muškaraca“, prema Općoj preporuci Komiteta UN-a za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena broj 5⁵¹.

Gender akcioni plan BiH (2013.-2017.) nastavak je prethodnog strateškog dokumenta iz perioda 2006.-2011. kojim je uvedeno i rodno odgovorno budžetiranje, a u skladu s relevantnim međunarodnim standardima ravnopravnosti spolova, među kojima posebno s Pekinškom deklaracijom i platformom za akciju. Gender akcionim planom definiraju se ciljevi ravnopravnosti spolova, aktivnosti za ostvarivanje tih ciljeva, njihovi nosioci, rokovi i pokazatelji uspjeha. Nadalje, njime se predviđa dalje jačanje procesa provođenja rodno odgovornog budžetiranja, kao jednog od principa za definiranje mjera i aktivnosti institucija u provođenju strateških prioriteta: „Princip analize uticaja budžeta na različite potrebe žena i muškaraca (rodno odgovorno budžetiranje) – Prilikom planiranja aktivnosti i izrade analiza stanja u pojedinačnim oblastima, neophodno je da svaki budžetski korisnik napravi analizu kako bi se ocijenio uticaj postojećih budžetskih sredstava na zadovoljavanje različitih potreba žena i muškaraca. Ova analiza trebalo bi da posluži kao osnov za planiranje aktivnosti po oblastima GAP-a BiH“⁵².

Rezultati navedene inicijative su uključivanje rodne perspektive u sve faze planiranja i izrade budžeta na svim nivoima vlasti u BiH. Tako posljednji Dokument okvirnog budžeta Federacije

BiH (za period 2015. – 2016.) u poglavlju 5. koje se odnosi na budžetske prioritete za planirani

49 Službeni glasnik BiH», broj 16/03.

50 Službeni glasnik BiH», broj 102/09. Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH s obrazloženjem dostupno na: www.parlament.ba/sadrzaj/zakonodavstvo. Preuzeto 22.11.2013. Prečišćeni tekst Zakona o ravnopravnosti spolova objavljen je u „Službenom glasniku BiH“, broj 32/10.

51 CEDAW

52 Gender akcioni plan BiH za period od 2013.-2017. („Službeni glasnik BiH“, broj 98/13)

period sadrži i kratku analizu uticaja budžetskih prioriteta na rodnu ravnopravnost u BiH, te informacije o narednim koracima u jačanju rodne ravnopravnosti i rodno odgovornog budžeta, tamo gdje je to relevantno.⁵³

Struktura programskog budžeta s rodnom komponentom

Dokumenti programskog budžeta strukturirani su tako da se dobiju odgovori na sljedeća pitanja:

- Koje rezultate budžetski korisnik želi postići sredstvima iz budžeta?
 - To je **strateški cilj/ciljevi** budžetskog korisnika. Među strateške ciljeve treba uvrstiti i rodnu ravnopravnost tamo gdje je to relevantno.
- Šta budžetski korisnik radi kako bi se postigli rezultati?
 - Ovo su **programi** i usluge koje se pružaju i njihov operativni cilj/ciljevi. Program treba da sadrži i informacije relevantne za rodno odgovorno budžetiranje.
- Koliko je sredstava dodijeljeno za svaki program?
 - Ova sredstva su okvirno raspodijeljena na svaki od programa prema ekonomskoj klasifikaciji.
- **Kako se mjere rezultati i efikasnost programa i aktivnosti?**
 - To su mjere učinka i ciljevi učinka budžetskog korisnika koje omogućavaju vladi, parlamentu, kao i javnosti da procijene da li je program bio uspješan ili ne i da li su postignuti strateški i operativni ciljevi. Mjere učinka sadrže i rodne indikatore tamo gdje je to relevantno.
- Ko je odgovoran za rezultate programa?
 - Odgovoran je **rukovodilac programa**. Rukovodilac programa odgovoran je i za uticaj programa na rodnu ravnopravnost.

Odgovorima na ova pitanja formiraju se svi dijelovi programskog budžeta s rodnom komponentom. Ako budžetski korisnik može odgovoriti na ova pitanja, znači da je sačinio osnov programskog budžeta za svoju instituciju. Najvažniji element programskog budžeta jesu mjere učinka. Ujedno, ovo predstavlja i najteži element prilikom izrade programskog budžeta. Mjere učinka su pokazatelji uspješnosti programa budžetskog korisnika. To su mjerljivi, trajni pokazatelji ostvarenih direktnih rezultata i krajnjih efekata aktivnosti budžetskog korisnika.

U nastavku Priručnika vidjet ćemo značaj definiranja dobrih mjera učinka koje, između ostalog, treba da pokažu i uticaj programa na unapređenje ravnopravnosti spolova kao jednog od strateških ciljeva.

Izrada programskog formata budžeta (tj. tabela pregleda prioriteta i budžetskog zahtjeva)⁵⁴ zahtijeva usklađivanje planiranja rada budžetskih korisnika i procesa planiranja i izrade budžeta, kao i sadržaja planskih i budžetskih dokumenata. Osim toga, potrebna je i promjena metodologije planiranja izrade programa kako bi se mogle raditi potrebne analize budžeta

⁵³ Dokument okvirnog budžeta Federacije BiH 2015.-2017. dostupan je na veb-stranici Vlade Federacije BiH www.fbihvlada.gov.ba

⁵⁴ Od budžetske 2014. godine u izradi programskih tabela budžeta koristi se softver za planiranje budžeta po programima (BMIS) čime je proces izrade programa i njihov kvalitet unaprijeđen, jer su smanjene mogućnosti grešaka i izostavljanja informacija. Na prijedlog Agencije za ravnopravnost spolova BiH, ovaj softver nadograđen je modulom „Rodno odgovorno budžetiranje“, što je pokušaj da se prvi put u BiH, kroz budžete vlada, na jedinstven način uvede princip rodne jednakosti. Svrha ovog projekta je efikasna podrška planiranju i upravljanju budžetom u segmentu rodno odgovornog budžetiranja kao sastavnog dijela procesa pripreme budžeta i vođenje modernog i transparentnog sistema upravljanja javnim finansijama primjenom informacionih tehnologija.

iz rodne perspektive i uključiti ciljevi politike ravnopravnosti spolova. U tu svrhu propisana je i obaveza budžetskim korisnicima donošenja interne procedure za planiranje i pripremu budžeta u skladu sa strateškim prioritetima.

Primjer rodno odgovornog programa utroška sredstava s kriterijima raspodjele

Transfer za kulturu značajan za Federaciju BiH⁵⁵

Opći kriteriji za raspodjelu sredstava tekućeg transfera su:

1. Kvalitet kandidiranih projekata/programa produkcije, prezentacije i afirmacije kulturnog i umjetničkog stvaralaštva;
2. Doprinos kandidiranih projekata/programa podizanju općeg kulturnog nivoa građana;
3. Doprinos kandidiranih projekata/programa u stvaranju jednakih prava, mogućnosti učešća i pristupa u oblasti kulture svima bez obzira na spol;
4. Kontinuiranost projekta i njegova tradicijska osnova (projektne aktivnosti koje imaju dugoročni učinak i održivost);
5. Regionalna i nacionalna zastupljenost;
6. Doprinos angažiranju i afirmaciji mladih u oblasti kulture;
7. Visina procenata ulaganja u program/projekt drugih nivoa vlasti, stranih ili domaćih partnera u izradi i realiziranju programa/projekata te sačinjeni predugovori.

Posebni kriteriji za raspodjelu programa: Podrška manifestacijama, programima i projektima kulture od posebnog značaja za FBiH i BiH od međunarodnog značaja, u okviru tekućeg transfera su:

1. Značaj koji projekti i programi imaju u pogledu predstavljanja Federacije BiH i BiH kao eminentno kulturne sredine;
2. Programi koji osiguravaju kontinuitet produkcije međunarodno prihvaćenih umjetničkih dometa;
3. Značaj koji produkcija ima u razvoju kulture i umjetnosti u međunarodnim okvirima;
4. Projekti koji prezentiraju i promoviraju kulturu i umjetnost drugih naroda, odnosno projekti koji jasno ističu značaj međunarodne kulturne saradnje;
5. Broj učesnika i posjetilaca koji su obuhvaćeni projektom/programom (domaći i strani učesnici i gosti), razvrstani po spolu;
6. Projekti koji podržavaju razmjenu i mobilnost umjetnika i umjetničkih djela visokog kvaliteta;

⁵⁵ Iz Odluke Vlade Federacije BiH o usvajanju Programa utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava tekućih transfera utvrđenih Budžetom Federacije Bosne i Hercegovine za 2014. godinu Federalnom ministarstvu kulture i sporta

7. Projekti koji podržavaju promoviranje ravnopravnosti spolova u oblasti kulture;
8. Osiguravanje kontinuiteta manifestacija od posebnog značaja za ugled FBiH i BiH kao eminentno kulturne sredine u regionu i svijetu;
9. Manifestacije koje podržavaju koprodukciju umjetničkih djela visokog kvaliteta.

Posebni kriteriji za raspodjelu programa: Podrška manifestacijama, programima i projektima kulture od značaja za FBiH, u okviru tekućeg transfera su:

1. Značaj projekta/manifestacije, originalnost i njegov doprinos promoviranju i afirmiranju bh. kulturnog stvaralaštva i pristupa kulturi u Federaciji BiH;
2. Značaj programa za očuvanje i unapređenje kulturnog identiteta, kulturnog naslijeđa i kulturnog razvoja Federacije BiH;
3. Projekti koji podržavaju promoviranje ravnopravnosti spolova u oblasti kulture;
4. Projekti koji podstiču aktivno učešće i afirmiranje mladih umjetnika i stvaralaca;
5. Broj učesnika (aktivnih i pasivnih) koji su obuhvaćeni projektom/programom, razvrstani po spolu;
6. Osiguravanje kontinuiteta manifestacija od posebnog značaja za ugled Federacije BiH kao eminentno kulturne sredine.“

Broj	Naziv programa	Svrha programa	Organizacija-primalac	Iznos
1.	2	3	4	5
1.	Manifestacije, programi i projekti kulture od značaja za Federaciju BiH	Podrška manifestacijama, programima i projektima kulture od posebnog značaja za Federaciju BiH i BiH od međunarodnog značaja	Kulturne institucije, organizacije, asocijacije i udruženja odabrane putem javnog poziva	990.000,00
		Podrška manifestacijama, programima i projektima kulture od značaja za Federaciju BiH	Kulturne institucije, organizacije, asocijacije i udruženja odabrani putem javnog poziva	345.000,00
2.	Programi međunarodne saradnje i organizacija manifestacije "Dani evropske baštine"	Organizacija manifestacije "Dani evropske baštine", saradnja s Vijećem Evrope.	Institucije kulture kao nosioci projekata zaštite dobara kulturne baštine u Federaciji BiH	15.000,00
3.	Interventna sredstva za programe kulture od značaja za FBiH	Podrška programima kulture od značaja za Federaciju BiH	Korisnici sredstava iz kategorije 1 i 2	200.000,00
UKUPNO:				1.550.000,00

Ovaj program odabran je za uvođenje principa ravnopravnosti spolova u svim fazama budžetskog procesa, u skladu s planiranim aktivnostima Strateškog plana za uvođenje rodno odgovornog budžetiranja u Budžet Federacije BiH 2013.-2015.⁵⁶

„Program utroška s kriterijima raspodjele sredstava ovog transfera je u skladu sa zahtjevima rodno odgovornog budžetiranja jer:

- na relevantnim mjestima uključuje principe ravnopravnosti spolova kod definiranja općih i posebnih kriterija;
- uključivanje rodne komponente izvršeno je na osnovu rodno odgovorne situacione analize u oblastima sporta i kulture, prema trenutno raspoloživim rodnim indikatorima;
- izvještaji korisnika ovih sredstava sadržavat će i podatke dobivene rodnom analizom krajnjih korisnika i korisnica sredstava, u skladu s obavezama iz člana 38. Zakona o izvršenju Budžeta Federacije BiH za 2014. godinu, kao i obavezama iz Strateškog plana o uvođenju rodno odgovornog budžetiranja u Budžet Federacije BiH 2013.-2015.“⁵⁷

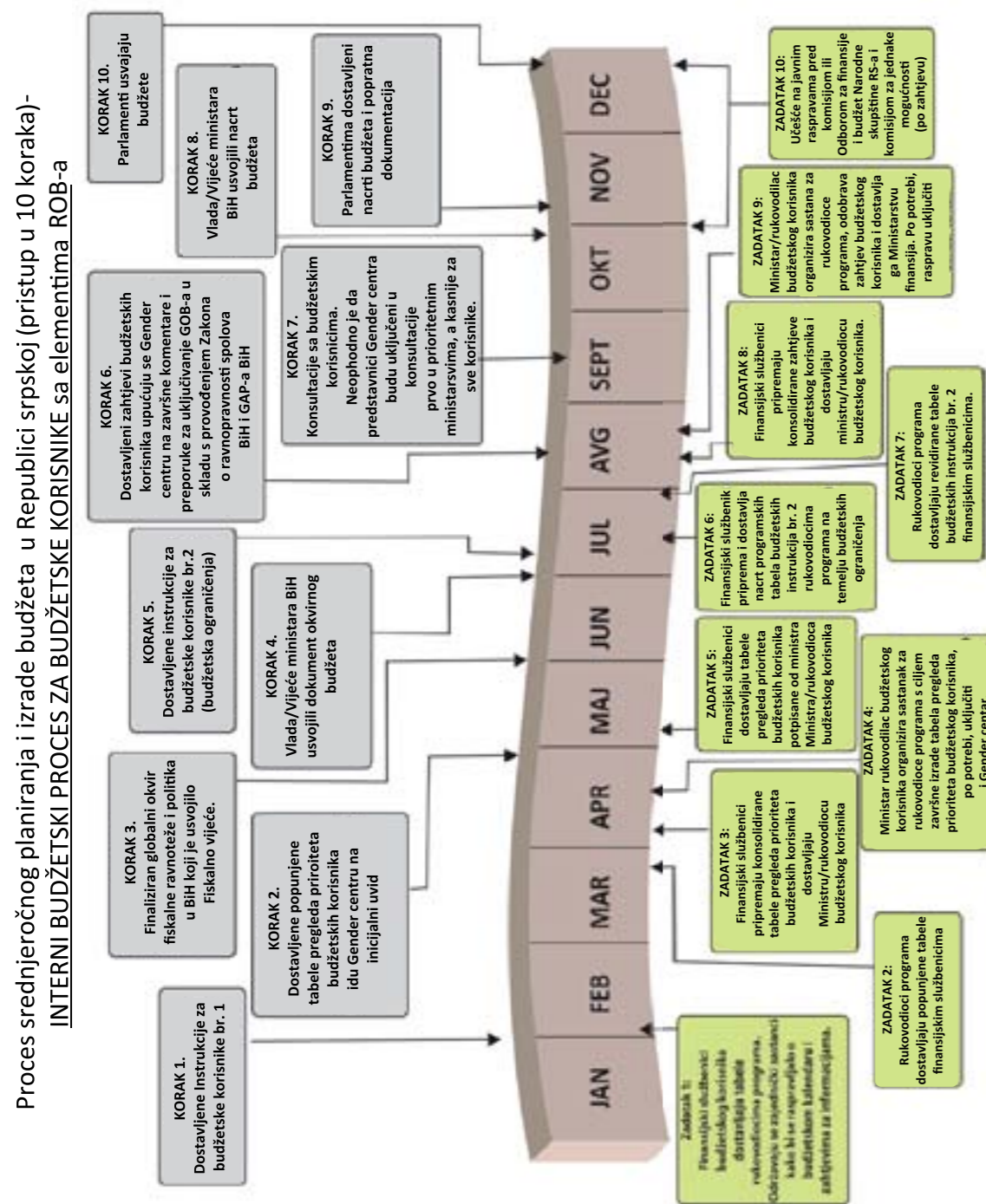
3.7. Značaj rokova u budžetskom procesu – budžetski kalendar

U prethodnom dijelu Priručnika upoznali smo se s budžetskim kalendarom koji se odvija u formi **10 koraka** srednjoročnog procesa planiranja i izrade budžeta. Naredna slika predstavlja generički primjer budžetskog kalendara po kojem se odvija budžetski ciklus u Bosni i Hercegovini s integriranim pristupom rodno odgovornog budžetiranja.

⁵⁶ „Službene novine Federacije BiH“, broj 85/13

⁵⁷ Obrazloženje Odluke Vlade Federacije BiH o usvajanju Programa utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava tekućih transfera utvrđenih Budžetom Federacije Bosne i Hercegovine za 2014. godinu Federalnom ministarstvu kulture i sporta („Službene novine Federacije BiH“, broj 81/14)

Slika 3. Budžetski kalendar u 10 koraka⁵⁸ koji sadrži i korake rodno odgovornog budžetiranja

Navedeni budžetski kalendar daje smjernice za postupanje budžetskim korisnicima u procesu izrade zahtjeva za budžetskim sredstvima i izradu DOB-a i integriranje rodne perspektive putem analize uticaja budžetskih prioriteta na rodnu ravnopravnost. Ovu shemu moguće je prilagoditi i svim drugim akterima u budžetskom procesu (kao što su parlamentarni odbori za finansije i budžet ili organizacije civilnog društva) dodavanjem ili modificiranjem navedenih zadataka u skladu s nadležnostima ili ulogom tih aktera.

Praksa ukazuje na to da je budžetski kalendar teško pratiti u potpunosti, pošto to podrazumijeva veliki stepen usklađenosti i poštivanje rokova svih odgovornih na različitim nivoima vlasti. Veće kašnjenje u jednom koraku povlači za sobom kašnjenje svih ostalih koraka. Stoga je potrebno konstantno raditi na unapređivanju cjelokupnog budžetskog procesa i svih njegovih elemenata, naprimjer, pravovremenim dostavljanjem fiskalnih smjernica ili poboljšanjem kvaliteta zahtjeva za prioritetskom potrošnjom budžetskih korisnika.

3.8. Kratki osvrt na stanje rodno odgovornog budžetiranja na nivou institucija BiH, Federacije BiH i Republike Srpske

U Bosni i Hercegovini je uvođenje pristupa srednjoročnog okvira rashoda počelo prije gotovo deset godina, ali još uvijek nema njegove potpune primjene. Osim na nivou BiH, gdje se uz nacrt budžeta dostavljaju i tabele pregleda prioriteta zahtjeva za budžetskim sredstvima korisnika u programskom formatu, ostali nivoi vlasti još uvijek na usvajanje šalju samo linijski prikazane budžete. Dostavljene programske tabele uključuju i dimenziju rodne ravnopravnosti u kontekstu svakog od programa tamo gdje je to primjenjivo, koja se i tekstualno obrazlaže. Primjenom informacionog sistema za planiranje i upravljanje budžetom korisnici iskazuju aspekt rodne ravnopravnosti u okviru obrazloženja programa, te se na taj način uvodi princip rodne ravnopravnosti u budžet na ovom nivou upravljanja.

U Republici Srpskoj budžetski korisnici još uvijek u potpunosti ne izrađuju budžetske zahtjeve u programskom formatu i Ministarstvo finansija obavlja stalne konsultacije i radionice s budžetskim korisnicima s ciljem njihovog osposobljavanja za što kvalitetniju pripremu programa. Međutim, donošenje budžeta u programskom formatu još uvijek nije moguće, jer je neophodno uraditi nadgradnju trezorskog sistema poslovanja i njegovog uvezivanja sa softverom za planiranje budžeta po programima (BMIS). U međuvremenu, Ministarstvo finansija RS-a radi na redefiniranju postojećih programa budžetskih korisnika, s pet budžetskih korisnika u Republici Srpskoj (Ministarstvom finansija, Ministarstvom industrije, energetike i rudarstva, Ministarstvom prosvjete i kulture, Ministarstvom trgovine i turizma i Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite)⁵⁹ s kojim zajednički ocjenjuju postojeće programe, potrebu za promjenom postojećih programa, uz nastojanje za jasnim definiranjem mjera učinka. Cilj je definiranje programa koji će ići u pravcu realizacije zacrtanih politika budžetskih korisnika i ostvarenja postavljenih ciljeva. Gender centar - centar za jednakost i ravnopravnost spolova Vlade Republike Srpske objavio je 2013. godine publikaciju „Preporuke za uvođenje rodnog budžetiranja u budžetske instrukcije i Dokument okvirnog budžeta u Republici Srpskoj“. Preporuke se daju Ministarstvu finansija RS-a s uputstvima i prijedlogom sadržaja instrukcija za budžetske korisnike br. 1 i br. 2 i dokumenta okvirnog budžeta za provođenje i uključivanje principa ravnopravnosti spolova.

58 Ovaj kalendar izrađen je u okviru projekta Jačanja upravljanja javnim finansijama (SPEM) koji se provodio u BiH do 2011. godine, koji je finansirao Ured Vlade Velike Britanije u BiH za međunarodni razvoj (DFID)..

59 Dokument okvirnog budžeta Republike Srpske 2015.-2017., dostupan na veb-stranici Vlade Republike Srpske

U Federaciji BiH uveden je pristup srednjoročnog planiranja i izrade budžeta koji je usklađen sa zakonskom obavezom federalnih ministarstava i institucija da donose trogodišnje i godišnje planove rada.⁶⁰ U svrhu unapređenja efikasnosti procesa trogodišnjeg i godišnjeg planiranja i izvještavanja u federalnim ministarstvima i institucijama uvedena je funkcija koordinatora i koordinatorice, koju obavlja sekretar ministarstva, odnosno institucije. Započelo je i korištenje Informativnog sistema za upravljanje budžetom (BMIS) za izradu budžetskih programa, čime se značajno unapređuje proces izrade budžeta, smanjuje mogućnost grešaka i poboljšava kvalitet dobivenih informacija. Potrebno je, međutim, još mnogo napora da se ojačaju kapaciteti budžetskih korisnika za kvalitetnu pripremu informacija za programske tabele, posebno u pogledu mjerenja rezultata rada i efikasnosti programa. Osim toga, budžetski korisnici još uvijek nisu formirali baze podataka na osnovu kojih će moći u potpunosti i precizno mjeriti rezultate svojih aktivnosti.⁶¹ U ovom trenutku u Federaciji BiH provodi se rodno odgovorno budžetiranje u odabranim institucijama na osnovu Strateškog plana za uvođenje Gender odgovornog budžetiranja za period 2013.-2015., koji je nastavak Akcionog plana za GOB u Federaciji BiH 2010.-2012. u pilot-sektoru rad i zapošljavanje. Rezultat dosadašnjih aktivnosti je integriranje rodne perspektive u budžetsku dokumentaciju putem zahtjeva za provođenje rodno odgovorne analize i uključivanje rodni indikatora u odabrane transfere/projekte/programme.

Strateški plan za uvođenje gender odgovornog budžetiranja u Budžet Federacije Bosne i Hercegovine 2013.-2015. godine (SPGOBFBiH 2013.-2015.)⁶²

Opći strateški cilj je "osigurati da se budžeti na svim nivoima vlasti u Federaciji BiH u svim fazama budžetskog procesa pripremaju, razmatraju, usvajaju i izvršavaju u skladu s principima rodno odgovornog budžetiranja, primjenjujući metodologiju programskog budžetiranja baziranog na rezultatima".

Posebni strateški ciljevi i pripadajući programi koji vode ka njihovom ispunjavanju definirani su kao odgovor na identificirana ključna strateška pitanja, kako slijedi:

Cilj 1: Uspostaviti funkcionalnu strukturu za efikasno provođenje i praćenje provođenja SPGOB FBiH 2013.-2015. s programima:

- Formiranje tijela za provođenje i praćenje provođenja; i
- Operativno planiranje i izvještavanje.

Cilj 2: Unaprijediti propise i budžetsku dokumentaciju u procesu planiranja, usvajanja i izvještavanja o izvršenju budžeta FBiH, u skladu sa zahtjevima GOB-a, s programima:

- Unapređenje budžetskih instrukcija;
- Unapređenje budžetskih dokumenata po fazama budžetskog procesa;
- Unapređenje zakonskog okvira.

Cilj 3: Unaprijediti resorne politike u skladu sa zahtjevima GOB-a s programima:

- Odabiranje budžetskih programa za uvođenje GOB-a;
- Usklađivanje relevantnog pravnog okvira odabranih budžetskih programa s odredbama ZoRS-a BiH;

⁶⁰ Dokument okvirnog budžeta Federacije BiH 2015.-2017., dostupan na veb-stranici Vlade Federacije BiH.

⁶¹ Ibid.

⁶² „Službene novine Federacije BiH“, broj 85/13

- Unapređenje registara, baza podataka i evidencija u okviru odabranih budžetskih korisnika u skladu s obavezama iz ZORS-a BiH.

Cilj 4: Unaprijediti procese i procedure na nivou budžetskih korisnika, u skladu sa zahtjevima GOB-a:

- Unapređenje procesa planiranja rada odabranih budžetskih korisnika, u skladu sa zahtjevima ZORS-a BiH i GAP-a BiH 2013.-2017.;
- Unapređenje procesa planiranja i pripreme budžeta u odabranim budžetskim korisnicima, u skladu sa zahtjevima GOB-a; i
- Unapređenje procesa izvršenja i kontrole budžeta kod odabranih budžetskih korisnika, u skladu sa zahtjevima GOB-a.

Cilj 5: Izgraditi kapacitete odabranih budžetskih korisnika za dosljedno provođenje SPGOB FBiH 2013.-2015. s programima:

- Jačanje kadrovskih kapaciteta u GCFBiH i FMF; i
- Podizanje nivoa znanja i vještina državnih službenika odabranih budžetskih korisnika za uvođenje GOB-a.

3.9. Procjena učinka politika u Bosni i Hercegovini i rodno odgovorno budžetiranje: uloga parlamenta

U okviru reforme strateškog planiranja, koordinacije i izrade politika Vijeće ministara BiH usvojilo je ciljeve koji podrazumijevaju razvijanje metodologije procjene učinka i aktivnosti nadzora i izvještavanja u institucijama BiH. Na različitim nivoima vlasti provode se različiti projekti čiji je cilj poboljšanje uspješnosti, efikasnosti i odgovornosti u radu javnog sektora u BiH. U tom smislu, može se reći da se u BiH prave prvi koraci u upravljanju koje se zasniva na rezultatima. Za uspjeh tog procesa potrebna je promjena pristupa, procedura, ponašanja i svijesti u procesu provođenja strateških ciljeva i mjerenja njihovih rezultata. Ured za reviziju institucija BiH⁶³ je, uvidom u proces razrade strateških ciljeva u uputstva za planiranje za institucije vlasti, način na koji su ti ciljevi preneseni u planovima institucija, kako su definirane odgovornosti za rezultate, kako je izvještavano o njihovom provođenju, te kako je proveden nadzor nad ovim procesom, utvrdio da je upravljanje prema rezultatima na nivou institucija BiH još uvijek daleko od zadovoljavajućeg. Ured za reviziju institucija BiH konstatirao je „da se znatno kasni s provođenjem strateških ciljeva i da su potrebna jasna uputstva o tome kako značajno unaprijediti ovaj pristup“⁶⁴.

Vlada Federacije BiH je 2011. godine donijela Uredbu o načinu pripreme i procjeni uticaja i odabira politika u postupku izrade akata koje predlažu i donose Vlada Federacije BiH i

⁶³ Na osnovu nalaza, Ured za reviziju daje, između ostalih, sljedeće preporuke: „Utvrditi obavezu strateškog i sveobuhvatnog godišnjeg planiranja orijentiranog na rezultate za institucije VM; - Planovi treba da budu povezani sa ciljevima VM i usaglašeni s programskim budžetom; - Ojačati nadzorne i evaluacione kapacitete Generalnog sekretarijata VM, osigurati da se na sve prijedloge programa rada institucija VM blagovremeno (prije njihovog razmatranja na sjednicama VM) osigura mišljenje MFT i tijela VM u smislu usaglašenosti s programskim budžetskim zahtjevom i planskim direktivama VM.“

Ured za reviziju institucija BiH. Izvještaj revizije učinka: upravljanje zasnovano na rezultatima kroz planove i izvještaje institucija Vijeća ministara BiH, april 2013. godine. Dostupno na: http://www.revizija.gov.ba/revizioni_izvjestaji/revizija_ucinka/Izvjestaji2013/?id=2882 Pristupljeno 24. 9. 2014.

⁶⁴ Ibid.

federalna ministarstva⁶⁵. Vlada Federacije BiH je ovom uredbom uvela postupak procjene uticaja propisa za federalna ministarstva, federalne uprave, upravne organizacije, stručne i zajedničke službe i druga tijela Federacije BiH. Ova uredba stavljena je van snage donošenjem nove Uredbe o postupku procjene propisa⁶⁶ 2014. godine, s početkom primjene od 1. 1. 2015. Ovom uredbom zahtijeva se provođenje procjene uticaja propisa koja podrazumijeva „definiranje problema i utvrđivanje ciljeva koji se predloženim propisom žele postići, identificiranje i analiziranje opcija za rješavanje problema, analizu troškova i koristi propisa, definiranje mehanizma za praćenje, izvještavanje i evaluaciju, konsultacije sa zainteresiranom javnosti i izvještavanje o provedenom postupku procjene uticaja propisa“⁶⁷. U članu 8. (Mjerenje učinka), stav (4) tačka (4) propisano je da se „*očekivani učinci na zdravstveni i socijalni status građana, kao i grupa s posebnim interesima i potrebama, procjenjuju u odnosu na sljedeće kriterije: ... 4) postizanje socijalnih ciljeva vezano za ravnopravnost spolova*“. Na ovaj način procjena pozitivnih i negativnih uticaja propisa na ravnopravnost spolova postaje obaveza federalnih institucija i organa, što je značajan korak ka punom integriranju rodne perspektive u sve buduće propise, kao i korak ka izradi i usvajanju rodno odgovornog budžeta. Sastavni dio ovog postupka je i rodno odgovorna situaciona analiza koja će pokazati stanje ravnopravnosti u određenoj oblasti ili sektoru, te će analiza uticaja propisa na rodnu ravnopravnost omogućiti donošenje rodno odgovornih propisa i preraspodjelu budžetskih sredstava kako bi se odgovorilo na utvrđene rodne nejednakosti, što će rezultirati rodno odgovornim budžetom.

Vlada RS-a je 2012. godine donijela Odluku o provođenju uticaja propisa u postupku izrade zakona ili izmjena zakona⁶⁸. Vlada RS-a je ovom odlukom obavezala sve republičke organe uprave (obrađivače zakona) da pristupe procjeni uticaja propisa na ekonomiju, društvo i okoliš, kao i da procijene vjerovatne troškove i koristi primjene tog zakona, kada je to moguće. Članom V. ove odluke propisano je da je obrađivač u toku procjene dužan da utvrdi i definira problem, definira ciljeve, utvrdi polazni osnov i opiše sadašnje stanje, provede proces konsultacija sa zainteresiranom javnošću i stručnjacima, predloži opcije za rješavanje definiranog problema, odabere opciju koja će se razmatrati i analizirati, procijeni uticaj svake opcije, izvrši komparativnu analizu opcija, predstavi rezultate komparativne analize i, u skladu s tim, da preporuku za najbolju opciju i izradi završni izvještaj o rezultatima i provedenom aktivnostima. Iako nije izričito spomenuto u Odluci, može se zaključiti da je rodno odgovorna procjena indirektno integrirana u proces procjene i predstavlja sastavni dio procesa.

Iz navedenog je vidljivo da vlasti u Bosni i Hercegovini čine značajne napore ka sistematskom uvođenju kvalitetnijih propisa koji se zasnivaju na jasno definiranim ciljevima i argumentima za odabir normativnih rješenja, uz jasnu naznaku troškova i uticaja na budžete. Ovaj pristup značajno doprinosi strateškom srednjoročnom i kratkoročnom planiranju te upravljanju u skladu s rezultatima (programsko upravljanje). Također, jednako značajan je i doprinos unapređenju procesa planiranja (budžetiranja) i praćenja učinka utroška javnih sredstava (izvršenja budžeta), srednjoročnih planova (dokumenata okvirnog budžeta) i jačanju finansijske discipline. Dio tog procesa je i rodno odgovorno budžetiranje.

⁶⁵ Službene novine Federacije BiH, broj 27/11.

⁶⁶ Uredba o postupku procjene propisa („Službene novine Federacije BiH“, broj 55/14)

⁶⁷ Član 2. Uredbe.

⁶⁸ „Službeni glasnik RS“, broj 2/13.

3.10. Kako do rodno odgovornog budžeta: uloga parlamenta

Imajući na umu nadležnosti i zadatke Parlamentarne skupštine BiH, kao i entitetskih parlamenata, ali i proces programskog i rodno odgovornog budžetiranja u BiH na svim nivoima, uloga **parlamenta/skupštine** u dostizanju standarda i ciljeva rodno odgovornog budžetiranja može se ostvariti kroz:

- 1. Razmatranje periodičnih izvještaja o stanju ravnopravnosti spolova** koje pripremaju institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova u BiH i usvajaju vlade/Vijeće ministara BiH, kao što su: periodični izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u BiH i periodični izvještaji o stanju ravnopravnosti spolova u Federaciji BiH i u Republici Srpskoj, zatim periodični izvještaji Bosne i Hercegovine Komitetu za CEDAW (Konvencija za borbu protiv svih oblika nasilja nad ženama) i, s njim u vezi, Zaključni komentari Komiteta za CEDAW za Bosnu i Hercegovinu i drugi izvještaji. U ovim izvještajima daje se ocjena stanja ravnopravnosti spolova po prioritetskim oblastima utvrđenim u Zakonu o ravnopravnosti spolova u BiH i Gender akcionom planu BiH, odnosno ocjena ostvarenja strateških ciljeva utvrđenih u Zakonu i Gender akcionom planu u datom periodu. Članovi i članice parlamenta/skupštine tako dobivaju informacije o ključnim prioritetima, kao i o tome gdje su najveći problemi i/ili zastoji u ostvarivanju strateških ciljeva ravnopravnosti spolova. Budući da je Bosna i Hercegovina dužna postupati po Zaključnim komentarima Komiteta za CEDAW, parlament treba da zahtijeva od nadležnih institucija jasno strateško djelovanje prema utvrđenim prioritetima u navedenim izvještajima.
- 2. Razmatranje i usvajanje strateških i programskih ciljeva predloženih u programima i planovima rada vlada/Vijeća ministara BiH.** Poređenjem predloženih ciljeva, programa, rezultata, mjera učinka sa zahtjevima iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH i GAP-a BiH, a u odnosu na utvrđeno stanje ravnopravnosti spolova iz navedenih izvještaja, može se utvrditi da li su mjere za unapređenje utvrđenog stanja planirane. Tom prilikom članovi i članice parlamenta treba da insistiraju da vlade/Vijeće ministara BiH uvrste obaveze iz ZORS-a, GAP-a BiH i Zaključne preporuke Komiteta za CEDAW u svoje ciljeve i prioritete. Također, da planiraju i mjere učinka na osnovu kojih će izraziti očekivane rezultate, kao i odgovarajuća budžetska sredstva. Na ovaj način parlament kontrolira da li vlada provodi zakonske obaveze i strateške prioritete na koje se obavezala.
- 3. Razmatranje i usvajanje nacrt budžeta**, koji se, još uvijek, ne dostavljaju u programskom formatu, ali sadrži pisano obrazloženje, tako što će insistirati da se u obrazloženju daje pojašnjenje o tome kakav će uticaj imati predloženi budžet na ravnopravnost spolova. Kada se nacrt budžeta bude dostavljao u programskom formatu, članovi i članice parlamenta imat će na raspolaganju informacije o predloženim ciljevima, direktnim rezultatima i mjerama učinka, te će moći razmatrati u kojoj mjeri se predloženim programima ostvaruju utvrđeni ciljevi rodne ravnopravnosti.
- 4. Razmatranje i usvajanje zakona o izvršenju budžeta** kada parlament treba da insistira na tome da ovaj zakon svake godine sadrži obavezne mehanizme kojima će se osigurati da svi programi utroška sredstava s kriterijima i izvještaji o utrošenim

sredstvima budžeta budu usklađeni sa zahtjevima rodno odgovornog budžetiranja, odnosno obavezama iz ZORS-a BiH i GAP-a BiH. Trenutno je u Federaciji BiH ova obaveza propisana članom 38. Zakona o izvršenju Budžeta Federacije BiH za 2014. godinu („Službene novine FBiH“, broj 99/13) za odabrane programe budžetskih korisnika u kojima se provodi SPGOB FBiH 2013.-2015.

5. Razmatranje i usvajanje izvještaja o izvršenju budžeta: Iako ovaj izvještaj još uvijek ne nudi programski format, članovi i članice parlamenta/skupštine mogu zahtijevati da izvještaj sadrži tabele s rodno odgovornim pokazateljima kako bi se ocijenio ostvareni učinak za uloženi novac.

6. Razmatranje i usvajanje prijedloga zakona, posebno u prioritetnim sektorima za rodnu ravnopravnost (prema GAP-u BiH). Članovi i članice parlamenta/skupštine mogu zahtijevati da zakoni koji se predlažu budu usklađeni sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH.

Ovim se, svakako, ne iscrpljuju mogućnosti doprinosa parlamenta/skupštine rodno odgovornom budžetiranju. One bi trebale ići u pravcu razvijanja analitičkih kapaciteta parlamenta/skupštine – samostalno ili u saradnji sa civilnim društvom - za ocjenu budžeta sa stanovišta rodne ravnopravnosti i djelovanja ka njegovom prestrukturiranju s ciljem postizanja boljeg učinka donesenih politika, odnosno donošenju ili izmjeni politika kako bi se ostvarila istinska promjena u društvu.

3.11. Kako mjerimo rodnu ravnopravnost i rodne odnose: rodno specifična statistika i pokazatelji

Korištenje bilo koje od navedenih metoda, alata ili instrumenata rodne analize nije moguće bez pristupa podacima razvrstanim po spolu i rodno specifičnim podacima, te drugim rodno relevantnim pokazateljima. Uprkos zakonskoj obavezi vođenja statistike razvrstane po spolu, još uvijek općenito ne postoji svijest da su statistički podaci razvrstani po spolu potrebni za donošenje svih politika, a ne samo onih koje na prvi pogled imaju značaj za rodnu ravnopravnost, odnosno žene, kako se često percipira. Odluke se i dalje često donose bez jasne slike o tome kakvog će uticaja imati na položaj žena i muškaraca i njihove različite potrebe. Stoga je prvi korak prema mjerama i budžetima koji imaju rodnu perspektivu prikupljanje podataka razvrstanih po spolu i rodno specifičnih podataka. Takvi podaci moraju biti obaveza svih i svima dostupni. Taj korak je neophodan, ali nije dovoljan. Stoga je neophodan stalni rad na istraživanju i sticanju znanja u oblastima značajnim za ravnopravnost spolova.

Rodno osjetljivi podaci se prikupljaju i mogu se unaprijediti na sljedeće načine:⁶⁹

- provođenjem posebnih ispitivanja, kao što je anketa o korištenju vremena;
- promjenom upitnika koji se koriste u redovnim ispitivanjima i anketama, kao što je anketa o potrošnji domaćinstva, anketa o radnoj snazi i slično;
- promjenom metoda i postupaka prikupljanja administrativnih podataka i vođenja evidencija u organizacijama, tako da se informiranje i izvještavanje obavlja na način da sadrži podatke razvrstane po spolu;

69 Prilagođeno iz: Holvoet, Nathalie. Gender Budgeting. Why and how?

- promjenom budžetskih obrazaca kako bi se uključilo razvrstavanje po spolu ulaznih informacija, direktnih i krajnjih rezultata;
- promjenom budžetskih obrazaca kako bi se uključilo obrazloženje uticaja predloženih rashoda na rodnu ravnopravnost;
- promjenom računovodstvenog sistema tako da se omogući da informacije koje se odnose na pojedince i pojedinke budu razvrstane po spolu.

Proces koji podrazumijeva navedene promjene je već u toku, ali je za njegove rezultate potrebno još vremena. U međuvremenu, za rodno specifične podatke i podatke razvrstane po spolu moguće je iskoristiti sljedeće raspoložive izvore, kao što su:

- periodični izvještaji o stanju ravnopravnosti spolova BiH i entiteta;
- periodični izvještaj Bosne i Hercegovine za Komitet za CEDAW o stanju ravnopravnosti spolova;
- statistički bilteni na nivou države (entiteta u BiH);
- posebni statistički bilteni „Žene i muškarci“;
- statističke baze EUROSTAT-a, Međunarodne organizacije rada (ILO), Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), UNESCO-a itd.;
- izvještaji ministarstava, te instituta, zavoda i drugih agencija po sektorima;
- najnovija istraživanja, analize, studije koje je provela i objavila akademska zajednica, uključujući neobjavljene naučne radove;
- međunarodni izvještaji po zemljama (UNDP, Svjetski ekonomski forum, ILO, WHO);
- najnovije analize i studije organizacija civilnog društva;
- dostupne elektronske baze naučnih radova;
- biblioteke;
- internet.

Mjerenje učinka u budžetskom programu ostvaruje se na sljedećim nivoima:

Nivo	Šta mjerimo	Vrsta podataka
Ulazne informacije	Šta je uloženo u program?	Kvantitativni
Proces (aktivnosti)	Kako projekat napreduje?	Kvalitativni
Direktni rezultati	Šta smo proizveli kojom aktivnošću?	Kvantitativni
Učinak	Šta je proizašlo iz projekta?	Kvantitativni i Kvalitativni

Primjer rodno osjetljivih budžetskih pokazatelja:

- procenat sredstava dodijeljenih programima čiji je cilj ostvarivanje rodne ravnopravnosti;
- procenat sredstava dodijeljenih za prioritetne potrebe žena u pružanju javnih usluga;
- procenat sredstava za finansijske naknade namijenjene prioritetnim potrebama žena;

- procenat žena i muškaraca korisnika i korisnica finansijskih i drugih podsticaja za zapošljavanje i samozapošljavanje;
- procenat žena i muškaraca korisnika i korisnica ugovora javnog sektora (u kapitalnim investicijama);
- procenat žena i muškaraca u programima obuke.

4. Konsultacije obavljene u izradi Priručnika

U procesu izrade ovog priručnika obavljene su konsultacije s njegovim potencijalnim korisnicima i korisnicama, te stručnjacima i stručnjakinjama iz relevantnih oblasti. Cilj konsultacija je bio da se provjeri svrha Priručnika, njegov koncept, upotrebna vrijednost i primjena pojedinih elemenata. Svi sagovornici i sagovornice veoma su se pozitivno izrazili o inicijativi da se pripremi ovakav materijal i naglasili su njegovu upotrebnu vrijednost. Razgovori o odvijanju budžetskog procesa i praksi u procesu razmatranja budžeta u parlamentu/skupštini pokazali su postojanje izvjesnog odstupanja od teorijskog i zakonom propisanog procesa. To se posebno odnosi na blagovremeno dostavljanje prijedloga budžeta zakonodavcu na analizu i razmatranje. Naime, pokazalo se da je u praksi ta procedura veoma skraćena, što utiče na mogućnost obavljanja kvalitetne analize budžeta i dobivanja svih potrebnih informacija za analizu učinka budžetskih politika, kojih u ovom trenutku još uvijek nema u rutinskoj proceduri. Svi sagovornici i sagovornice prepoznali su i podržali potrebu da se analizira i korigira budžet u smislu povećanja jednakosti muškaraca i žena kao krajnjih korisnika i korisnica budžetskih sredstava, ali i politika koje se putem budžeta provode. Time je data dodatna potvrda opredjeljenja USAID-ovog Projekta jačanja institucija vlasti i procesa u BiH i autorice ovog priručnika da na ovaj način daju svoj doprinos jačanju procesa i rezultata rodno odgovornog budžetiranja u Bosni i Hercegovini.

5. Zaključci

*Ništa se neće desiti samo od sebe. Svemu treba dati vlastito mjesto, sve treba imati svoj mehanizam.
(članica belgijskog parlamenta o rodno odgovornom budžetiranju u parlamentu)⁷⁰*

Ostvarivanje rodne ravnopravnosti kroz rodno odgovornu budžetsku inicijativu važno je iz više razloga. Bez rodne ravnopravnosti nema potpune demokratije ni vladavine prava. Bosna i Hercegovina obavezana je na djelovanje u ovoj oblasti kao potpisnica međunarodnih ugovora koji rodnu ravnopravnost ističu kao jedan od osnovnih principa. Programi i politike vlada moraju se zasnivati na potrebama oba spola. Vlade su odgovorne za uspostavljanje socijalne pravde i održivog razvoja, a javnost treba da zahtijeva tu odgovornost. Bosna i Hercegovina ne može sebi dozvoliti da ignorira doprinose žena, a uvođenje rodne ravnopravnosti i poboljšanje života žena odrazit će se i kroz poboljšanje kvaliteta života svake pojedinke i pojedinca.

U Bosni i Hercegovini rodno odgovorno budžetiranje uvodi se u okviru srednjoročnog pristupa upravljanju javnim finansijama kao prilagođeni model za realizaciju politike rodne ravnopravnosti putem integriranja standarda ravnopravnosti spolova. Stvoreni su određeni

uslovi za uspješno integriranje rodno aspekta u budžetski proces: pravni i strateški okvir, politička volja i podrška, početni institucionalni kapaciteti, međunarodna finansijska i tehnička podrška, vođenje statistike razvrstane po spolu, primjena metoda rodne analize, te uključivanje i drugih aktera u budžetskom procesu.

Rodno odgovorno budžetiranje nije, kako se na prvi pogled može činiti, kreiranje budžeta za žene. Za uspješnu rodno odgovornu budžetsku inicijativu potrebna je saradnja i koordinacija finansijske i rodne ekspertize, zato su najuspješnije inicijative bile one koje su razvile odgovarajuće mehanizme saradnje ključnih učesnika u budžetskom procesu. U osnovi takve inicijative nalazi se rodna analiza kao kritički alat za razmatranje budžeta i politika, koja otkriva šta i ko se, zapravo, vrednuje u društvu i koliko se ispunjavaju obaveze date u strateškim opredjeljenjima, a koliko su to samo prazna obećanja. Rodno odgovorno budžetiranje veoma je moćan alat za postizanje socijalne promjene i ekonomskog napretka, što pokazuju primjeri zemalja s niskim i srednjim dohotkom koje su uvele rodno odgovorno budžetiranje u sklopu drugih demokratskih promjena.

Imajući na umu rezultate, uspjehe i slabosti inicijativa rodno odgovornog budžetiranja u svijetu, možemo sumirati prednosti koje bi za Bosnu i Hercegovinu imalo rodno odgovorno budžetiranje uvedeno na svim nivoima vlasti na kojima se planira, izrađuje, donosi i izvršava budžet:

- poboljšani procesi strateškog planiranja i upravljanja prema rezultatima, uključujući i upravljanje finansijama;
- unaprijeđeno zagovaranje i jačanje kapaciteta za integriranje rodne perspektive u sve politike;
- povećana svijest u organima javne uprave o uticaju politika koje donose i provode na žene i muškarce, djevojčice i dječake;
- promijenjena politika i budžet s ciljem ispravljanja rodni nejednakosti;
- pojačana kontrola i evaluacija učinaka politika, programa i rashoda na poboljšanje položaja krajnjih korisnika i korisnica;
- unaprijeđen statistički sistem;
- uveden analitički pristup u rad javne uprave;
- poboljšana unutarinstitucionalna komunikacija između onih koji definiraju strateške ciljeve;
- poboljšana komunikacija između institucija, uključujući mehanizme za rodnu ravnopravnost, ministarstava finansija i vlade kako bi se ostvarilo uključivanje strateških ciljeva u budžet;
- poboljšana primjena osnovnih budžetskih principa – transparentnost, finansijska odgovornost i efektivnost, uz dodavanje principa pravičnosti.

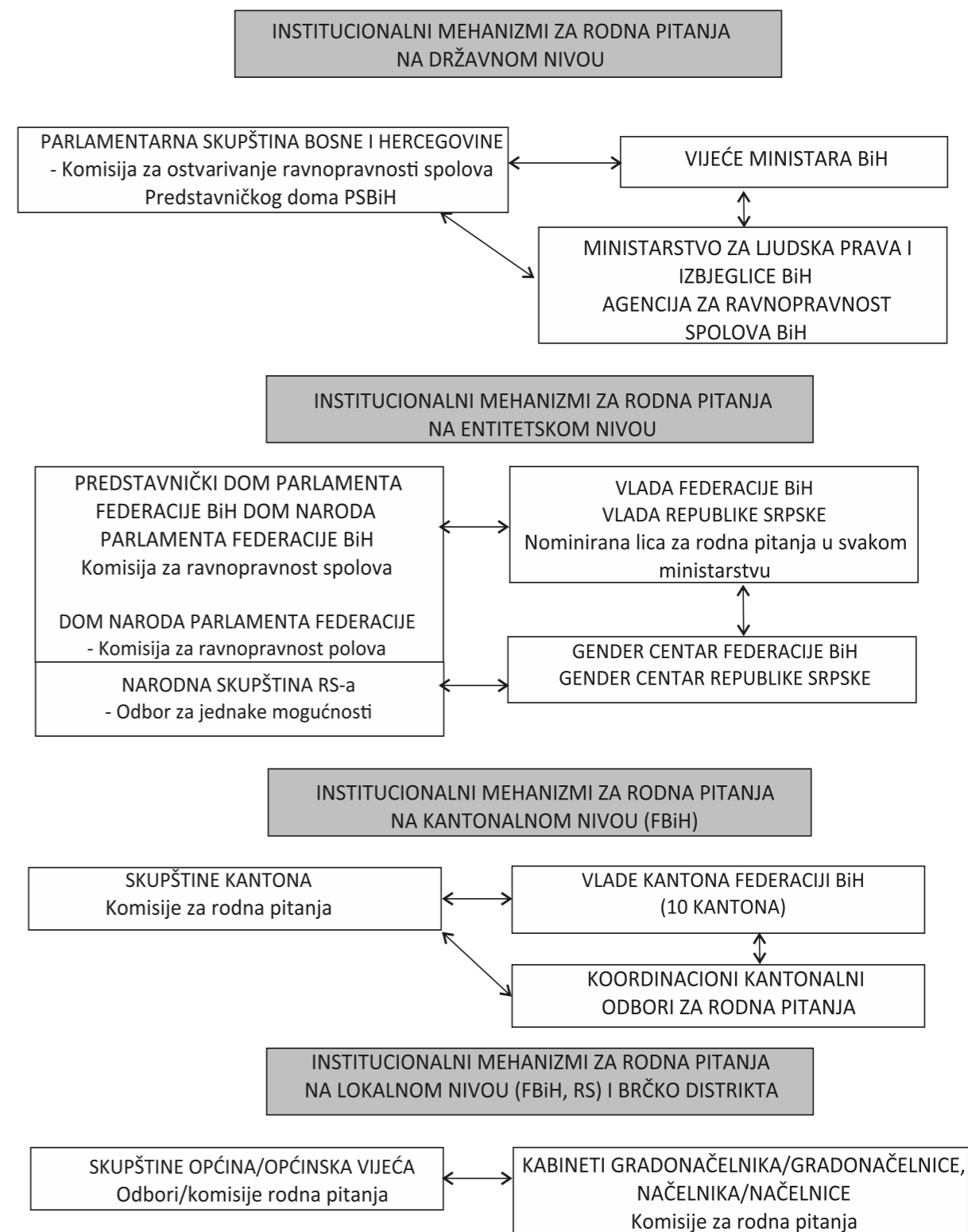
U ovom priručniku nastojali smo pružiti ključna znanja i informacije potrebne za razumijevanje osnovnih koncepata programskog i rodno odgovornog budžetiranja, kao i praktičnih alata za direktno uključivanje u rodno odgovornu budžetsku inicijativu, bez obzira na to da li smo članovi ili članice vladinih institucija, zakonodavnih organa ili pripadamo civilnom društvu. Rodno odgovorno budžetiranje je ujedno koncept, pristup, metodologija i rezultat, što omogućava čitav spektar upotrebe. Rodna analiza kao osnovni alat treba biti sastavni dio svakog procesa planiranja i programiranja, korištena kao početno stanje i kao metodologija za mjerenje krajnjeg uspjeha svake intervencije koja utiče na živote muškaraca i žena. Rodna

⁷⁰ Palmieri, Sonia. Gender-Sensitive Parliaments. A Global Review of Good Practice.

analiza budžeta, međutim, treba da posluži kao prvi korak ka integriranju rodne perspektive kao kriterija u pripremi budžeta. Od rodne analize do rodno odgovornog budžeta potrebno je mnogo koraka koji treba da budu objedinjeni u mehanizam koji će se dosljedno primjenjivati. Nadamo se da su ovim otvorena vrata ka daljnjoj analizi i istraživanju, procesu učenja i refleksije, koji će omogućiti i individualno davanje doprinosa u usvajanju i realizaciji rodno odgovornog budžeta, odnosno dobrog budžeta koji je usmjeren na rezultate, među kojima je i unapređenje rodne ravnopravnosti i pravičnosti.

6. Dodaci

Dodatak 1. Mehanizmi za rodnu ravnopravnost unutar institucija u Bosni i Hercegovini

Dodatak 2. Sažetak bitnih informacija o ROB-u datih u Priručniku⁷¹

<p>Šta je rodno odgovorno budžetiranje (ROB)?</p> <ul style="list-style-type: none"> • ROB predstavlja integriranje rodne perspektive u raspodjeli finansijskih sredstava • ROB nije poseban ili odvojen budžet za žene • ROB je proces razvrstavanja budžetskih informacija po spolu kako bi se utvrdilo u kojoj mjeri su politike koje imaju rodne implikacije različito finansirane 	<p>Proces rodno odgovornog budžetiranja</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kombinacija tehničkih instrumenata i rodne ravnoteže u donošenju odluka • Alati, informacije, ekspertiza - Da li su jasno utvrđeni ishodi politike vezani za rodnu ravnopravnost s ciljevima i mjerama učinka • Rodno razvrstana statistika - Struktura po spolu korisnika i korisnica i onih koji su izostavljeni - Analiza finansijskih posljedica za žene • Zastupljenost žena u odlučivanju
<p>Zašto je ROB važan?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dodjela ekonomskih i finansijskih resursa na rodno ravnopravan način • Primjena javnih politika rodne ravnopravnosti kroz finansijsku perspektivu • Unapređenje finansijskog upravljanja povećavanjem transparentnosti (definicija OECD-a) • Povećanje efikasnosti u raspodjeli sredstava za ostvarenje ciljeva javnih politika 	<p>Rodno razvrstana finansijska statistika</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pokazatelji zavise od pouzdanih podataka i jasnih ciljeva politike - kvantitativni podaci • Statistika mora biti razvrstana po spolu • Razvrstavanje podataka po spolu i drugim odlikama relevantno za politiku koja se razmatra • Učešće u aktivnosti razvrstano po spolu • Finansijska statistika razvrstana po spolu.
<p>Kako se ROB može provesti?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koji su ciljevi politike – da li imaju rodnu perspektivu? • Koje se aktivnosti mogu finansijski podržati kako bi se pomoglo ostvarenju cilja određene politike? • Ko su korisnici/ice sredstava? • Kakva je struktura korisnika i korisnica po spolu? • Ko ima finansijsku korist i kolika je? • Računanjem raspodjele subvencija/sufinansiranja/grantova po spolu. • Provjerom da li su rodne posljedice pozitivne ili negativne. 	<p>Konsultacije i participacija</p> <ul style="list-style-type: none"> • Značaj konsultacija i participacije • Omogućava pristup ekspertizi • Omogućava demokratsku odgovornost • Rodna perspektiva u budžetima je relativno nova, ali u civilnom društvu postoji ekspertiza
<p>Primjer ROB-a i zakonskog okvira</p> <ul style="list-style-type: none"> • Odaberite zakonski okvir • Da li ima implikacija troškova za neku kategoriju stanovništva? • Kakva je struktura po spolu onih koji imaju koristi i štete (izostavljeni)? • Izračunajte raspodjelu finansijskih dobitaka i gubitaka prema spolu. 	<p>Primjer direktnog i indirektnog oporezivanja (pojednostavljeno)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Direktno oporezivanje, tj. porez na dohodak, znači na veći dohodak plaća se više poreza (po osobi, tako bogatiji plaćaju ukupno veći porez nego siromašniji, „progresivno plaćanje“). Više muškaraca nego žena je u ovoj kategoriji. • Indirektno oporezivanje, tj. PDV, proporcionalno je potrošnji. Proces nije progresivan, razlika između iznosa koji plaćaju bogatiji i siromašniji kao grupe je manja. • Dakle, PDV manje pogađa muškarce, a žene manje pogađa porez na dohodak.

Dodatak 3. Rodno odgovorno budžetiranje u parlamentu

KADA?	KAKO?
<p>Razmatranje periodičnih izvještaja o stanju ravnopravnosti spolova koje pripremaju institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova u BiH i usvaja vlada/Vijeće ministara BiH</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zahtijevati provođenje preporuka iz izvještaja kojima će se ukloniti utvrđeni problemi.
<p>Razmatranje i usvajanje strateških i programskih ciljeva predloženih u programima i planovima rada vlade/Vijeća ministara BiH</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zahtijevati da među strateškim i programskim ciljevima budu i ciljevi rodne ravnopravnosti, posebno u svjetlu nalaza prethodnih izvještaja; • Zahtijevati da vlada u programima planira i mjere učinka i očekivane rezultate u pogledu ostvarivanja rodne ravnopravnosti, kao i odgovarajuća budžetska sredstva.
<p>Razmatranje i usvajanje nacrt budžeta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Za nacrt budžeta koji ne sadrži programski format zahtijevati da se u obrazloženju uz budžet daje pojašnjenje o tome kakav će uticaj imati predloženi budžet na ravnopravnost spolova; • Za nacrt budžeta u programskom formatu vršiti analizu rodno odgovornih budžetskih informacija – ciljeva, direktnih rezultata, mjera učinka, u odnosu na utvrđeno stanje ravnopravnosti spolova.
<p>Razmatranje i usvajanje nacrt zakona o izvršenju budžeta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zahtijevati da ovaj zakon svake godine sadrži obavezne mehanizme kojima će se osigurati da svi programi utroška sredstava s kriterijima i izvještaji o utrošenim sredstvima budžeta budu usklađeni sa zahtjevima rodno odgovornog budžetiranja (trenutno zakonska obaveza u Federaciji BiH za odabrane programe).
<p>Razmatranje i usvajanje izvještaja o izvršenju budžeta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zahtijevati da izvještaj sadrži tabele s rodno odgovornim pokazateljima kako bi se ocijenio ostvareni učinak za uloženi novac.
<p>Razmatranje i usvajanje prijedloga zakona, posebno u prioritarnim sektorima za rodnu ravnopravnost (prema GAP-u BiH)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zahtijevati da prijedlozi zakona budu usklađeni sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH; • Zahtijevati da se iznese procjena uticaja novog zakona na ravnopravnost spolova.

⁷¹ Prilagođeno iz: Walby, Silvia. Gender Budgeting: What it is. How to do it. Why to do it. Lancaster University. (2006)

Dodatak 4. Alati i kontrolna lista za rodnu analizu

1. Kontrolna lista za rodno odgovornu analizu budžeta u pet koraka

Pitanja:	
<p>Situaciona analiza ili analiza potreba po spolu, u posmatranom sektoru:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Da li su rodni aspekti sastavni dio situacione analize u ovom sektoru? 2. Da li analiza sektora daje pregled prema statističkim podacima za rodna pitanja? <ol style="list-style-type: none"> 1. Koji su specifični problemi u sektoru i kako se oni tiču žena a kako muškaraca? 2. Koje su specifične rodne nejednakosti prisutne u sektoru? 3. Koje su teškoće i problemi u osiguravanju rodne ravnopravnosti u sektoru? 4. Koje su posljedice rodne nejednakosti u sektoru? 	
<p>Analiza postojeće ili prijedlog nove politike:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Da li se potrebe i interesi kako žena tako i muškaraca, problemi s kojima se suočavaju, uvažavaju u kreiranju politika, strategije i programa institucija? 2. Da li je napravljena procjena o tome ko ima krajnju korist od politika, strategija i programa i na koji način? 3. Kakve se promjene mogu predložiti u tekućim programima da se unaprijedi položaj određenih kategorija ili grupa, muškaraca i žena? 4. Koje intervencije se preduzimaju da se riješe problemi u politikama, programima i strategijama vezani za rodne i druge nejednakosti? 5. Da li je predviđeno mjerenje učinka preduzetih intervencija i da li se koriste rodno osjetljive mjere učinka? 6. Da li su oni koji preduzimaju intervencije upoznati s ciljevima rodne ravnopravnosti i senzibilizirani za ova pitanja? 7. U kojoj mjeri se u provođenju politika i programa institucije oslanjaju na nove tehnologije i koliko su žene uključene u korištenje tih tehnologija? 8. Da li je potrebna dodatna obuka za primjenu novih tehnologija? 9. Da li su potrebne posebne pozitivne mjere za osiguranje podjednake koristi i za žene? 	
<p>Ocjena adekvatnosti dodijeljenih sredstava za ostvarivanje ciljeva rodne ravnopravnosti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Koji su specifični troškovi namijenjeni ženama i muškarcima? Ko je ciljna grupa, a ko su krajnji korisnici (po spolu)? Da li ima razlike (po spolu)? 2. Da li postoje specifične alokacije za unapređenje rodne ravnopravnosti u javnoj službi? Da li postoji rodna ravnoteža u strukturi odlučivanja, pristupu obuci, stručnom usavršavanju itd.? 3. Ko su generalno korisnici budžetskih sredstava, ne samo onih namijenjenih rodnoj ravnopravnosti ili osnaživanju žena, nego i svih ostalih budžetskih alokacija? Kakav je njihov sastav po spolu? 	

<p>Ocjena utroška sredstava u odnosu na planirano:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Šta je dobiveno kao rezultat utroška sredstava u ranijem periodu? 2. Da li su sredstva potrošena kako je planirano? 3. Što je isporučeno i kome? (Kome nije?) 4. Ko je i na koji način imao koristi od onoga što je utrošenim sredstvima bilo napravljeno? 	
<p>Ocjena učinka:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kakav je učinak provedenih programa i da li je omogućio adekvatan pristup ženama i muškarcima ekonomskim ili socijalnim uslugama? 2. Koji su efekti preduzetih mjera u provođenju strateških ciljeva (npr. smanjenje siromaštva) posebno za žene i posebno za muškarce, kao i marginalizirane i ranjive grupe? 	

2. Kontrolna lista za sektorsku analizu iz rodne perspektive (primjer ključnih pitanja u oblasti MAKROEKONOMIJE)

MAKRO nivo:

- Da li je u politikama i strategijama za smanjenje siromaštva prepoznat različit ekonomski doprinos muškaraca i žena u produktivnoj ekonomiji i ekonomiji brige, kao i različit uticaj koji ekonomske reforme imaju na muškarce i žene?
- Da li se podaci na kojima se zasniva ekonomsko planiranje i budžetska politika u državi razvrstavaju po spolu?
- Da li se važećim zakonima i drugim propisima potvrđuju nejednakosti među spolovima u ekonomskom učešću, tj. da li je u propisima prisutna diskriminacija po spolu u pogledu prava nasljeđivanja, mogućnosti vlasništva nad zemljom i drugim nepokretnim dobrima, kao i posjedovanju bankovnog računa i pristupa kreditima? Koje su mjere preduzete da se eventualne diskriminirajuće odredbe ukinu i usklade s obavezama koje zemlja ima prema Komitetu za CEDAW?
- Da li se izrađuje analiza poreskih opterećenja iz rodne perspektive?
- Da li se izrađuje analiza budžeta iz rodne perspektive?

MEZO nivo:

- Da li se u javnim finansijama na mezo nivou poštuju ciljevi rodne ravnopravnosti i principi navedeni na makro nivou? Kako su ekonomske reforme uticale na žene i muškarce na ovom nivou?
- Da li su statistički uredi osposobljeni za prikupljanje podataka razvstanih po spolu, kao i prikupljanje statistike o rodnim pitanjima?
- Da li poslodavci u javnom i privatnom sektoru, zatim banke, kreditne institucije i slično, poštuju princip rodne ravnopravnosti, odnosno da li čine posebne napore da povećaju učešće žena? Da li je izbalansirano učešće žena u upravljačkim strukturama u preduzećima na ovom nivou?

MIKRO nivo:

- Kako se pristup i kontrola nad materijalnim i nematerijalnim dobrima društvarazlikuju s obzirom na spol?
- Kakva je raspodjela u pogledu rada, odlučivanja i korištenja vremena u domaćinstvu između muškaraca i žena?
- Koje su razlike u navikama vezanim za štednju i trošenje između muškaraca i žena?

- Kako se postojanje diskriminacije u zakonodavstvu ili sudskoj praksi u pogledu nasljeđivanja ili pristupa imovini ogleda na nivou domaćinstva?

3. Kontrolna lista za rodno osjetljivu procjenu politike

Učešće	Da li se radi o jednakom broju muškaraca i žena? (ciljne grupe)	
Resursi	Da li muškarci i žene imaju jednak pristup resursima da bi mogli imati koristi od politike? (vrijeme, novac, informacije, itd.)	
Norme i vrijednosti	U kom smislu rodni stereotipi i opće kulturološke i društvene norme pogađaju na različit način muškarce i žene u provođenju ove politike? Da li će vladajući stereotipi i vrijednosti onemogućiti ili omogućiti ženama i muškarcima da u potpunosti ostvare korist od postojeće ili predložene politike djelovanja?	
Prava	Da li muškarci i žene imaju jednaka prava na korištenje ove politike? Da li će data politika uticati na prava žena i muškaraca direktno ili indirektno?	
Rad	Da li ova politika utiče, pozitivno ili negativno, na plaćeni ili neplaćeni rad muškaraca i žena?	

4. Kontrolna lista za rodno razvrstanu analizu javnih izdataka

Poznavanje ciljne grupe	Bilješke
Kakav je profil ciljne grupe za koju je planiran program/transfer/projekat? Da li je moguće ciljnu grupu opisati u smislu spolne i starosne strukture, etničke pripadnosti/rase, tjelesnog onesposobljenja, bračnog statusa i geografske raspoređenosti?	
Da li se profil korisnika ovog programa/transfera/projekta podudara s profilom ciljne grupe?	
Ako nema podudaranja, ko od pripadnika ciljne grupe nije obuhvaćen?	
Zašto neki od članova ciljne grupe nisu obuhvaćeni?	
Koji je postotak pripadnika ciljne grupe obuhvaćen aktivnostima programa?	
Budžetska linija	
Da li su sva sredstva raspoređena za ovaj program potrošena? Ako nisu, koji je nivo potrošnje?	
Da li su alocirana sredstva bila dovoljna u odnosu na veličinu ciljne grupe? (Pogledajte postotak članova ciljne grupe koji su obuhvaćeni aktivnostima programa) Da li su se alocirana sredstva povećavala ili smanjivala tokom određenog perioda?	
Kakva je priroda alociranja u smislu osnovnog finansiranja, vremenske ograničenosti, perioda alociranja itd.?	
Koja su ograničenja svojstvena za ovakvo finansiranje?	
Ko donosi odluke o promjenama u načinu korištenja finansijskih sredstava? Ko može uticati na te odluke?	
Koji su kriteriji za donošenje odluka o promjenama u korištenju finansijskih sredstava?	

Usklađivanje politike s potrošnjom	
Koji ciljevi se ostvaruju ovom budžetskom linijom?	
Koji ciljevi i pokazatelji su definirani za mjerenje ispunjavanja ciljeva?	
Kako se državna politika o rodnoj ravnopravnosti primjenjuje na ovaj program?	
Da li je za ovaj program urađena rodna procjena uticaja?	
Da li su uspostavljeni sistemi za praćenje rodno uticaja ovog programa?	

5. Kontrolna lista o rodno odgovornom budžetiranju u toku rasprave o budžetu razvrstana na procesna i sadržajna pitanja kako bi se utvrdila primjena ROB-a u upravljanju javnim finansijama, sektorskim politikama i mjerenju učinka

	POLITIKA SEKTORA	SREDNJOROČNI OKVIR PLANIRANJA I PRIPREMANJA BUDŽETA	PRAĆENJE UČINKA
PITANJA O PROCESU	Da li se institucionalni mehanizmi za rodna pitanja, nevladine (ženske) organizacije ili donatori uključuju u izradu politike i da li to rade blagovremeno? Da li su pri tom korišteni neki od alata ROB-a , kao što su procjena potreba korisnika iz rodne perspektive, rodna analiza politike, rodno zasnovana analiza korisnika potrošnje?	Da li su institucionalni mehanizmi za rodna pitanja, nevladine (ženske) organizacije ili donatori uključeni u srednjoročni okvir planiranja i pripremanja budžeta? Da li su korišteni alati ROB-a za srednjoročni okvir planiranja i pripreme budžeta?	Da li insitucionalni mehanizmi za rodna pitanja, nevladine (ženske) organizacije i donatori imaju pristup informacijama i mehanizmima za praćenje ? Da li postoje mehanizmi za ostvarenje odgovornosti koji omogućavaju izmjene u politici i rashodima?
PITANJA O SADRŽAJU	Da li se vodilo računa o vezi između rodne ravnopravnosti i razvojnog ili sektorskog strateškog cilja (npr. smanjenje siromaštva)? Da li su u politici prikazani podaci razvrstani po spolu ? Da li se u planiranju politike vodi računa o uklanjanju diskriminacije i drugih prepreka za rodnu ravnopravnost ?	Da li je obaveza ostvarivanja rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena iskazana u generalnoj politici za provođenje srednjoročnog okvira planiranja i izrade budžeta? Da li srednjoročni okvir za planiranje i izradu budžeta sadrži rodnu perspektivu u formuliranju ulaznih informacija, direktnih rezultata i ishoda ? Da li sadrži rodno specifične indikatore ?	Da li se koriste rodno specifični indikatori i podaci razvrstani po spolu za praćenje učinka (izlaznih rezultata i ishoda)? Da li se može pratiti napredak ka ostvarivanju rodne ravnopravnosti i osnaživanju žena praćenjem učinka?

Izvor: EX Gender Help Desk Gender budgeting: its usefulness in programme-based approaches to aid: Briefing Note, Brussels, 2006

Dodatak 5. Rječnik pojmova upotrijebljenih u Priručniku

Posebna privremena mjera	Mjera koja se uvodi radi postizanja pune ravnopravnosti osoba ili grupe osoba koje su manje zastupljene ili se nalaze u suštinski neravnopravnom položaju sa ostalim građanima i građankama. Takve mjere su obično privremenog karaktera i primjenjuju se dok se ne ostvari ravnopravnost ili jednaka zastupljenost (npr. kvota za upis studentica na određeni fakultet).
Budžet	Plan o načinu na koji će novac biti osiguran i potrošen u toku preciziranog perioda ili za preciziranu aktivnost. Dokument koji obuhvata plan budućih finansijskih aktivnosti vlade ili državnih organizacija.
Budžetiranje	Planiranje prihoda i rashoda u određenom periodu, uključujući i određivanje prioriteta.
Budžetski proces	Sastavljanje budžeta obuhvata korake i postupke u pripremanju budžeta vlade, od preliminarnih analiza i predviđanja, preko podnošenja zahtjeva za sredstva iz budžeta od strane ministarstava i drugih državnih organa, preispitivanja tih zahtjeva i donošenja odluke od strane izvršne vlasti, do njegovog zvaničnog podnošenja parlamentu. Odnosi se na faze budžetskih planova. U principu, te faze sastoje se od: formuliranja budžeta, odobravanja budžeta, izvršenja budžeta i evaluacije budžeta.
Civilno društvo	Dobrovoljno organizirani građani i građanke u nevladinim/neprofitnim organizacijama kao što su: sindikati, ženske organizacije, omladinske organizacije, ekološke organizacije, crkve, sportski klubovi, mreže pacijenata, grupe za zagovaranje, organizacije za razvoj saradnje, grupe za pritisak, potrošačke organizacije itd.
Diskriminacija	Svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva) na osnovu faktora nad kojim pojedinac i pojedinka nema kontrolu, kao što su: spol, dob, porijeklo, jezik, klasa, nacionalna i rasna pripadnost.
Direktna ili indirektna rodno zasnovana diskriminacija	Direktna: Nepovoljno postupanje prema osobi zbog njenog ili njegovog spola; dovođenje jedne društvene grupe ili pojedinaca i pojedinki u položaj u kojem im se ukidaju ili umanjuju prava ili vrijednosti. Indirektna: Naizgled neutralan zakon, propis, politika ili praksa može imati nesrazmjerno štetan uticaj na pripadnike jednog spola, osim ako takav tretman nije opravdan objektivnim faktorima.
Ekonomija brige	Dodjela oskudnih resursa, pretežno rada kojima se doprinosi blagostanju drugih, u okviru i izvan porodice.
Javni prihodi	Transakcije u formi razmjene ili dobrovoljnih i prinudnih transfera kojima se povećava netoimovina države. Prihodi države koje uglavnom čine direktni porezi, indirektni porezi i socijalni doprinosi. U okviru javnih prihoda preovladavaju obavezni transferi (porezi, carine, obavezni doprinosi i dr.).
Javni rashodi	Zadovoljenje javnih potreba pomoću novca, odnosno javni rashodi su oni izdaci koje država čini u javnom interesu zadovoljavanja javnih potreba.

Jednake mogućnosti (za žene i muškarce)	Odsustvo rodno zasnovanih prepreka za učešće u ekonomskom, političkom i društvenom životu.
Nasilje na osnovu spola	Svako djelovanje kojim se nanosi ili može biti nanosena fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnja takvim djelovanjem koji sputavaju osobu ili grupa osoba da uživa u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života. Ovim nasiljem su nesrazmjerno pogođene žene.
Neplaćeni rad	Vrsta rada koja ne uključuje direktnu, a ni druge oblike naknada za obavljeni posao. Neplaćeni rad uključuje rad u vlastitom domaćinstvu, poput brige o djeci, pripremanja hrane za članove porodice i slično, uglavnom reproduktivni rad, a koji u većini slučajeva obavljaju žene.
Orodnjavanje ili uvođenje rodno aspekta u javnu politiku (Gender mainstreaming)	Integracija standarda rodne ravnopravnosti je strategija pomoću koje se pitanja i iskustva žena i muškaraca pretvaraju u integralni dio izrade, provođenja, praćenja i ocjene politika i programa u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama. Konačni cilj primjene ove strategije je postizanje rodne ravnopravnosti (definicija Ekonomskog i socijalnog vijeća Ujedinjenih naroda – ECOSOC, juli 1997.).
Osnaživanje	Proces ostvarivanja dostupnosti i razvoja kapaciteta radi aktivnog učešća u oblikovanju vlastitog života i zajednice u ekonomskoj, društvenoj i političkoj sferi.
Javne politike	Namjerno djelovanje institucija vlasti koje mijenja i utiče na društvo i ekonomiju. Zato govorimo o političkom odlučivanju o javnim pitanjima, koje je racionalno, tj. zasnovano na argumentima i usmjereno na rješavanje određenog problema.
Program	Skup srodnih i povezanih aktivnosti koje doprinose ostvarenju zadatih ciljeva.
Programsko ili na rezultatima zasnovano budžetiranje	Proces u kojem se sredstva raspoređuju na osnovu postavljenih ciljeva i/ili rezultata koji se treba da budu postignuti potrošnjom tih sredstava. Pojam „program“ podrazumijeva grupiranje sličnih usluga ili aktivnosti unutar budžetskog korisnika, a koje imaju zajednički strateški ili operativni cilj. Ovakav pristup omogućava budžetskim korisnicima da grupiraju svoje aktivnosti u niz programa, a svaki program ima definirane operativne ciljeve i željene rezultate.
Projekat	Organizaciona forma s ograničenim trajanjem, uz pomoć koje se realizira jedan ili više međusobno povezanih programa ili aktivnosti strateškog plana usmjerenih prema zajedničkom cilju.
Spol	Označava biološke razlike između žena i muškaraca, njihovu biološku, fizičku i genetsku strukturu dobivenu rođenjem.
Strukturalna promjena	Uklanjanje prepreka na nivou institucija, politika i praksi koje sprečavaju promjenu postojeće rodne hijerarhije moći i rodne podjele rada, za razliku od djelovanja koje ima za cilj zadovoljavanje određenih praktičnih potreba (žena i muškaraca).

Rod (gender)	Podrazumijeva društvene, kulturološke i historijske razlike između žena i muškaraca, te obuhvata različite društvene uloge, identitete i očekivanja za žene i muškarce u društvu. Odnosi se na nebiološke, kulturalno i društveno proizvedene razlike između žena i muškaraca.
Rodna analiza	Proučavanje razlika u uslovima, potrebama, zastupljenosti, dostupnosti izvora i potencijala razvoja, kontroli sredstava, moći odlučivanja itd. između žena i muškaraca, na osnovu njima pripisanih rodni uloga. Omogućava sagledavanje uticaja politika, programa i mjera na živote žena i muškaraca, odnosno kako bi buduće politike, programi i mjere uticali na postojeće rodne odnose i stereotipe u zajednici. Podrazumijeva mnoštvo metoda ili tehnika za razumijevanje rodni odnosa i pristup žena i muškaraca društvenim resursima i odlučivanju.
Rodna analiza budžeta	Ispitivanje vladinih politika i programa na strani kako rashoda, tako i prihoda, sa stanovišta njihovog uticaja na žene i muškarce, dječake i djevojčice (kao i različite grupe muškaraca i žena – prema etničkoj pripadnosti, starosnoj dobi, primanjima, mjestu stanovanja itd.) i provođenje strategija i aktivnosti koje će dovesti do toga da se budžetom promovira osnaživanje žena i unapređuje ravnopravnost između muškaraca i žena. Analiza uticaja (državnih) rashoda i prihoda na društvenu poziciju i mogućnosti muškaraca, žena, dječaka i djevojčica, kao i na društvene odnose između njih. Rodna analiza budžeta pomaže da se donese odluka o načinu na koji je potrebno prilagoditi politike da bi se dostigao njihov maksimalan uticaj, kao i o načinu preraspodjele resursa kako bi se postigao humani razvoj i rodna ravnopravnost.
Rodna neutralnost	Pristup koji nema poseban pozitivan ili negativan učinak na rodne odnose ili jednakost između muškaraca i žena. Međutim, tzv. rodno neutralna politika, program ili mjera ne mogu biti neutralni u pogledu uticaja, jer ne uzimaju u obzir postojanje rodni nejednakosti.
Rodna osviještenost	Razumijevanje da postoje društveno konstruirane razlike između žena i muškaraca koje utiču na njihovu mogućnost pristupa i kontrole nad resursima. Ova osviještenost ostvaruje svoju primjenu putem rodne analize u programima i politikama.
Rodna osjetljivost	Uzimanje u obzir rodne dimenzije. Podrazumijeva mogućnost da se rodne razlike i pitanja uključe u strategije i aktivnosti.
Rodna perspektiva	Uzimanje u obzir i posvećivanje pažnje razlikama u svakoj datoj oblasti/ aktivnosti neke politike.
Rodna pravičnost	Pravičan odnos na osnovu roda, koji podrazumijeva jednak tretman ili tretman koji je različit s obzirom na spol, ali koji se smatra ekvivalentnim u smislu prava, beneficija, obaveza i mogućnosti.

Rodna ravnopravnost	Odnosi se na norme, vrijednosti, stavove i percepcije potrebne da bi se dostigao ravnopravni status muškaraca i žena, bez neutraliziranja bioloških razlika među njima. Koncept označava da sva ljudska bića imaju slobodu da razvijaju lične sposobnosti i prave izbore bez ograničenja nametnutih rodni ulogama; da se različito ponašanje, želje i potrebe žena i muškaraca u jednakoj meri uzimaju u obzir, vrednuju i podržavaju. Podrazumijeva da žene i muškarci u jednom društvu imaju jednake mogućnosti, prava i obaveze u svom društvenom, profesionalnom i porodičnom okruženju. Rezultat je odsustva diskriminacije na osnovu spola i ogleda se u jednakim mogućnostima, raspodjeli resursa, koristi i pristupu uslugama.
Rodna ravnoteža	Podjednaka zastupljenost, odnosno učešće jednakog broja žena i muškaraca u nekoj aktivnosti ili organizaciji.
Rodni režim	Relativno strukturirani odnosi između muškaraca i žena, muškosti i ženskosti, u institucionalnom i vaninstitucionalnom okruženju, na nivou diskursa i na nivou praksi, opredmećena u različitim rodni ulogama. Određuje društveni položaj i obaveze pojedinca i pojedinke koji proističu iz njegove ili njene rodne uloge.
Rodni odnosi	Društveno i kulturalno određeni odnosi između muškaraca i žena, mladića i djevojaka. Način na koji kultura ili društvo određuju prava, uloge, odgovornosti i identitete žena i muškaraca u odnosu jednih prema drugima. Nejednaki odnosi i preraspodjela moći između muškaraca i žena što su odlike bilo kojeg rodni sistema.
Rodni stereotipi	Nekritički prihvaćena, generalizirana mišljenja o ulogama i položaju koju žene i muškarci treba da imaju u društvu.
Rodno budžetiranje ili rodno odgovorno budžetiranje	Uvođenje rodne perspektive u proces budžetiranja; podrazumijeva rodno zasnovanu procjenu budžeta, uključujući rodnu perspektivu u svim fazama procesa budžetiranja, kao i preraspodjelu prihoda i troškova s ciljem unapređivanja rodne ravnopravnosti. Obuhvata postupke koji se odnose na rodnu analizu budžeta – od prikupljanja prihoda do njihovog raspoređivanja, kojima se prati uticaj promjena u budžetu na živote muškaraca i žena, djevojčica i dječaka, koji nastoje da povećaju uticaj žena u budžetskom procesu i da način na koji se novac prikuplja i troši pomjere u pravcu rodne jednakosti i osnaživanja žena. Primjena rodne perspektive na finansijske planove i budžetske procese, uzimanjem u obzir potreba i prioriteta (različitih grupa) žena i muškaraca, pri čemu se imaju na umu različite uloge koje oni imaju u porodici, na radnom mjestu i u društvu. Za Vijeće Evrope rodno budžetiranje predstavlja „primjenu urođnjavanja” u budžetskom procesu. To znači rodno zasnovanu procjenu budžeta, ugrađivanje rodne perspektive na sve nivoe budžetskog procesa i restrukturiranje prihoda i rashoda s ciljem promoviranja rodne ravnopravnosti.
Rodno budžetska inicijativa	Inicijative fokusirane na ispitivanje i analiziranje budžeta s ciljem stvaranja slike o implikacijama za (različite grupe) žene i muškarce, kao i na razvijanje strategija u pravcu rodne ravnopravnosti.
Rodno osjetljiv, rodno senzitan	Priznavanje razlika i nejednakosti između potreba, uloga, odgovornosti i identiteta žena i muškaraca.

Podaci razvrstani po spolu	Zbir podataka o ženama i muškarcima razdvojenih po osnovu svih aspekata njihovog funkcioniranja (entitet, klasa, kasta, lokacija, dob, itd). Prikupljanje i izdvajanje podataka i statističkih informacija prema rodnoj pripadnosti, koja omogućavaju provođenje uporedne analize/rodne analize.
Rodno osjetljiva statistika, rodna statistika	Rodno razvrstavanje statističkih podataka za žene/djevojčice u poređenju s muškarcima/dječacima. Razdvajanje (ili razvrstavanje) socio-ekonomskih statistika s ciljem prikazivanja razlika i sličnosti između (različitih grupa) žena/djevojčica i muškaraca/dječaka. Ovi podaci su neophodni za procjenu uticaja budžeta na rodne odnose. Podrazumijeva ne samo razvrstavanje i prikazivanje postojećih podataka prema spolu, već i uvažavanje razlika u problemima i izazovima s kojima se muškarci i žene susreću u svim sferama života.
Rodno specifičan	Odnosi se na potrebe i interese ili žena ili muškaraca kao razdvojenih kategorija.
Segregacija radnih mjesta/ u zapošljavanju	Zastupljenost žena i muškaraca u različitim oblicima i na različitim nivoima aktivnosti i zaposlenja, gde su žene ograničene na uži izbor zaduženja (horizontalna segregacija) nego muškarci, i posao nižeg ranga (vertikalna segregacija).
Stakleni plafon	Nevidljiva prepreka proizišla iz složene strukture organizacije u kojoj dominiraju muškarci i koja sprečava žene u dostizanju viših pozicija na radnom mjestu, u javnom i političkom životu.
Ženska ljudska prava	Prava žena i djevojčica, kao neotuđivi, sastavni i neodvojivi dio univerzalnih ljudskih prava, uključujući i koncept reproduktivnih prava.

Izvori: Priručnik za strateško planiranje i razvoj javnih politika (SPPD) UNDP; Rodno odgovorno budžetiranje; Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Evropske unije; Stotinu riječi za jednakost: rječnik termina o jednakosti između žena i muškaraca Gender Centra Federacije BiH; Vodič kroz budžet za građane

7. Literatura

- Agencija za ravnopravnost spolova Ministarstva za izbjeglice i ljudska prava Bosne i Hercegovine. Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini 2012.-2014., Sarajevo (2014.)
- Bakšić-Muftić, Jasna i Babić-Avdispahić, Jasminka. „Rodno odgovorno budžetiranje na Univerzitetu u Sarajevu“ Sarajevo, CIPS (2011)
- Budlender, Debbie and Hewitt Guy. „Engendering Budgets. A Practitioner’s Guide to Understanding and Implementing Gender-Responsive Budgets“, London: Commonwealth Secretariat (2003)
- Budlender, Debbi and Rhonda Sharp. „How to do a gender-sensitive budget analysis: Contemporary research and practice“ Canberra - London: AUSAID and Commonwealth Secretariat (1998)
- Council of Europe. „Gender Budgeting: Final report of the Group of specialists on gender budgeting (EG-S-GB)“ (2005) [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB\(2004\)RAPFIN_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB(2004)RAPFIN_en.pdf)
- Dokumentacija projekta Jačanja upravljanja javnim finansijama (SPEM)
- Dokument okvirnog budžeta Federacije BiH 2015.-2017., dostupan na veb-stranici Vlade Federacije BiH
- Dokument okvirnog budžeta Republike Srpske 2015.-2017., dostupan na veb-stranici Vlade Republike Srpske
- Đurić-Kuzmanović, Tatjana (ur.) „Ka rodnom budžetiranju: Vodič“ Novi Sad. Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije (2007.)
- Đurić-Kuzmanović, Tatjana i Golemac Powell, Anamaria „Rodno budžetiranje u Republici Srpskoj“, Banja Luka: Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova (2013.)
- Elson, Diane. „Gender Responsive Budget Initiatives: Key Dimensions and Practical Examples“. in *Gender Budget Initiatives: Strategies, Concepts and Experiences*. New York: UNIFEM. (2002)
- Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine (2006.-2011.). Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Agencija za ravnopravnost spolova BiH (2007.)
- Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine (2013.-2017.). Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Agencija za ravnopravnost spolova BiH (2013.)
- Gender Budget Analysis: Australia’s commitment to gender equality, The Parliamentarian 2006/Issue Three, 202-203
- Global Gender Gap Index Report 2014 World Economic Forum <http://www.weforum.org/issues/global-gender-gap>
- Holvoet, Nathalie. „Gender Budgeting: Why and How? Usefulness in the context of programme-based aid“, University of Antwerpen
- Hrelja Hasečić, Dženita i Sušić, Aida. „Priručnik za monitoring i evaluaciju politika i strategija prema mladima primjenom principa i metoda rodno odgovornog budžetiranja“, Sarajevo. Institut za razvoj mladih Kult (2013.)
- Hughson, Marina. „Gender Country Profile for Bosnia and Herzegovina – Final Report“, June 2014.
- Klatzer, Elisabeth and Stiegler, Barbara. „Gender Budgeting – An Equality Policy Strategy“, FES Briefing Paper Shanghai, November 2011/No. 12. Pristupljeno 10. 8. 2013. : http://www.feschina.org/index.php?id=236&cid=461&fid=26&task=download&option=com_flexicontent&Itemid=28&lang=en
- Lahey, Kathleen A. “Women, Substantive Equality, and Fiscal Policy: Gender-Based Analysis of Taxes, Benefits, and Budgets” *Canadian Journal of Women and the*

- Law 22.1 (2010): 27-106. Project MUSE. Web. 30 Sep. 2013. <<http://muse.jhu.edu/>>.
- Ministry of Women and Child Development Government of India. „Gender Budgeting Handbook for Government of India Ministries and Departments“ New Delhi (2007)
 - Palmieri, Sonia „Gender-Sensitive Parliaments. A Global Review of Good Practice“ Inter-Parliamentary Union Report (2011) www.ipu.org/pdf/publications/gsp11-e.pdf
 - Sharp, Rhonda. „Budgeting for equity: Gender budget initiatives within a framework of performance oriented budgeting“; http://www.genderbudgets.org/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,70/
 - Schwarzenborfer, Friederike: Gender Budgeting in the Context of the Austrian Budget Reform, prezentacija na Gender Equality Review Conference, Vienna, July 2014
 - Strateški plan za uvođenje Gender odgovornog budžetiranja u Budžet Federacije Bosne i Hercegovine 2013 -2015. godine (SP GOB FBiH 2013-2015.) („Službene novine Federacije BiH“, br. 85/13)
 - Swirski, Barbara: „Through a Gender Lens: Looking at the National Budget Proposal and the Budget Arrangements Law for Fiscal Years 2009/2010“ (2009) <http://www.adva.org/Uploaded/Forum09.pdf>
 - Udruženje VESTA. „Vodič za uključivanje civilnog društva u proces uvođenja gender perspektive u budžete“ Tuzla (2012.)
 - Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH“, prečišćeni tekst – br. 32/10)
 - Zakon o finansiranju institucija Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 61/04, 49/09, 42/12, 87/12 i 32/13),
 - Zakon o budžetima u Federaciji BiH („Službene novine FBiH“, br. 102/13, 9/14, 13/14, 8/15)
 - Zakon o budžetskim sistemima Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/13 - ispravka)
 - Zakon o budžetu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj 34/08)
 - Zakon o izmjenama i dopuna Zakona o finansiranju institucija BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 49/09)
 - Zakon o izvršavanju budžeta u Federaciji BiH za 2014. godinu („Službene novine FBiH“, broj 99/13)

